

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์ภาพพจน์ในวรรณคดีไทยที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทยชุดทักษะสัมพันธ์ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น" ครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ภาพพจน์ในวรรณคดีโดยนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบความเรียงและตารางประกอบความเรียง ในตารางที่ 1 ถึงตารางที่ 9 ดังนี้

รามเกียรติ์

บทละครเรื่องรามเกียรติ์นี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตที่ชำนาญทางกวีมาแต่งรวบรวมเป็นภาษาไทยให้จบเรื่องบริบูรณ์ขึ้นเมื่อวันจันทร์ เดือนอ้าย ขึ้น 2 ค่ำ ปีมะเส็ง จุลศักราช 1159 (พ.ศ. 2340) มีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมนิทานเรื่องรามเกียรติ์เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อเฉลิมฉลองหรือสมโภชกรุงเทพฯ อีกทั้งเป็นการประกาศพระเกียรติยศของพระองค์เองและยังใช้ประโยชน์ในการร้องรำทำขวัญ ดังโคลงกระทู้ตอนจบของเรื่องว่า

จ	เรื่องราเมศร้าง	อสุรพงศ์
บ	พิตรธรรมมิภพรง	แต่งไว้
ร	รำกว่าประสงค	สมโภช พระนา
บุรณ	บำเรอรมย์ให้	อ่านร้องรำเกษม

(รามเกียรติ์ เล่ม 4: 2976)

รูปแบบของคำประพันธ์แต่งเป็นกลอนบทละครทั้งกำหนดเพลงร้องและเพลงหน้าพาทย์กำกับไว้ตามแบบของหนังสือบทละครทั่วไป กระทบกลอนมีลักษณะคือจำนวนคำในแต่ละวรรคอยู่ในระหว่าง 6-7 คำ สัมผัสในเป็นสัมผัสอักษรมากกว่าสัมผัสสระ กระทบความมีลักษณะละเอียดถี่ถ้วน ชัดเจน มีความเปรียบ อุปมาอุปไมย (สมพร สิงห์โต 2517: 104-106)

เนื้อเรื่องนั้นนำเค้าเรื่องมาจากเรื่องรามายณะของอินเดีย ซึ่งรามายณะนี้มีความสำคัญต่อชาวอินเดียเป็นอย่างมาก กล่าวคือเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวอินเดียมองนับถือ เป็นกาพย์เรื่องแรกที่มีคุณค่าทางวรรณคดี และมีอิทธิพลต่อวรรณคดีสันสกฤตเป็นจำนวนมาก รามเกียรติ์ของไทยมีความยาว 117 เล่มสมุดไทย เริ่มตั้งแต่ที่รัฐยักษ์มานแดนดิน พระนารายณ์อวตารเป็นสุกรลงมาปราบ กำเนิดตัวละครต่าง ๆ ได้แก่ ทศกัณฐ์ พระราม นางสีดา หนุมาน ฯลฯ จนกระทั่งเกิดสงครามยัดเยียดระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ และจบเรื่องตอนพระรามกับนางสีดาทรงปกครองเมืองอโยธยาอย่างมีความสุข

เรื่องรามเกียรติ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชนี้เป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุด วรรณคดีสโมสรในรัชกาลที่ 6 ลงมติว่าบทละครเรื่องนี้เป็นยอดแห่งรามเกียรติ์ เพราะเก็บความได้ละเอียดครบถ้วน ระยะเวลาพรรณนาแจ่มแจ้งชัดเจน ระยะเวลากลอนนุ่มนวล ไพเราะ (เสนีย์ วิลาวัณย์ 2517: 121) ดังนั้นรามเกียรติ์จึงเป็นวรรณคดีที่นำศึกษามากที่สุดเรื่องหนึ่ง กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้นำตอนศึกไมยราพมาให้นักเรียนศึกษา เนื้อเรื่องกล่าวถึงทศกัณฐ์ขอให้ไมยราพมาช่วยทำสงคราม โดยไมยราพลัทธิพระรามมาไว้ที่เมืองบาดาล หนุมานลงไปช่วยจึงได้พบกับมีจัญญ์เป็นลูก และในที่สุดก็สามารถช่วยพระรามออกมาได้ ความตอนนี้นำปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทยชุดทักษะสัมพันธ์ เล่ม 1 หน้า 95-119

วิเคราะห์ภาพพจน์ในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์

ภาพพจน์ที่ปรากฏในเรื่องนี้วิเคราะห์ได้ดังนี้

ครั้งถึงยืนอยู่แต่ไกล	แอบพุ่มพระไทรใบหนา
เห็นหนุมานรโยธา	มิได้ตรวจตราแก่กัน
ทั้งนั่งยามตามไฟก็เงยบลิ้น	ช่องกลองพาทย์พิณก็ไม่ลั่น
บ้างตบบ้างหลับเคี้ยวฟัน	กุมภันท์คอยของเข้าไ้
เห็นพลกระบี่บางหมู่	พูดจากันอยู่หาหลับไม่
เดินไปเดินมาไวไว	ทกใจก็ถอยออกมา

(หน้า 96)

ลักษณะภาพพจน์ที่ใช้ในบทนี้คือมีการใช้คำซ้ำ โดยซ้ำคำว่าบ้าง และไวไว แสดงให้เห็นภาพของพวกลิงมีอาการต่าง ๆ กัน มีทั้งกำลังซุก กำลังเดิน และกำลังนอน ซึ่งเมื่อใช้การซ้ำคำเดินไปเดินมา และไวไวค้วยแล้ว จะเห็นภาพและความรู้สึกว่าการเดินของลิงนั้นไม่เป็นระเบียบ ซวักไซ่ว สับสน ตรงกับสภาพตามธรรมชาติของลิง

แล้วเข้าอุคลากกระซากดู กลางหมู่โยธากระบี่ศรี
เห็นนอนนิ่ง ไม่คิงอินทรีย์ อสุรีก็เดินเข้ามา ฯ (หน้า 95)

อุค ลาก กระซาก เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำความหมาย
อุค หมายถึง ออกแรงลากหรือคร่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดไป
ลาก หมายถึง ทำให้เคลื่อนที่ไปโดยวิธีต่าง ๆ เช่น คึง อุค ญไป
ลามไป

กระซาก หมายถึง อุคโดยแรง กระตุกโดยแรง ซักเข้ามาโดยเร็ว

(พจนานุกรม 2525: 248, 709, 21)

กวีบรรยายให้เห็นภาพในแง่ของความเคลื่อนไหวอย่างแจ่มชัดเป็นไปตามลำดับถึงการกระทำของไมยราพหลังจากที่เป่ายาให้ลิงหลับแล้ว จึงทดลองเพื่อให้แน่ใจว่าหลับจริงโดยลองอุคดูก่อนแล้วค่อยลาก เป็นการกระทำแสดงอาการที่ยาวขึ้น จนกระทั่งแรงขึ้นเป็นกระซาก

มีความชื่นชมโสมนัส คบหัตถ์ส้ารวล สรวลสันต์
แก่วงกลองย่องย่างจรจรัด ขึ้นยังสุวรรณพลับพลา (หน้า 96)

บทแรกกล่าวถึงความยินดีและตั้งใจที่ไมยราพทำให้พวกลิงหลับหมดได้ กวีใช้ภาพพจน์แบบใช้คำซ้ำความหมาย เพื่อให้เข้าใจถึงความรู้สึกของไมยราพว่ามีความรู้สึกดีใจมาก โดยใช้คำที่มีความหมายคล้ายกันมาซ้อนกัน ได้แก่ คำที่แสดงความยินดี คือ ชื่นชม โสมนัส คำที่แสดงอาการหัวเราะคือ ส้ารวล สรวลสันต์ และในวรรคที่สามก็ใช้คำซ้ำความหมายอีก โดยใช้คำซ้ำที่มีความหมายว่าเดิน คือ ย่อง ย่าง และจรจรัด ให้ภาพการเดินของไมยราพอยู่ในอาการที่ช้ากว่าจะก้าวขาแต่ละก้าวต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ

พิศเพ่งเล็งดูพระลักษณะ	ดวงพระพักตร์เพียงเทพเสชา
นิวเหลือองเรืองรองคั่งทองทา	โสภาพร้อมพร้อมทั้งกาย
แล้วเหลือบแลดูพระราม	สง่างามพร้อมเพริศเจิดฉาย
สีเขียววานนิษฐพรพรรณราย	สองชายน้อยน้อยแต่เท่านี้
โฉนจึงองค์พระมารดร	ว่ามีฤทธิรอนกว่ายักษ์
มาเสียก็จะมีชัยวี	แต่ในนาที่ไม่พริบตา (หน้า ๑6)

พิศเพ่งเล็งดู เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำมีความหมายดังนี้
 พิศ หมายถึง เพ่งดู และดูโดยเจาะจง
 เพ่ง หมายถึง จ้องดู เล็งดู
 เล็ง หมายถึง เพ่งมอง จ้องตรงไป โดยเฉพาะ
 ดู หมายถึง ไล่สายตาให้เห็น พิษุทธิพิจารณา

(พจนานุกรม 2525: 587, 591, 720, 305)

จะเห็นได้ว่าคำเหล่านี้แม้จะมีความหมายรวม ๆ ว่ามองดู แต่ทั้งสี่คำก็มี
 ส่วนแตกต่างกันเล็กน้อย ทำให้ผู้อ่านเห็นว่าการมองดูพระลักษณะ พระรามของโมฆะราพ
 นี้เป็นการจับจ้องอย่างเจาะจงโดยเฉพาะ และมองอย่างใช้ความคิดพิจารณาด้วยไม่ใช่
 เป็นการมองผ่าน ๆ แบบธรรมดา ซึ่งจะช่วยเน้นความในวรรคต่อไปว่าพระลักษณะและ
 พระรามนี้มีความงามจริง ๆ

ดวงพระพักตร์เพียงเทพเสชา เป็นการวิพากษ์พจน์แบบอุปมา เปรียบ
 เทียบความงามของดวงหน้าว่ามีความงดงามราวกับภาพเขียน และเน้นว่างาม
 วิจิตรบรรจงยิ่งขั้นด้วยว่าไม่ใช่เป็นฝีมือคนธรรมดาแต่เป็นภาพวาดที่เกิดจากเทพหรือ
 เทวดามาวาดไว้ การอุปมาความงามดังภาพวาดนี้ก็นิยมใช้มาก ไม่ว่าจะเป็นการชม
 โฉมชายหรือหญิง เช่น ชมโฉมวิद्याสะก่าตอนแต่งองค์เตรียมจะไปประพาสป่า

ทรงสุคนธ์บนทองชมพูพุ่ม นวลละอองนงผุดคั่งเสชา

(อิเหนา: 247)

อิเหนาชมความงามของบุษบาในตอนทีกล่อมบุษบาในถ้ำ
 สายสมรนอนเสียเด็กทีจะกล่อม เจ้างามจริงพริ้งพร้อมคั่งเสชา

(อิเหนา: 532)

นิวเหลือ่องเรื่องรองตั้งทองทา เป็นภาพพจน์แบบอุปมา โดยเปรียบเทียบว่ามีสีเหลือ่อง เปล่งรัศมีเรื่องรองราวกับเอาทองคำมาทำนิวไว้ ทองคำนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่มีค่า มีความงามในเนื้อแท้ตามธรรมชาติ เมื่อนำมาเปรียบกับสิ่งใดทำให้สิ่งนั้นมีค่าความงาม และสูงค่ายิ่งขึ้น ภาพพจน์อุปมาตั้งทองคำนี้ปรากฏในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ เช่นจากเรื่องอิเหนาคอนกำเนิค मुखา

ชอระเด้น मुखาหนึ่งหรัค ลอเอี่ยมเทียมทักนางสวรค
ทั้งในขรณไม่มีทัน นิวพรรณมุกตองตั้งทองทา

(อิเหนา: 24)

ในบทนี้เป็นการชมความงามของพระลักษมณ์และพระรามโดยใช้คำประพันธ์เพียงไม่กี่บทแต่ก็ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพความงามอย่างแจ่มชัดโดยใช้การอุปมา และการเลือกสรรคำ กวีใช้คำว่าพริ้มเพริศเจิดฉาย ทำให้ความหมายกว้างขึ้นซึ่งถ้าใช้คำว่าพริ้งเพริศเจิดฉายก็จะมีความหมายเพียงว่างามอย่างเจิดฉายเท่านั้น คำว่า พริ้ม ในพจนานุกรม (2525: 572) ให้ความหมายว่า งามอย่างยั้มแย้ม เมื่อรวมความแล้วพริ้มเพริศเจิดฉายจะมีความงามอย่างเจิดฉายยั้มแย้ม ให้ความรู้สึกอ่อนหวาน แทรกไว้ด้วย ซึ่งการเลือกสรรคำเหล่านี้ส่งผลไปถึงคำในวรรคต่อไปที่ว่า "สองชายน้อยน้อยแต่เท่านั้น" กวีใช้ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ การซ้ำคำว่าน้อยน้อยให้ภาพพระลักษมณ์และพระรามว่างามอย่างน่าเอ็นดูอีกด้วย

กวีใช้ภาพพจน์แบบปฏิพจน์ในวรรค "โฉนจึงองค์พระมารดร ว่ามีฤทธิรอนกว่ายักษ์" การใช้ประโยคคำถามในบทนี้แสดงถึงความสงสัยและประหลาดใจที่ว่าพระลักษมณ์และพระรามเป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดาแต่ทำไมถึงว่ามีฤทธิ์อำนาจกว่ายักษ์ซึ่งมีร่างกายใหญ่โตดุร้าย

ฤว่าไมยราพชาญจรจร มั่นลอบสะกดเข้ามาได้
พระน้าอย่านิ่งนอนใจ จงไปคุดองค์พระจักรรา (หน้า 97)

พระจักรรา เป็นภาพพจน์แบบนามนัย มาจากคำว่า จักร ซึ่งเป็นอาวุธของพระนารายณ์ นอกจากนั้นก็ยังมีศรี คทา สังข์ ในที่นี้พระจักรรา หมายถึง พระราม

บัดนั้น	ลุกพระอาทิตย์อุทัยแล้ว
แว่วเสียงทพมานเรียกมา	ก็ผวาตื่นขึ้นทันที
ตกใจหนึ่งซึ่งตะลึงคิด	ร้อนจิตคั่งหนึ่งเพลิงจี้
อารมณ์ไม่เป็นสมประคี	ทวนกระบี่ก็รีบไปพลับพลา (หน้า 97)

ในที่นี้กล่าวถึงลุกพระอาทิตย์ซึ่งก็คือสุริยวงนั้นเอง หลังจากตื่นนอนสลบไสล เพราะฤทธิ์ยาของไมยราพ เมื่อทพมานเรียกก็ตื่นขึ้นทันที กวีใช้คำว่า ผวา พจนานุกรมให้ความหมายว่า (2525: 547) แสดงอาการเช่นเอามือไขว่คว้าหรืออ้าแขนโถมตัวเข้ากอดเมื่อสะอึกตกใจหรือตื่นเต้น ทำให้เห็นภาพว่าสุริยวงตื่นขึ้นมาด้วยความตกใจไม่มีสติ

ร้อนจิตคั่งหนึ่งเพลิงจี้ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบความร้อนใจที่เกิดขึ้นเหมือนกับเอาไฟมาจี้ ความเปรียบนี้เป็นการนำเอาสิ่งที่เป็นรูปธรรมคือความร้อนที่เกิดจากไฟเผาผลาญมาเปรียบความร้อนที่เกิดจากความตกใจ วิตกกังวล ภาพคนที่ถูกไฟจี้มันมักจะมีอาการสะอึกตัว ตกใจและปวดแสบปวดร้อน ทูรนต์รายอันเนื่องมาจากพิษของไฟ อุปมานี้จึงทำให้เห็นและเข้าใจความรู้สึกของสุริยวงที่ยังตื่น

ทั้งพระยาพิเภกขุนยักษ	ก็องค์พระลักษมณ์รังสรรค์
หลับข้างแท่งแก้วแพรวพรพรรณ	แต่พระทรงสุบรรณนั้นหายไป (หน้า 97)

พระทรงสุบรรณ เป็นภาพพจน์แบบนามนัย สุบรรณ (พจนานุกรม 2525: 814) แปลว่า ครุฑ ในที่นี้จึงหมายถึงพระรามเพราะพระนารายณ์มีครุฑเป็นพาหนะ และพระนารายณ์อวตารมาเป็นพระรามนั่นเอง

ตกใจคั่งพระยามัจจุราช	มาหันฟาดเศียรเกล้าเกศี
สติไม่เป็นสมประคี	ก็โศกครวญคร่ำรำพัน (หน้า 97)

ตกใจคั่งพระยามัจจุราช มาหันฟาดเศียรเกล้าเกศี เป็นภาพพจน์แบบอุปมา ในตอนนั้นกล่าวถึงพระลักษมณ์หลังจากที่ฟื้นขึ้นมาแล้วรู้ว่าพระรามหายไปก็มีความตกใจอย่างมาก กวีใช้การอุปมาเปรียบเทียบความตกใจที่พระรามหายไปกับความตกใจที่เกิดจากเห็นพระยามัจจุราชมาหันคอ คามปกคิมบุษย์มักจะมีกมลวายเป็นที่สุด เมื่อเห็นพระยามัจจุราชซึ่งเป็นเจ้าแห่งความตายมาปรากฏตัวและมีท่าทางดูร้าย

หมายที่จะมาเอาชีวิตย่อมต้องคิดว่าตนคงตายแน่แล้ว ความเปรียบนี้จึงให้ภาพความ
ทกใจสุดซึ้งและแสดงความหวาดกลัวไว้อย่าง

โธว่าสมเด็จพระเจ้า	เราจากทวารเวทนต์
ไต่ยากล้าบาค้วยกัน	ที่ในอาณัติกันการ
ทศพิศกัณฐ์มันลักพินางไป	ไว้ในลงการราชฐาน
แต่พิน้องสองคนทรมาน	ตามมาจะยลอาณัติ
จนได้โยธาพลาก	วานรทั้งสองบุรุษ
ยกขามมหาชลธิ	จะคอที่แก่นคนแทนมัน
ยังมีทันจะไครรงรงค์	ปราบพงศ์ราชนรายนโหมัน
ควรวาพวกลาชาญณกรรจ	มาลอบลักทรงขรรคมพาไป

(หน้า 97-98)

กวีพรรณนาถึงความรู้สึกของพระลักษมณ์ที่มีความเสียใจอย่างแสนสาหัสที่
พระรามถูกลักพาไปอย่างซัดเซและเกิดอารมณ์คล้อยตาม ในตอนแรกกล่าวถึงความ
ยากลำบากที่ทั้งสององค์ได้รับด้วยกันครั้งเมื่อมาอยู่ป่า แล้วความทุกข์ทรมานเข้าเค็ม
อีกครั้งเมื่อทศกัณฐ์ลักนางสีดาไป และต้องทนทุกข์ยากกว่าจะได้ไพร่พลมาช่วยรบ แต่
แล้วยังไม่ทันที่จะต่อสู้กับพระรามก็มาถูกจับตัวไปเสียก่อน ความทุกข์ที่เกิดจากสาเหตุ
นี้เป็นความทุกข์สูงสุดของพระลักษมณ์ กวีบรรยายเป็นไปตามลำดับชั้นซึ่งช่วยโน้มน้าว
จิตใจผู้อ่านให้คล้อยตาม นอกจากนี้ยังใช้กลวิธีโดยการให้ภาพพจน์ประกอบทำให้เห็น
ภาพเข้าถึงรสวรรณคดียิ่งขึ้น

"ทศพิศกัณฐ์มันลักพินางไป" เป็นภาพพจน์แบบสมพจน์ ทศพิศกัณฐ์ถ้าแปล
ตามตัวอักษรหมายถึง ลิงหน้า เป็นลักษณะที่เด่นของทศกัณฐ์ ดังนั้นเมื่อกกล่าวถึง
ทศพิศกัณฐ์ก็หมายถึงทศกัณฐ์นั่นเอง

ควรวาพวกลาชาญณกรรจ มาลอบลักทรงขรรคมพาไป เป็นภาพพจน์แบบ
ปฏิบัติ คือใช้เป็นประโยคคำถามเพื่อสะกิดใจให้คิดว่าเป็นการสมควรหรือไม่ที่มา
ลักตัวพระรามไป

ปานนี้พระจอมมงกุฎ เกศ
มันจะทำลำบากตรากไว้

จะแสนทุกข์แสนทแวงเป็นใจ
ฤาจะฆ่าหันให้บรรลัยลาญ

(หน้า ๑๘)

พระจอมมงกุฎ เกศมีลักษณะเป็นภาพพจน์แบบนามนัย

จอม หมายถึง ยอดที่สูงที่สุดของสิ่งที่มีฐานใหญ่ปลายเรียวเล็กขึ้นไป เช่น
จอมเขา, ผู้ที่ยอดเยี่ยม

มงกุฎ หมายถึง เครื่องสวมพระเศียรโดยเฉพาะพระเจ้าแผ่นดินมียอดสูง,
สูงสุด, ยอดเยี่ยม (พจนานุกรม 2525: 216, 513)

มงกุฎเป็นเครื่องสวมศีรษะสำหรับพระเจ้าแผ่นดินซึ่งถือว่าเป็นของสูง กวีใช้
คำว่าจอมนำหน้าแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ ยอดเยี่ยม ในที่นี้หมายถึงพระรามนั่นเอง

พระลักษณะคร่ำครวญถึงพระรามว่าจะได้รับความทุกข์ยากอย่างไรก็ไม่อาจ
ทราบได้ กวีใช้ภาพพจน์แบบปฏิพจน์เพื่อเน้นความรู้สึกของพระลักษมณ์ว่าเศร้าโศกด้วย
ความวิตกกังวลถึงความเป็นอยู่ของพระรามว่าจะได้รับความทุกข์สักเพียงใด หรือว่า
ถูกฆ่าตายไปแล้ว นอกจากนี้กวียังใช้คำซ้ำความหมายในคำว่า แสนทุกข์ แสนทแวง
เพื่อย้ำถึงความลำบากที่พระรามได้รับอีกด้วย

แม้พระหริวิกรมจักรแก้ว
น้องจะอยู่ไปโยให้ทรมาน
ให้พันอภัยศอกสู
ว่าพลางแสนโศกโศกา

อ่วงแล้วสุดสิ้นสังขาร
จะวายปรานตามเสด็จไปเมืองฟ้า
แก่หมู่ไตรโลกทั่วหน้า
ตั้งว่าจะสิ้นสมประที

(หน้า ๑๘)

พระหริวิกรมและพระจักรแก้ว เป็นภาพพจน์แบบนามนัย

พจนานุกรม (2525: 842) ให้ความหมายคำว่าหริวิกรม ว่าหมายถึง
พระนารายณ์ และจักรเป็นอาวุธของพระนารายณ์ ดังนั้นคำทั้งสองจึงนำมาใช้เรียก
แทนพระรามนั่นเอง

กวีใช้ภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะในวรรค "อ่วงแล้วสุดสิ้นสังขาร"
และ "ว่าพลางแสนโศกโศกา" โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ส/ ในคำว่า สุด สิ้น
สัง(ขาร) และ แสน โศก โศ(กา)

น้องจะอยู่ไปโยให้ทรมาน จะวายปราณตามเสด็จไปเมืองฟ้า เป็นการใช้ภาพพจน์แบบปฏิบัติ เพื่อเน้นถึงความรู้สึกของพระลักษมณ์เมื่อพระรามตายจากไปว่า มีความรู้สึกเสียใจอย่างแสนสาหัส จนกระทั่งสิ้นหวังหมกกำลังใจที่จะมีชีวิตอยู่สืบต่อไป

การใช้ภาพพจน์แบบปฏิบัติในความตอนนี้อาจจะตีความได้อีกอย่างหนึ่งว่าการที่พระรามตายแล้วพระลักษมณ์จะขอตายตามนั้น เป็นเพราะถ้าพระลักษมณ์มีชีวิตอยู่ต่อไปต้องได้รับความลำบากในป่า เสื่อมเสียชื่อเสียง ได้รับความอับอายอย่างใหญ่หลวงจากทุกคน ทั้งสามโลก สู้อยู่ไปให้พ้นจากความทุกข์ทรมานและพ้นจากความอับยศอดสูเสียดีกว่า จะได้ชื่อว่าตายตามพระรามด้วยความรัก ทั้งยังตายไปแล้วไปอยู่ในสวรรค์ได้รับความสุขอีกด้วย

ถึงว่าจะสิ้นสมประดี เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

ก็เปรียบเทียบการร้องไห้ว่า เหมือนกับจะสิ้นสติให้ภาพที่ว่าการร้องไห้ อยู่ในอาการที่รุนแรง ไม่มีสติ

โอว่าพระปิ่นโลเกศ	พระเศรณต์ทั่วทุกทิศา
ควรฤาธสูรพาลา	ลอบมาสะกดพระองค์ไป
เสียแรงตัวข้าเป็นทหาร	จะรักษายทมาลย์ก็ไม่ได้
เสียที่ที่มีฤทธิ์ไกร	มาชายใดเมืองบาทพระสีกร
ให้ไทรโลกนั้นลวงจิน	ประมาทหมิ่นพระองค์ทรงศร
เสียชาติสุริยพงศ์พานร	ไกรหอนจะนับว่าดี
ร่ำพลางโศกอาลัย	ทุกหมู่พลไกรกระบี่ศรี
เสียงแซสนั้นเป็นโกลี	เพียงหนึ่งชีวิตจะมรณา (หน้า ๑๘)

บทนี้เป็นบทคว่ำครวญของเหล่าทหารพระราม จะเห็นได้ว่ามีลักษณะคล้ายกับบทที่พระลักษมณ์คว่ำครวญถึงพระราม แต่เนื้อความมีส่วนต่างกันออกไป ก็ให้เลือกใช้คำให้เห็นถึงลักษณะและสภาพของตัวละครอย่างเด่นชัด กล่าวคือกวีให้ตัวละครใช้คำพูดเชิงตำหนิตนเอง โดยใช้ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำช่วยในวรรคที่ว่า เสียแรงตัวข้าเป็นทหาร เสียที่ที่มีฤทธิ์ไกร และเสียชาติสุริยพงศ์พานร การใช้คำซ้ำตอนนี้เน้นให้เห็นถึงความรู้สึกผิดใจอย่างรุนแรงของเหล่าทหารว่าไม่เพียงแต่เสียชื่อเสียง เสียศักดิ์ศรีเท่านั้นยังเสียไปถึงเข้าพันธแห่งวงศวานรอีกด้วย

ภาพพจน์อื่น ๆ ที่กวีใช้โน้มน้าวกันได้แก่ ภาพพจน์แบบนามนัย สมพจน์ และ
อุปมา วิเคราะห์ได้ดังนี้

พระปิ่นโอเกศ เป็นภาพพจน์แบบนามนัย ปิ่นเป็นเครื่องประดับซึ่งถือว่าเป็น
เป็นส่วนสูงที่สุดของร่างกาย กษัตริย์มีลักษณะคล้ายปิ่นที่ว่าเป็นบุคคลที่อยู่ในฐานะสูงสุด
ของประเทศ คำว่าปิ่นจึงเหมาะสมที่จะใช้เป็นคำเรียกกษัตริย์ นอกจากนี้ปิ่นยังหมายถึง
จอมหรือยอดไค้ (พจนานุกรม 2525: 528) โอเกศ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ในโลก
พระปิ่นโอเกศ จึงหมายถึงจอมโลก ในที่นี้ก็คือพระรามนั่นเอง

พระสี่กร มีลักษณะเป็นภาพพจน์แบบสมพจน์ พระสี่กร หมายถึง มี 4 มือ
ในที่นี้หมายถึงพระราม

พระองค์ทรงศรก็เป็นการใช้ภาพพจน์แบบนามนัยอีกเช่นกัน ศรเป็นอาวุธ
ของพระรามที่ใช้ปราบยักษ์ พระองค์ทรงศรจึงหมายถึงพระราม

การใช้คำซ้ำความหมายทำให้เห็นภาพการรำไห้ของเหล่าทหารว่ามีเสียงดัง
สนั่นทวนไทรระเบ็งแซ่ไปทั่วจนถึงฟังไม่ได้ศัพท์ ในคำว่า แซ่ สนั่น และโกลี

แซ่ หมายถึง มีเสียงดังอย่างกึกก้องฟังไม่ได้ศัพท์ โจนั่นแพร่หลาย
สนั่น หมายถึง กึกก้อง ลั่น

โกลี หมายถึง เสียงกึกก้อง อ้ออึง เอิกเกริก ่วนวาย

(พจนานุกรม 2525: 285, 769, 121)

นอกจากนี้ กวียังใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเปรียบเทียบการร้องไห้ว่า เหมือนกับ
ชีวิตจะดับสูญไปจากโลกนี้ในวรรณคดีว่า "เพียงหนึ่งชีวิตจะมรณา"

อันอ้ายไมยราพสุรา ก็จะมีชีวิตาสังขาร

พระเกียรติสมเด็จพระอวตาร จะแผ่พานไปทั่วธานี (หน้า 99)

คำว่า อวตาร ในพจนานุกรม (2525: 883) ให้ความหมายว่าการแบ่ง
ภาคมาเกิดในโลก การลงมาเกิด

การที่พระนารายณ์แบ่งภาคไปเกิดเพื่อปราบยุคเข็ญของสวรรคหรือมนุษย์นี้
ใช้คำว่า อวตาร ดังนั้นอวตารเป็นการใช้ภาพพจน์แบบนามนัยของกวีเพื่อใช้เรียก
พระราม

บัดนั้น

โอรสพระพายใจหาญ

รับสั่งน้องพระอวตาร

กรวยกับบพมาลัยด้วยภักดิ์ (หน้า 99)

ตั้งที่กล่าวมาแล้วว่าพระอวตารหมายถึงพระราม น้องพระอวตารคือน้องของพระราม ซึ่งก็คือพระลักษมณ์นั่นเอง กวีใช้ภาพพจน์แบบนามนัยในการแทนชื่อของตัวละครที่กล่าวถึงบ่อย ๆ ทำให้ผู้อ่านไม่เกิดความเบื่อหน่ายซ้ำซาก ซ้ำยังช่วยในด้านกรรรมสัมผัสอีกด้วย

ก็ถึงต้นมรกตพนาลัย

แลไป เห็นสระปทุมมาลัย

มีบัวดอกหนึ่งเท่ากงรถ

บานสลักคลื่นเกลี้ยงหอมหวาน (หน้า 99)

มีบัวดอกหนึ่งเท่ากงรถ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

กวีเปรียบเทียบดอกบัวว่ามีขนาดเท่ากงรถ กงเป็นส่วนรอบของล้อรถหรือเกวียน ซึ่งมีขนาดใหญ่ แสดงให้เห็นภาพของดอกบัวว่ามีขนาดใหญ่กว่าขรรพศร กำลังบานส่งกลิ่นหอม กวีใช้ภาพพจน์แบบอวักพจน์ในการเปรียบเทียบในคำว่า กลิ่นเกลี้ยง และหอมหวาน

ในพจนานุกรมให้ความหมายว่า (2525: 110) เกลี้ยง หมายถึง เรียบ ๆ ไม่ขรุขระ หรือไม่มีลวดลาย ไม่มีอะไรติดอยู่ เช่นหมกเกลี้ยง กินเสียเกลี้ยง

กลิ่นเกลี้ยงจึงให้ความหมายว่ามีกลิ่นสะอาดหมดจด

หวานเป็นผลสัมผัสที่เกิดจากกลิ่น แต่กวีนำมาใช้กับผลสัมผัสที่เกิดจากการดมกลิ่น ให้ความรู้สึกที่หอมชื่นใจกว่า

บัดนั้น

ฝ่ายหม่อมสุริย์ภักดิ์

เห็นวานรเผือกผู้มาราวี

ทีคล้ายท่าลายปรากฏ (หน้า 99)

วานรเผือก เป็นภาพพจน์แบบสมพจน์ นิวส์ขาวของลิงนี้เป็นลักษณะเด่นของหนุมาน ซึ่งแตกต่างจากสีผิวของลิงทั่วไป เมื่อกล่าวถึงลิงเผือกหรือวานรเผือก จึงมักจะหมายถึงหนุมาน

เหลือบไปแลเห็นกฤษร

างอนสูงใหญ่ขวางหน้า

เรียกมันครั้งครีก็เป็นโกลา

สองตาคังแสงโอไทย์ (หน้า 100)

สองตาคังแงโอไทย์ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

กวีเปรียบเทียบคำของข้างว่ามีสีแดงเหมือนดั่งสีของพระอาทิตย์ที่เพิ่งจะ
พ้นขอบฟ้า

สีเท่าดั่งฉัตรทางฟ้าด

ทำอำนางคังคชไกรสร

วงกว้างแห่งตะลุมบอน

ค้วยกำลั้งฤทธิรอนราวี่ (หน้า 100)

ในบทบรรยายภาพการต่อสู้ของข้างกับทพมานได้อย่างชัดเจน โดยข้าง
ใช้วิธีวะทุกส่วนที่สามารถทำร้ายคู่ต่อสู้ได้ทำการต่อสู้อย่างแท้จริง โดยใช้เท้าทั้ง
และเตะ ทางฟ้าด วงกว้าง แห่ง กวีใช้คำว่าสีเท่า ไม่ได้หมายความว่าใช้สีเท่า
ดั่งและเตะพร้อม ๆ กัน แต่ใช้เท้าทั้งสีเท่าไม่ว่าจะเป็นข้างหน้าหรือข้างหลังใช้ต่อสู้
หมดทุกเท้า ซึ่งทำให้เห็นภาพว่าข้างต่อสู้กันอย่างเต็มที่และอยู่ในลักษณะประชิดตัว

ทำอำนางคังคชไกรสร เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

กวีเปรียบเทียบอำนางความยิ่งใหญ่ของข้างที่เฝ้าค่านเมืองบาดาลว่า
เหมือนกับคชสีห์ คชสีห์นี้เป็นสัตว์ในนิยายมีรูปร่างเหมือนราชสีห์แต่มีวงเหมือนข้าง
เป็นสัตว์ที่มีอำนางมากคังนั้นจึงนำมา เปรียบเพื่อเน้นให้เห็นว่าข้างที่เฝ้าค่านดุร้าย
และมีอำนาง

ครันเสด็จสังหารฤๅษร

อันเป็นค่านนครยักษา

ก็เร่งรีบไปตามมรรคา

ค้วยกำลั้งศักดาองไว

รวดเร็วจึงลมพัดพาน

ถึงสถานที่ร่วมทางใหญ่

ให้คิดงนสนเท่ห์ใจ

แลไปเห็นเขากระทบกัน

เป็นประกายเพลิงแรงแสงกล้า

เสียงก้องโกลาเลือนลั่น

เปลวไฟรุ่งโรจน์ไม่มีควัน

รอนคังสุริยฉินบรลัษกาล

(หน้า 100-101)

รวดเร็วจึงลมพัดพาน เป็นการเปรียบเทียบโดยใช้ภาพพจน์แบบอุปมา
โดยเปรียบเทียบความเร็วของทพมานเหมือนกับลมพัด ความเปรียบนี้เมื่อเปรียบกับ
ทพมานแล้วไม่เน้นความหรือเห็นภาพมากขึ้นเท่าใดนัก เพราะทพมาน เป็นสิ่งซึ่ง
ธรรมชาติของสิ่งแล้วมีความรวดเร็วและยังเป็นลูกของพระพายแล้วน่าจะมี
ความรวดเร็วเพิ่มขึ้น แต่ภาพพจน์อุปมาเหมือนคังลมนี้ เมื่อไปเปรียบกับผู้
อื่นก็ช่วยให้เห็นภาพมากยิ่งขึ้น เช่นเปรียบกับเมฆลาลอแก้วหลอกลอรวมสุร

รวกเรียวตั้งหนึ่งลมพัด

เยี่ยมออกจากกลีบเมฆา

เฉวียนฉวัดไปในเวหา

อรุราเห็นแก้วแววไว

(รามเกียรติ์ เล่ม 4: 353)

เปลวไฟรุ่งโรจน์ไม่มีควัน ร้อนตั้งสุริยฉับบรรลัยกาล เป็นการเปรียบเทียบ
อุปมาความร้อนที่เกิดจากเปลวไฟของเขากะพบกั้กับความร้อนที่เกิดจากไฟบรรลัยกาล

ไฟบรรลัยกาลหรือไฟบรรลัยกัลป์นี้หมายถึงไฟที่มาเมื่อถึงกาล คือตอนสิ้นอายุ
ของโลกในแต่ละกัลป์ เกิดจากดวงอาทิตย์ 7 ดวงในตอนสิ้นกัลป์แตกเผาในสี่ทิศ
มหาสมุทร แห่งซอก เหนือลาญปลาใหญ่ 7 ทิว ที่อยู่ในมหาสมุทรตั้งกล่าวจนเคียดพล่าน
เป็นเปลวไฟ พวยพุ่งเผาผลาญโลกมนุษย์ สวรรค์ จนไปถึงพรหม 16 ชั้น และไหม้ลง
ไปถึงนรกด้วย ในไตรภูมิโลกวินิจัยกถา ฉบับที่ 2 ของพระธรรมปริชา (แก้ว)
(2520: 55) กล่าวถึงความร้อนแรงของไฟบรรลัยกัลป์ว่า "...สรรพเชื้อทั้งปวง
แต่บรรดาที่เพลิงประลัยโลกสังหารนั้นจะได้เป็นถ่านถ้ำ มาครวว่าเหลืออยู่น้อยหนึ่งหา
มิได้ สบายสูญไปไม่เหลือเศษเลย..."

อุปมาเหมือนไฟบรรลัยกัลป์นี้จึงให้ภาพที่ว่าเป็นไฟที่ร้อนแรงรุ่งโรจน์
สามารถทำลายทุกสิ่งทุกอย่างจนไม่เหลืออยู่แม้สักเท่าอนุเดียว

บัดนั้น

จึงตั้งมุ่งใหญ่ใจหาญ

โกธราชคิงไฟบรรลัยกาล

บิณฑยานเข้ากลุ่มรุมตี (หน้า 11)

ถ้าให้ภาพจนอุปมาเปรียบเทียบความโกรธกับไฟบรรลัยกาล เมื่อนำมาเปรียบเทียบ
เทียบจะให้ภาพพจน์ของอารมณ์ที่ร้อนแรงร้ายกาจ เค็มไปคั้ด้วยความวู่วาม มุทะลุคุดัน

พระพายชายพัดมาเรื่อยเรื่อย ทอมเฉื่อยชวาจิก เกษมสันต์

ให้สงสัยไม่รู้สำคัญ

ว่าจะจรรวัดไปแห่งใด

เหลือบซ้ายแลขวาทุกทิศ

พันจรอบทั่วสระใหญ่

ไม่เห็นร่องรอยก็จนใจ

แต่เวียนเที่ยวไปเที่ยวมา (หน้า 12)

เรื่อยเรื่อยเป็นการใช้ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ ให้ภาพของลมที่พัดเบา ๆ
ช้า ๆ ไม่ขาดระยะ เสียง /เอือ/ มีเสียง /ย/ เป็นตัวสะกดนี้เป็นเสียงที่ให้ความ
รู้สึกเซื่องช้าทอดระยะต่อเนื่องกันไป ไม่รีบร้อน เช่น เอื้อย เอื้อย เอื้อย เอื้อย
เอื้อยเอื้อย

ตอนที่๑ หนาซึ่งปลอมเป็นบันทึกโกรธเมื่อยาทรนลักนางเกินหลงหนึ่งหรือ

เมื่อนั้น	บันทึกแก่นชกัธธาสัย
ยิ่งพิโรธโกรธกริ้วคือไฟ	จะเข้าไปในทวาร (อิเหนา: 849)
บัดนั้น	มัจฉานูผู้ชาญชัยศรี
มิได้ชอกช้ำอินทรีย์	โกรธตั้งอัครีบรมลย์กัลป์ (หน้า 104)

บทนี้กล่าวใช้ภาพพจน์อุปมา เปรียบเทียบความโกรธของมัจฉานูว่าเหมือนกับไฟ
บรมลย์กัลป์

คิดแล้วจึงร้องตามไป	เหวยอายถึงน้อยเท่าแมลงวัน
---------------------	---------------------------

(หน้า 104)

การใช้ภาพพจน์อุปมาเปรียบเทียบขนาดของมัจฉานูว่าเท่ากับแมลงวันซึ่งเป็น
สัตว์ตัวเล็ก ๆ ไม่มีค่าควรแก่การต่อสู้ด้วย หนุมานใช้คำพูดนี้แสดงให้เห็นว่าในสายตา
ของหนุมาน มัจฉานูไม่มีความหมายหรือไม่มีความสามารถเลย

ตัวท่านนี้เป็นวานร	นามกรชื่อไคจึงอาจหาญ
ล่วงมาถึงมือพระกาฬ	ไม่กลัววายปราคาว่าไร (หน้า 105)

ในตอนนี้อกล่าวถึงมัจฉานูตามถึงชื่อของหนุมาน การใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์
เปรียบในวรรคที่ว่า "ล่วงมาถึงมือพระกาฬ" ได้เหมาะสมอย่างยิ่ง จากตอนที่แล้ว
หนุมานเปรียบมัจฉานูกับแมลงวันซึ่งถือเป็นการดูถูกมัจฉานูมาก ในบทนี้มัจฉานูเปรียบ
ตัวเองเป็นพระกาฬ เป็นผู้ที่มีอำนาจและถือว่าเป็นเจ้าแห่งความตาย ซึ่งน่าจะมี
ศักดิ์ศรีเหนือกว่าหนุมาน

พระกาฬ หมายถึงพระยมหรือพระยามัจจุราชซึ่งเป็นผู้พิพากษาคนตายน
ดังนั้นพระยมจึงเป็นผู้ที่มีอำนาจ ในความคิดของคนทั่วไปมักจะมี ความหวาดกลัวพระยม
มากกว่าเทพเจ้าองค์อื่น ๆ

ยี่ต้น	คำแห่งหม่อมานทธารใหญ่
ฟังความจะแจ้งไม่แคลงใจ	ยินดีตั้งไค่ฟากฟ้า
พินิจพิศดูดวงพักตร์	แสนรักขุนเพิ่มเสนาหา
ทบมือสำรวจไปมา	อนิจจาเป็นไค่ถึงเพียงนี้
จึงว่าคูกอนมัจฉานุ	ดวงจักษุพอเฉลิมศรี
เจ้าอย่าโกรธราวี	เรานี้คือศรีทพุมาน (หน้า 105)

ยินดีตั้งไค่ฟากฟ้า เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบความชื่นชมยินดีที่ทพุมานรู้ว่า มัจฉานุ เป็นลูกของตน เหมือนกับความชื่นชมยินดีที่ไค่สว วรรค์

คนในทศยุคทุกสมัยคิดว่าสวรรค์นั้นมีจริงซึ่งเป็นดินแดนที่มีแต่ความสุข มีความเป็นอยู่ที่สุขสบาย ไม่ต้องทำอะไรเพราะเพียงแค่นึกไค่สิ่งนั้นมา ในไตรภูมิพระร่วง (2507: 202) บรรยายภาพของสวรรค์ไว้ว่า

"...ในเมืองนั้นเทียวย่อมปราสาทแก้วสูงเทวดาอยู่ในแผ่นดินนั้น เป็นแผ่นดินของพราหมณ์ รายนิกหนาตั้งหนาทุกสองแฉกอันตั้งผูกผา แฉกนั้นเมื่อเหยียบลงอ่อนสนอยแฉกก็เค็มขึ้นมา ลาบมิเห็น รอยตีนเลยยา นอกนั้นมีน้ำใสกวาแก้วแลมีดอกบัวบาน 5 สิ่งในสระน้ำนั้นหอมดังแสงระยับ และมีสวรรค์อกไม้อันงามแลมีต้นไม้อันประเสริฐงามมีลูกอันประเสริฐและมีโอชารสอันยิ่งแฉ ไม่ผู้้นนั้นเป็นดอกเป็นลูกทุกเมื่อแลบหอนจะรูวายเลย..."

ยินดีตั้งไค่ฟากฟ้า จึงให้ความรู้สึกที่ว่าทพุมานมีความยินดีเหลือเกินที่ได้พบกับมัจฉานุ

การใช้ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำโดยใช้คำซ้ำความหมายในวรรค "พินิจพิศดูดวงพักตร์" ในคำว่า พินิจ พิศ ดู เพื่อเน้นความให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ทั้งสามคำมีความหมายเหมือนกันดังนี้

พินิจ หมายถึง พิจารณา ตรวจสอบ

พิศ หมายถึง เพ่งดู แลดูโดยตรง

ดู หมายถึง ใช้สายตาให้เห็น พิจารณา (พจนานุกรม 2525: 587,

587, 305)

ดวงจักษุพอ เป็นภาพพจน์แบบอุปลักษณ์

ดวงตาเป็นอวัยวะที่สำคัญของสิ่งมีชีวิต ถ้าไม่มีดวงตาแล้วก็ไม่สามารถมองเห็นสิ่งใดได้ซึ่งจะมีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิต ดวงตาจึงมีค่าและมีความสำคัญอย่างยิ่ง ถ้านำมาเปรียบว่ามัจฉานูมีค่าเหมือนตั่งดวงตาของหนุมาน แสดงถึงความรักที่ยิ่งใหญ่

สำนวนรักตั่งดวงตานั้นถ้านิยมใช้เปรียบกับความรักซึ่งให้ความรู้สึกว่สิ่งนั้นมีค่ามากช่วยภาพพจน์ตั่งกล่าวปรากฏในวรรณคดีหลายเรื่อง เช่น

พิศทั่วเทศเกล้าเฝ้าชม	เชยชมแล้ววางลงเหนือคัก
บุญของอัยกาเป็นพนัก	จึงได้หลานรักตั่งดวงตา

(อุณรุท: 110)

ในเรื่องอิเหนาตอนระตูประมอตันรับอุณากรรณเป็นบุทรบุญธรรม

เมื่อนั้น	ระตูประมอตัน เกษมศานต์
เส่นหาอุณากรรณกุมาร	เปรียบปานตั่งดวงนัยนา

(อิเหนา: 570)

มั่นท้าวเป็นคาวเดือนตะวัน	ให้เห็นสำคัญประจักษ์ก่อน
เราจึงจะเชื่อว่าบิคร	ทหารพระสีกรอวตาร

(หน้า 106)

ทหารพระสีกรอวตาร เป็นภาพพจน์แบบสมพจน์ย ใช้เปรียบในที่นี้หมายถึงทหารของพระราม

รับขวัญจุมพิศแล้วพิศพิศทร	ดวงจักษุพอเฉลิมศรี
ซึ่งเจ้าทอพุทธบีคานี้	เพราะมิได้รู้จักกัน
ถอยทีถอยรักษาตัว	ค้ำยกลัวชีวาจะอาสัญ
อันซึ่งนิคพลั้งทั้งนั้น	ไม่ถือโทษทัณฑ์แก่ลูกรัก
พอจะอยู่ชาก็ไม่ได้	จะรีบไปตามองค์พระทรงจักร
สังหารไมยราพณขุนยักษ	ซึ่งมันลักพระองค์มา
ท้าวเจ้าค้อยอยู่เป็นสุขก่อน	อย่าอวรณ์เศร้าโหม่นสา
อันทางบาดาลนัครา	แก้วตาจงขอกออกไป

(หน้า 106)

ดวงจักร และ แก้วตา เป็นภาพพจน์แบบสมพจน์

ดวงตาเป็นสิ่งที่ทุกคนรักและถนอม นอกจากนั้นดวงตายังมีความขบอบบาง หากสูญเสียไปแล้วยากที่จะคืนหรือทำให้คืนดั้งเดิม ดังนั้นดวงตาจึงถือว่ามีค่าสำคัญมาก ในที่นี้คำว่าดวงตาและ แก้วตานำมาใช้แทนมัจฉานุ แสดงให้เห็นว่าหนุมานมีความรักในตัวมัจฉานุเป็นอย่างมาก มีความสำคัญเทียบเท่ากับดวงตาของตนเลยทีเดียว

แก้วตาถือเป็นส่วนสำคัญที่สุดของดวงตา เมื่อนำมาเปรียบจะทำให้เห็นภาพ และรู้สึกว่ามีมัจฉานุเป็นผู้ที่มีค่า เป็นที่รักยิ่งของหนุมาน

พระทรงจักร หมายถึง พระราม เป็นภาพพจน์แบบนามนัยดังที่ได้อธิบายแล้วข้างต้น

ควายโมยราพอสูรี

ไต่เสียงกู่กู่กั้นใจใหญ่มา

พระคุณตั้งคุณมิทุเรศ

ซึ่งบังเกิดเกศเกศา

(หน้า 107)

ในตอนนี้กล่าวถึงมัจฉานุไม่ยอมบอกทางไปบาตาลแก่หนุมาน เพราะจะเป็นการทรยศต่อโมยราพซึ่งถือว่ามีคุณเลี้ยงดูตนเองมา

พระคุณตั้งคุณมิทุเรศ ซึ่งบังเกิดเกศเกศา เป็นภาพพจน์อุปมาเปรียบเทียบบุญคุณของโมยราพว่าเหมือนกับพ่อบังเกิดเกล้า ทำให้เห็นถึงลักษณะนิสัยของมัจฉานุว่ามีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ

จึงหยุดร่าทึงคะนึ่งคิด

จะตรงไปต่ออุทธีด้วยยักษ์

ไทเนจะรูฐาชาวพระจักรี

ว่าอยู่ที่แห่งหนตำบลใด

(หน้า 107)

พระจักรี หมายถึง พระราม เป็นภาพพจน์แบบนามนัย

เมื่อนั้น

ฝ่ายนางพิรากวณย์กษี

ท่องจำลำบากพันทวี

กับควายอสูรีลูกรัก

อยู่ในเรือนทรุกันคาร

แสนทุกข์ทรมานเพียงอกหัก

โมยราพอสูรพาพระยายักษ์

ใช้ให้ไปตักคงคา

(หน้า 107)

เพียงอกหัก เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบความทุกข์ที่นางพิรากวณย์ได้รับว่าเหมือนกับอกหัก อกหักนี้ให้ภาพที่ว่ามี ความทุกข์ทรมานแสนสาหัสจนแทบไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

โธว่าไววิกของแม่เอ๋ย	ทรมายศผู้ยอดเสนาหา
เสียแรงบำรุงเลี้ยงมา	จนหันมาจำเวรวิชัย
ควรดาไมยราพขุนมาร	คิดการพาลนินทก็เป็นได้
โทษกรไม่มีเท่าของโย	ใส่โคธจะล้างชีวิต (หน้า 108)

ในตอนนี้อีกนางพิราภวนครว่าครวญถึงไววิกว่าจะต้องมาตายพร้อมกับพระรามทั้ง ๆ ที่ไม่มีความผิดอะไร กวีพรรณนาได้อย่างลึกซึ้งสะท้อนอารมณ์ เห็นภาพความทุกข์โศกของนางพิราภวนอย่างแจ่มชัด

ควรดาไมยราพขุนมาร คิดการพาลนินทก็เป็นได้ เป็นการใช้ภาพพจน์แบบปฏิพจน์ ซึ่งช่วยย้ำให้เห็นว่าไม่ว่าที่ว่าจะต้องมาควนตายเสียทั้ง ๆ ที่ยังไม่ถึงเวลาอันสมควร

พรุ่งนี้ก็จะจากออกไป	ที่ไหนแม่จะได้เห็นหน้า
ว่าพลางแสนโศกโศกา	ตั้งว่าจะสิ้นสมประดี (หน้า 108)

ว่าพลางแสนโศกโศกา ตั้งว่าจะสิ้นสมประดี เป็นภาพพจน์แบบอุปมา กวีเปรียบเทียบการร้องไห้ด้วยความเศร้าโศกว่ารุนแรงเหมือนหนึ่งว่าจะสิ้นชีวิต การอุปมานี้ให้ความรู้สึกว่ นางพิราภวนมีความเสียใจอย่างแสนสาหัสจนชีวิตแทบจะดับสูญเลยทีเดียว

นั่งลงแล้วกล่าววาที	ยายอย่าโศกก็ละห้อยให้
เราเป็นทหารพระภูวไนย	ผู้ใดไม่รอกอกร
ชื่อว่าหนุมานชาญรงค์	มาตามพระองค์ทรงศร
ควยอ้ายไมยราพฤทธิรอน	มันพากรุณลงมา (หน้า 108)

ตอนนี้กล่าวถึงหนุมานเข้ามาปลอบใจนางพิราภวน จะเห็นได้ว่าคำประพันธ์เพียง 2 บทที่กวีต้องกล่าวถึงพระรามอยู่หลายครั้งแต่ทว่ากวีเลือกใช้คำไม่ซ้ำกันเลย ได้แก่คำว่า พระภูวไนย พระทรงศร ภูธร การเลือกคำมาใช้แทนการเวียนชื่อซ้ำ ๆ กัน ทำให้บทประพันธ์ไพเราะยิ่งขึ้น

พระทรงศร เป็นภาพพจน์แบบนามนัย หมายถึงพระราม ดังที่อธิบายแล้ว

เมื่อนั้น	พิรากวณฺ์ยุดสงสาร	
ได้ฟังคำแหงหนุมาน	นงคราญคอบคลายจามัลย์	
มีความชื่นชมโสมนัส	คั่งได้สมบัติในสวรรค	
จึงว่าไมยราพชาฎกกรจร	มันเอาพระองค์ไปไว้	(หน้า 108)

ชื่นชมโสมนัส เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ โดยใช้คำซ้ำความหมาย
พจนานุกรม (2525: 70, 827) ให้ความหมายว่า

ชื่นชม หมายถึง ปิติยินดี เบิกบาน

โสมนัส หมายถึง ความสุขใจ ความปลื้มปิติ ความเบิกบาน

คั่งได้สมบัติในสวรรค เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เน้นให้เห็นถึงความรู้สึกของ
นางพิรากวณฺ์ยุดที่มีความชื่นชมยินดีมากจนได้สมบัติจากสวรรค

เรามาผู้เคียวก็เห็นอยู่

เมื่อตราชุนคข์ของยักษิ

คร่ำคร่ามานานกว่าแสนปี

ไม่ตีหักเองจะโทษใคร

อนิจจาเห็นว่าทุกยาก

นำทวมปากแล้วก็ว่าได้

จะทำกระไรก็ตามใจ

ไม่อาลัยแก่ชีพชีวัน

(หน้า 110)

ในตอนนี้กล่าวถึงนางพิรากวณฺ์ยุดคอบค้วพวกยักษิที่เฝ้าประตูเมืองหลังจากที่
นางซังน้ำหนักนตราชุนคข์แล้วตราชุนคข์หักลง

ส่วนวนน้ำทวมปาก เป็นภาพพจน์แบบอุปมาที่กวีให้ยกมาเปรียบ เทียบ
เพื่อให้เข้าใจถึงสภาพของพิรากวณฺ์ยุดที่ยิ่งชื่น ส่วนวนน้ำทวมปากนี้หมายความถึงผู้ที่ตก
อยู่ในฐานะลำบาก ไม่สามารถพูดอะไรได้อาจจะเป็นด้วยความเกรงใจหรือถูกบังคับ
ในที่นี้เป็นเพราะต้องโทษจากไมยราพทำให้อยู่ในฐานะลำบาก ตกยาก จึงไม่สามารถ
พูดอะไรได้

ส่วนวนน้ำทวมปากนี้ปรากฏในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ เช่น

อันชั่วคิมิไรจะไม่รู้

เหมือนน้ำทวมปากอยู่จึงสู้ง

ถึงชนกชนนิจะซังซิง

ลูกจะวิงวอนส้อขอโทษกรม

(สังข์ทอง: 115)

และตอนจินตหราทอว่าอิเหนา

ไม่คิดเอ็นดูแก่ผู้ยาก
แม่พระบิฑูเรศรูไป

เห็นว่าน้ำท่วมปากแล้วทำได้
จะพลอยได้ความผิดคิดพัน

(อิเหนา: 108)

จะทำอะไรก็ตามใจ ไม่อาลัยแก่ชีพชีวัน ในวรรคนี้ก็วิสภาพจนแบบการ
กล่าวเขาจะเขี่ยพรรคพรรค ในความเป็นจริงแล้วนางพิราทวนไม่ต้องการให้พวก
ยักษ์มาทำร้ายตนและไม่อยากจะทำด้วย แต่นางพิราทวนพูดพรรคพรรค แดกคั้น
ทหารยักษ์ด้วยอารมณ์สูงพลาน

เสียงสนั่นครืนครืนโถมหน มีอมนทั่วทิศาศาน
เยือกเย็นไปทั้งขาคาล ปานดั่งฤดูเหมันต์ (หน้า 111)

ปานดั่งฤดูเหมันต์ เป็นภาพจนแบบอุปมา

ในตอนนี้อกล่าวถึงหนุมานร้ายเวทมนต์สะกดให้ทหารยักษ์หลับด้วยอำนาจ
เวทมนต์ ทำให้เกิดเสียงกึกก้องสะท้านสะเทือนไปทั่วทั้งท้องฟ้า ความมืดมืดปกคลุม
ไปทั่วทุกแห่งหน ความเยือกเย็นที่บังเกิดขึ้นก็อุปมาว่าดั่งฤดูหนาว จากความเปรียบ
นี้คาดว่าในสมัยของยูแห่งในฤดูหนาวคงจะมีอากาศหนาวมาก ก็จึงใช้ฤดูหนาว เพื่อ
เปรียบเทียบให้เกิดภาพจน แต่หากผู้อ่านนำสภาพอากาศในปัจจุบันมาเทียบก็จะไม่
เกิดมโนภาพ เพราะในสมัยนี้ฤดูหนาวอากาศไม่หนาวแล้ว

บัดนั้น	ฝ่ายพวกอสูราพลชั้นดี
ต้องเวทหนุมานชาฎกกรรจ	บันดาลมัวตามัวใจ
ล้มหลับทับกันทั้งไพรนาย	จะเกริ่นกรายตรวจตราก็ไม่
บ้างกรนบ้างครางวุ่นไป	ไม่เป็นสคิสมประดี

(หน้า 111)

คำว่าบ้าง กรนบ้างคราง เป็นภาพจนแบบการใช้คำซ้ำ ให้ภาพของยักษ์
ที่ถูกเวทมนต์ของหนุมานแล้วอยู่ในอาการต่าง ๆ กัน ยักษ์ที่ถูกมนต์จนหลับกันนอนกรน
บางพวกก็ยังไม่นอนหลับก็ร้องครวญคราง สับสน ไม่มีสติ

โอ้ว่าพระจอมมงกุฎยศ ลือเคจรทั่วทิศิตา
เป็นที่พึ่งมมุขัยเทวา ครอบคามานอนอยู่ในกรง (หน้า 111)

คำว่า พระจอมมงกุฎยศ เป็นการใ้ภาพพจน์แบบนามนัย ดังที่ได้อธิบาย
มาแล้ว กวีใ้ภาพพจน์แบบปฏิปุจฉา เพื่อให้ผู้อ่านคิดว่า เป็นการสมควรหรือที่พระราม
ซึ่งเป็นที่พึ่งของมมุขัยและเทวดาค่างมานอนในกรงซึ่งใ้รับความยากลำบากถึงเพียงนี้

ทำการสะกดแค่เพียงนั้น	ช่วยกันรักษาไว้ไม่ได้
เสียที่มีฤทธิไกร	มาหลบไหลด้วยเวทวิทยา
มันจึงได้พาพระจักรี	มาถึงบุรีรักษา
หาไม้ที่โหนขสุรา	จะรอลงมายังบาดาล
จะพิฆาตฟาดฟันด้วยตรีเพชร	ให้เคียวเค็ดเสียบไว้กับหน้างาน
จึงจะสมน้ำหน้าอายสาขารณ	ที่อหังการกำเริบใจ
ร่ำพลางพุ่มพ่ายชลนา	ชมพิศตรโศกาสะอื่นให้
ตั้งหนึ่งจะสิ้นชีวาลัย	ไม่เป็นสคติสมประคี (หน้า 112)

ในตอนนี้กล่าวถึงหนุมานเมื่อเห็นพระรามถูกขังก็มีความโกรธและเสียใจเป็น
อันมาก กวีบรรยายความรู้สึกของหนุมานใ้ชัดเจนว่าหนุมานมีทั้งอารมณ์โกรธ
แค้นใจ และเสียใจคละเคล้ากัน โกรธที่ตนเองไม่สามารถระวังปกป้องพระรามจาก
โมยราพได้ ทั้ง ๆ ที่มีฤทธิมีอำนาจมาก แค้นโมยราพที่ลักพระรามมาได้จนถึงกับอยาก
ฆ่าใ้ตายแล้วเสียบหัวประจานจึงจะสมใจ และเสียใจที่พระรามต้องมาใ้รับความยาก
ลำบาก

พระจักรี เป็นภาพพจน์แบบนามนัย ดังที่อธิบายไว้แล้ว

ตั้งหนึ่งจะสิ้นชีวาลัย เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เพื่อให้เห็นภาพว่าหนุมาน
ร้องใ้อย่างหนักจนแทบจะสิ้นชีวิต ความเปรียบนี้เป็นที่นิยมใ้ในปัจจุบันนี้ด้วย เช่น
ร้อนจะตาย หมายถึง ร้อนมาก หิวจะตาย หมายถึงหิวมาก เป็นต้น

แล้วจึงบังคมก้มเกล้า	กราบเบื้องบาททั้งสองศรี
คำรพจบสิ้นชนม์	ชูลีกรประกาศด้วยวาจา
ขอฝูงเทवासुरาฤทธิ	ซึ่งสถิตสิ่งสูงในภุมมา
ทั้งหกห้องสวรวรคชั้นห้า	มาช่วยรักษาพระทรงธรรม
ตัวข้าจะไปสังหาร	ไมยราพขุนมารให้อาสัญ
ฝากแล้วก็รีบจรจรัด	ผันพักตร์คืนเข้ายังธานี (หน้า 112)

หลังจากที่ทพมานช่วยพระราม ไล่ตัวยักษ์มาฝากไว้กับเทวดาที่เขาสुरกานต์
ความตอนนี้เป็นการใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐาน คือกำหนดให้เทวดามีตัวตน มีชีวิต
เพื่อช่วยคุ้มครองพระราม

ทั้งหกห้องสวรวรคชั้นห้า หมายถึงเทวดาที่สถิตอยู่ในสวรวรคทั้ง 6 ชั้น ทพมาน
ขอให้เทวดาเหล่านี้มาช่วยคุ้มครองพระรามได้แก่

1. จตุโลกบาลทั้ง 4 ทิศ ซึ่งอยู่ในสวรวรคชั้นจาคุมหาราช
2. พระอินทร์ อยู่ในสวรวรคชั้นดาวดึงส์
3. ท้าวสุยามา อยู่ในสวรวรคชั้นยามา
4. ท้าวคูลิต อยู่ในสวรวรคชั้นคูลิต
5. เทวดาในชั้นนิมมานรดี
6. ท้าวปรนิมมิตวสวัตตี อยู่ในสวรวรคชั้นปรนิมมิตวสวัตตี

(เกตุลจจากวรรณคดี 2507: 278-280)

ครั้นถึงปราสาทลงกรณ	วานรสำแดงกำลังหาญ
กระเทียมบาทผาดโผนโจนทะยาน	ตีฆาตกรสี่หมื่นชราย (หน้า 113)

การใช้คำซ้ำความหมายก่อให้เกิดภาพ ผาด โผน โจน ทะยาน แสดงอาการ
เคลื่อนไหวที่องไว ปราดเปรียว แฉงความรุนแรงก้าวร้าว พจนานุกรม (2525:
550, 557, 241, 384) ให้ความหมายไว้ดังนี้

ผาด	หมายถึง	ฉับหรือเคลื่อนไหวเร็ว
โผน	หมายถึง	ทำตัวให้โลดหล่นออกไป อากาศที่กระโดดเข้าไปทันที
โจน	หมายถึง	กระโดดไปโดยเร็ว
ทะยาน	หมายถึง	เด่นขึ้นไป

กุเป็นทหารชาวนครจร
ชอวาหุมานชาวนรงค์
ตัวมิ่งคั่งหนึ่งมฤคิ

ตามมาโรมันอสูริ
อาจองคั่งพระยาราชสีห์
วันนี้จะม้วยวายปราณ (หน้า 113)

องอาจคั่งพระยาราชสีห์ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบความกล้าหาญ
สง่างามของหุมานว่าเหมือนกับพระยาราชสีห์

ราชสีห์เป็นสัตว์ในวรรณคดีซึ่งถือว่าเป็นราชาของสัตว์ป่า มีอำนาจเหนือกว่า
สัตว์ทั้งปวง ทั้งยังมีความสง่างามเป็นเลิศและมีพลังกำลังมหาศาลอีกด้วย เมื่อนำมา
เปรียบกับหุมานจึงเน้นถึงความองอาจ กล้าหาญของหุมานมากยิ่งขึ้น

ตัวมิ่งคั่งหนึ่งมฤคิ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา กวีใช้เปรียบผู้ที่มีกำลังน้อยในที่นี้
คือไมยราพว่าเหมือนกับสัตว์จำพวกกวางซึ่งเป็นสัตว์ที่อ่อนแอ ตื่นตกใจง่าย ภาพพจน์
อุปมาที่เปรียบผู้ที่เก่งกว่าคั่งราชสีห์ และผู้ที่ยกย่องว่าเหมือนกวางมักจะใช้คู่กัน
เพราะทั้งสองสิ่งนี้ให้ภาพความแตกต่างที่ชัดเจน เข้าใจได้ทันที

มิ่งคั่งหิ่งห้อยน้อยแสง ฤจะแข่งกับดวงสุริยฉิน
วาพลางชบเขียวเขียวพัน แกว่งพระชรรค์ออกโล่ราวูรอน

(หน้า 113)

ในตอนนี้ไมยราพกล่าวทอบทูหุมาน โดยใช้สำนวนเปรียบอุปมาซึ่งมีลักษณะ
เกี่ยวข้องกับที่หุมานกล่าวมาข้างต้น

มิ่งคั่งหิ่งห้อยน้อยแสง เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบหุมานว่า
เหมือนกับหิ่งห้อยซึ่งเป็นสัตว์ตัวเล็ก ๆ มีแสงสว่างวูบวายแต่เพียงเล็กน้อย และกวี
ยังใช้คำขาน้อยแสงเน้นอีก ทำให้เห็นภาพว่าหุมานมีความต่ำต้อยเหลือเกิน

ฤจะแข่งกับดวงสุริยฉิน เป็นภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ โดยกวีเปรียบเทียบ
ไมยราพว่าเหมือนกับดวงอาทิตย์ ในขณะที่หิ่งห้อยมีแสงวิบหวีแต่ดวงอาทิตย์มีแสงที่
แผดกล้า ให้ความรู้สึกที่เข้มแข็งยิ่งใหญ่ ทรงอำนาจมาก

ถ้อยที่ต้อยรับสับสน โล่ประจัญถอยประจัญเช่นชา
หันแหงแย้งยุทธกันไพบา ทางหาญทางกล้าไม่ลดกัน (หน้า 114)

บทนี้บรรยายถึงการต่อสู้ระหว่างหนุมานกับโมยราพ กวีใช้ภาพพจน์แบบ
การใช้คำซ้ำ เพื่อก่อให้เกิดภาพการรบอย่างดุเดือด กังวาล ต่างฝ่ายต่างรุกไล่ต่อสู้

ด้อยที่ด้อยรับ เป็นการใช้คำซ้ำโดยตรง

โล่ประจัญดอยประจัญ เป็นการใช้คำซ้ำความหมาย

ทางหาญทางกล้า เป็นการใช้คำซ้ำความหมาย

การใช้คำซ้ำนั้นนอกจากจะทำให้เห็นภาพแล้ว ยังช่วยสร้างความไพเราะ
ให้แก่บทประพันธ์ด้วย อย่างเช่นโล่ประจัญดอยประจัญ มีเสียงอักษรอย่างเดียวกัน
เป็นการช่วยเพิ่มสัมผัสมากขึ้น

ต่างคนต่างรบต่างตี เข้าออกเป็นทีหนึ่งไล่

จนกระบวนนั้นหักกระเด็นไป ฉวยได้หอกใหญ่เข้ารอนราญ (หน้า 114)

ต่างคนต่างรบต่างตี เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ

คำว่า ต่าง เป็นการใช้คำซ้ำ แสดงภาพการต่อสู้ของหนุมานกับโมยราพ

เท้ายันบ่าคั้นกระชากนูด ก็หลุกชั้นด้วยกำลังหาญ

สามต้นสูงเทียมคั่นนาค ชุนมารบิดเป็นคหาขร

แล้วร้องว่าเหวอ้ายสิงป่า มึงอวดฤทธิ์ว่าชาญสมร

ใครที่จะได้เห็นกร จงนอนลงให้ภูคี (หน้า 116)

ความก่อนหน้านี้นี้กล่าวถึงหนุมานและโมยราพรบกันไม่แพ้ไม่ชนะกัน จึงตกลง
จะผลัดกันตีคนละสามที โมยราพจึงถอนคันศร กวีบรรยายโดยใช้คำที่แสดงกริยาได้
เป็นภาพชัดเจน ได้แก่ ยัน บ่า คั้น กระชาก และนูด ให้ความรู้สึกว่าการใช้กำลังมาก
เพราะต้องใช้อวัยวะหลายส่วนช่วยในการถอนคันศร และสอดคล้องกับบาทต่อไปว่า
สามต้นสูงเทียมคั่นนาค ภาพของคันศรที่ผู้อ่านจินตนาการตามจึงมีความสูงใหญ่ กวี
อุปมาว่าความสูงของคันศรเท่าเทียมกับท้องฟ้า ยิ่งให้ภาพความสูงที่สูงจนเสียดฟ้า

ใครที่จะได้เห็นกร เป็นการใช้ภาพพจน์แบบสมพจน์ัย กร หมายถึงมือ
กวีนำมาใช้แทนกำลังมหาศาลและมีมือในการรบ

ร้องว่า เหวยเหวยขุนमार รุจักพระกาฬดาหาไม้
 เร่งนอนลงเกิดอายจัญไร สงกระบของมาให้กฐี (หน้า 117)

พระกาฬ เป็นภาพพจน์แบบอุปลักษณ์

พระกาฬเป็นชื่อของพระยามัจจุราช มีชื่อเรียกอีกว่าพระยม พระยมราช พระธรรมราช พวกพรานหมณ์ถือว่าพระยามัจจุราชเป็นผู้พิพากษาลงโทษคนตาย ดังนั้นพระกาฬจึงให้ภาพพจน์ที่น่ากลัว เมื่อทพุนานนำมาใช้เปรียบว่าหมายถึงตน เป็นการข่มขวัญโมยราพ ยกตัวเองให้เหนือกว่า ในขณะที่เดียวกันก็กดโมยราพให้ต่ำลงโดยใช้คำแทนว่า อายจัญไร ในพจนานุกรม (2525: 220) ให้ความหมายว่าเลวทราม เป็นเสียด ไม่เป็นมงคล

เมื่อนั้น พระยาโมยราพยักษา
 เห็นวานรไม่สิ้นชีวา อหังการเยาะเย้ยโยไฟ
 ให้ประหวั่นครั่นคร้ามชามฤทธิ ร้อนจิตตั้งหนึ่งเพลิงไหม้ (หน้า 117)
 ร้อนจิตตั้งหนึ่งเพลิงไหม้ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

ถ้เปรียบความร้อนใจของโมยราพที่เห็นทพุนานไม่ตายด้วยความร้อนของไฟที่กำลังเผาไหม้ การเปรียบเทียบอารมณ์กับไฟไค้กล่าวละเอียดในคอนต้นแล้ว

บัดนั้น วายุกุทรวิจิไกรใจกล้า
 ฉวยจับกระบของศาลมา เจ็องงาค้วยกำลังฤทธิรอน
 คาหมายเขม้นจะพิฆาต องอาจตั้งพระยาไกรสร
 สองมือกวัดแกวงคทาธร วานรก็หวดลงสามที (หน้า 117)

องอาจตั้งพระยาไกรสร เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบความองอาจกล้าหาญของทพุนานว่าเหมือนตั้งไกรสรราชสีห์

ราชสีห์ที่กล่าวไว้ในไตรภูมิโลกวินิจนยกตา (2520: 176) ว่ามี 4 จำพวก คือ คินสีหะ กาศะสิงหะ บันฑุสีหะ และเกสรสีหะ เกสรสีหะหรือไกรสรราชสีห์นี้เป็นสัตว์ที่อยู่ในตระกูลสูงสุดซึ่งมีอำนาจมาก เป็นที่หวาดกลัวของหมู่สัตว์ในป่า แม้กระทั่งช้างซึ่งเป็นสัตว์ใหญ่ เหมือนกันก็ยังเกิดความกลัวเมื่อได้ยินเสียงของราชสีห์ ถึงความที่ว่า "...ช้างที่อยู่ในนิคมแลราชธานีทั้งปวงที่บุคคลผูกไว้ด้วยเชือกหนึ่งอันนั้นนั้น ก็ถึงกัน

เชือกหนังให้ขาดปลาสหนีไปจากหลักแหล่งแห่งตน บมีอาจจะทานอยู่ได้ ความกลัวนั้น
กลัวนักกลัวหนา บ้างถายมุลหนักมุลเบาออกมาด้วยกำลังที่ตระหนกตกใจ ประหม่า
กลัวแต่สุรสีหนาทแห่งไกรสรราชสีห์นั้น..." (ไตรภูมิโลกวินิจฉยภคา: 178)
ไกรสรราชสีห์จึงให้ภาพที่สง่างาม มีอำนาจเหนือกว่าราชสีห์ในตระกูลเดียวกัน และ
เหนือกว่าสัตว์ทั้งปวง

เมื่อนั้น วายุมุทรวุฒิปรีชาหาญ
ทั้งนางบอกแจ้งทุกประการ ยินดีปานได้ฟ้าผ่า (หน้า 118)

ยินดีปานได้ฟ้าผ่า เป็นภาพพจน์แบบอุปมา กวีเปรียบเทียบความยินดีที่
หมุ่มานรู้ว่าทำอะไรถึงจะฆ่าไมยราพให้ตายได้ว่าเหมือนกับได้ฟ้าผ่าหรือสวรรค์

รูปนั้นใหญ่เท่าพรหมาน สูงตระหง่านดังหนึ่งสิงขร
พร้อมทั้งสี่พักตร์แปดกร ลำแสงฤทธิ์รอนเกรียงไกร
เท้าซ้ายเหยียบบอกลสุริ มีให้เคลื่อนจากที่ขึ้นมาได้
เท้าขวานั้นก้าวทะยานไป ยังในตรีภูฏมบรรพต
มือหนึ่งง้างยอดคีรีนทร กรหนึ่งนั้นคนคว่ำหา
จับได้แมลงกุมรา ก็เอาขึ้นมาชูไว้
เหยยเหยยไมยราพยักมี นีหัวใจมิ่งฤมิไซ
ว่าแล้วขยี้เป็นจุณไป คัดเคี้ยวรงให้พร้อมกัน (หน้า 118-119)

ตอนนี้กล่าวถึงหมุ่มานนิมิตกายให้สูงใหญ่เพื่อที่จะค้นหาดวงใจของไมยราพที่
ลอคจิกออกเป็นแมลงภู่วัวที่เขาตรีภูฏม กายนิมิตของหมุ่มานนั้นกวีกล่าวว่าใหญ่เท่าพรหมาน
ซึ่งถือว่าเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมา คำว่าพรหมานนั้นน่าจะเหมือนกับคำว่า พรหมานต์
ในพจนานุกรม (2525: 569) ให้ความหมายว่า จักรवाल ดังนั้นกายนิมิตที่มีรูปร่างใหญ่
เท่าจักรवालนี้ถือเป็นการกล่าวขมกนจริง เพื่อสร้างจินตนาการให้เห็นถึงความใหญ่โต
หรือจะตีความอีกอย่างหนึ่งได้ว่า การที่กวีเปรียบเทียบว่าสูงเท่าพรหมาน ให้ภาพที่สูงเสียด
ฟ้า เพราะพรหมหรือพรหมานอยู่ในสวรรค์ชั้นสูง ซึ่งจะไปสอดคล้องกับความในวรรค
ต่อไปอีกด้วยที่ว่า "สูงตระหง่านดังหนึ่งสิงขร"

ดังหนึ่งสิงขร เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบความสูงของกายนิมิตว่า
เหมือนภูเขา ให้ภาพและความรู้สึกถึงความแข็งแรง มั่นคง

เหวี่ยงเหวี่ยงไมยราพยักษ์ นี่หัวใจมิงดา มิใช่ เป็นการไร้ภาพจนแบบปฏิบัติ
การใช้ประโยคคำถามในตอนนี้ทำให้เข้าใจความรู้สึกของทพมานที่ยิ่งขึ้นว่าทพมานมี
ความรู้สึกกระหึ่มขมขื่นที่รู้ว่าตนมีชัยชนะเหนือคูต่อสู้ และ การใช้ประโยคคำถามนี้
ยังเป็นการพูดเพื่อชี้แจงยืนยันให้ไมยราพเกิดความกลัวตายมากยิ่งขึ้น

คิงหนึ่งพระกาฬหาราช มาพันฟาดด้วยคมพระแสงขรรค์
กายคั้นระควาแค้น

กุมภกัณฑ์ม้วยชีวี

(หน้า 119)

คิงหนึ่งพระกาฬหาราช มาพันฟาดด้วยคมพระแสงขรรค์ เป็นภาพพจน์แบบ
อุปมา

กวีเปรียบเทียบที่ทพมานชยี่ดวงใจและพันศึระะให้ชาคันนั้นว่าเหมือนกับ
พระยามัจจุราชมาตัดศึระะด้วยพระขรรค์ การที่ทพมานตัดคอไมยราพพร้อมกับชยี่ดวงใจ
ด้วยนั้นไมยราพก็ต้องตาย แต่กวีเปรียบกับการที่พระยามัจจุราชมาตัดคอให้ภาพที่ว่า
ไมยราพต้องตายอย่างแน่นอน ไม่มีทางพ้นหรือหลีกเลี่ยงจากความตายได้

ระควา หมายถึงอาการที่คั้นสั้นไปหึ่งตัว เราวร้อน (พจนานุกรม 2525:
672) กายคั้นระควาแค้นนี้กวีใช้คำให้เห็นภาพที่ว่า การตายของไมยราพไม่ตายทันที
ต้องทนทุกข์ทรมานด้วยความเจ็บปวด ผิวเนื้อกระดูกสั้นระริกไปหึ่งตัวอย่างทรมาณ
กว่าจะขาดใจตาย

ตารางที่ 1 ภาพพจน์ในวรรณคดีไทยเรื่องรามเกียรติ์ ตอนศึกไมยราพ

ลำดับ	ภาพพจน์	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
1	ภาพพจน์แบบอุปมา	30	32.26
2	ภาพพจน์แบบอุปลักษณะ	6	6.45
3	ภาพพจน์แบบปฏิรูปพจน์	-	-
4	ภาพพจน์แบบอุทาหรณ์	1	1.08
5	ภาพพจน์แบบปรพจน์	-	-
6	ภาพพจน์แบบอวาทพจน์	1	1.08
7	ภาพพจน์แบบสัญลักษณ์	2	2.15
8	ภาพพจน์แบบนามนัย	15	16.13
9	ภาพพจน์แบบสมพจน์	7	7.53
10	ภาพพจน์แบบบุคคลาธิษฐาน	1	1.08
11	ภาพพจน์แบบอติพจน์	1	1.08
12	ภาพพจน์แบบปฏิพจน์	6	6.45
13	ภาพพจน์แบบการกล่าวเยาะเย้ยประชดประชัน	1	1.08
14	ภาพพจน์แบบการเสียดสียถรรพชาติ	-	-
15	ภาพพจน์แบบการเล่นเสียดสีและจึ่งหวะ	2	2.15
16	ภาพพจน์แบบการเล่นคำ	-	-
17	ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ	20	21.51
	รวม	93	100

จากตารางที่ 1 จะเห็นว่าภาพพจน์ในวรรณคดีไทยเรื่องรามเกียรติ์ ตอนศึกไมยราพ ปรากฏรวมทั้งสิ้น 93 ครั้ง ภาพพจน์ที่ปรากฏมากที่สุดคือภาพพจน์แบบอุปมา คิดเป็นร้อยละ 32.26 รองลงมาคือภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ คิดเป็นร้อยละ 21.51 และภาพพจน์แบบนามนัย คิดเป็นร้อยละ 16.13

พระอภัยมณี

นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีเป็นนิทานคำกลอนที่มีชื่อเสียงที่สุดของสุนทรภู่ เริ่มแต่งเมื่อใดไม่ปรากฏแน่ชัด สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสันนิษฐานว่า คงเริ่มแต่งเมื่อตอนติดคุกในรัชกาลที่ 2 (ลิลิตฯ พินิจภูวนคร 2520: 222) มีจุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อนำเงินมาเลี้ยงชีพ ต่อมาแต่งถวายเจ้าลักษณะานุคุณและกรมหมื่นอัปสรสุภาเทพเพื่อสนองคุณ

เนื้อเรื่องนี้ สุนทรภู่นำเหตุการณ์และแนวคิดต่าง ๆ สอดแทรกไว้จึงทำให้เรื่องนี้มีคามพิเศษแตกต่างไปจากวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ เช่น บางตอนนำมาจากเรื่องจีน บางตอนเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในรัชกาลที่ 2 และบางตอนนำมาจากเรื่องอาหรับราตรี ดังที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (2515: 62-66) ทรงสันนิษฐานว่า เรื่องพระอภัยมณี สุนทรภู่อ้างอิงโดยประณีตทั้งตัวเรื่องและสำนวน ตัวเรื่องนั้นนำมาจากเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในหนังสือต่าง ๆ บ้าง เอาจินตนาการประณีตติดต่อแต่งประกอบกับความคิดของสุนทรภู่เอง เช่น ให้พระอภัยมณีชำนายกเป่าปี่ ศรีสุวรรณชำนายกกระบี่ กระบอง มีเค้ามูลอยู่ในพงศาวดารเรื่องไซฮัน วรรณกรรมต่าง ๆ นำมาจากเรื่องสามก๊ก

คุณค่าของพระอภัยมณีได้อยู่ที่เนื้อเรื่องที่สนุกสนานชวนติดตามเท่านั้น แต่จินตนาการอันกว้างไกลของสุนทรภู่ที่ได้ออกใจไว้ ไม่ว่าจะเป็นการนำสิ่งที่ยังมิได้เกิดขึ้นในสมัยนั้นมาแต่งเป็นเชิงทำนายเหตุการณ์และประติมากรรมใหม่ ๆ เช่น เรือเดินสมุทรขนาดใหญ่ของโจรสลัดที่มีทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในนั้น สำเกยานตร์ของพวกพราหมณ์ขมขูของพราหมณ์คราวละ 7 คอก นอกจากนี้แก่นสารของเรื่องซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณธรรมคตินิยมทางพุทธศาสนา ได้แก่ ความรัก ความทุกข์ ความเสียสละ ฯลฯ รวมทั้งสำนวนภาษาที่ไพเราะเป็นภาษาง่าย ๆ แต่ก็กินใจ วรรณกลอนมีความไพเราะรื่นหู เพราะมีสัมผัสในซึ่งมีทั้งสัมผัสอักษรและสัมผัสสระทุกวรรค ทำให้พระอภัยมณีเป็นที่จับใจของผู้อ่านมาทุกยุคทุกสมัย

เรื่องพระอภัยมณีที่ไพเราะเป็นแบบเรียนเป็นตอนที่ 19 กล่าวถึงศรีสุวรรณสินสมุทร และนางสุวรรณมาลีพบกับพระอภัยมณีโดยสารมาจากเรือของอุศเรน เมื่ออุศเรนทราบว่านางสุวรรณมาลีมาค้ำยกับสินสมุทรจึงเอ่ยปากขอนางคืน แต่สินสมุทร

ไม่ให้จึงเป็นสาเหตุให้เกิดการต่อสู้กัน ความตอนนี้นำปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย
ชุดทักษะสัมพันธ์ เล่ม 2 หน้า 41-45

ภาพพจน์ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี
ผลการวิเคราะห์ได้ดังนี้

สองกษัตริย์ตรีศวาอย่าว่าวุ่น	เรามีคุณพระบิดามากับเขา
ควรจะไปไต่ถามตามสำเนา	จะค้นเคาคือไปนั้นไม่ตี
พวกฝรั่งลึงกาจะว่าไค้	ต้องซัดซ้องหมองใจ ไม่พอที่
ฉวกชุกเชิญเป็นศึกจะเสียที	ควยพระพิมีไค้รู้อยู่ควยมัน
ลาจะไปโทพบภูเวศ	ถาแจ้งเหตุทุกชรอนจะผอนผัน
พ่อยาไปใจเค็ดยังคุคัน	อยู่กับน้องป้องกันพระชนนี
สินสมุทรห้ามว่าอย่าเสด็จ	เหมือนขามเข็ชของอไม่พอที่
หลานจะไปไต่ถามแต่ไค้ยคี	ถ้าย้ายิจจจักสู้คู่มือ
พระไปเรือเมื่อไรจะไปถึง	จะเหมือนหนึ่งฉันลงน้ำคำไปหรือ
มันพบปะพระบิดาจะหาหรือ	ไม่คิงค้อคอกพระองค์อย่างสงกา

(หน้า 41)

ในตอนนี้นำกล่าวถึงสินสมุทรเมื่อไค้ยินเสียงปี่ของพระอภัยมณีก็จะรีบไปหา
แตนางสุวรรณมาลีและศรีสุวรรณตรีศวามว่าอยากวนใจร้อน

พวกฝรั่งลึงกาจะว่าไค้ คำว่าฝรั่งลึงกา เป็นภาพพจน์แบบนามนัย ในที่นี้
หมายถึงอูศเรนและพวกทหาร

การที่เรียกอูศเรนและทหารว่าพวกฝรั่งลึงกาแสดงให้เห็นว่า ศรีสุวรรณ
แบ่งพรรคแบ่งพวกอย่างเต็มที่ โดยกีดกันอูศเรนว่าเป็นพวกต่างเชื้อชาติศาสนา ทั้งยัง
ให้ความรู้สึกในเชิงไม่ยกย่องเท่าที่ควร กล่าวคือ แทนที่จะใช้ชื่ออูศเรนหรือคำแทนที่
หมายถึงกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ แต่กลับใช้คำว่าพวกฝรั่งลึงกาซึ่งเป็นคำสามัญธรรมดาแทน

พออย่าไปใจเด็กยังคุ้ยค้น คำว่าใจเด็ก เป็นภาพพจน์แบบสมพจน์

ใจเป็นอวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกาย ก็นำมาเปรียบหมายถึง ผู้ที่มีกรรมคิด ความรู้สึกที่อ่อนต่อโลก ยังไม่ประสีประสาซึ่งอาจจะทำอะไรตามใจ ขาดความยั้งคิด และไตร่ตรองให้รอบคอบเสียก่อน

พระไปเรือเมื่อไรจะไปถึง จะเหมือนหนึ่งฉันทลงน้ำคำไปหรือ ความในวรรคนี้กล่าวภาพพจน์แบบปฏิพจน์ เน้นให้เห็นภาพว่าสินสมุทรมีความสามารถในการว่ายน้ำ น้ำคำน้ำอย่างยอดเยี่ยม แม้กระทั่งเรือก็ยังแล่นได้ช้ากว่า เมื่อพิจารณาในคำพูดของตัวละครแล้ว สินสมุทรไขว่ประโยชน์ค้ำถามเพื่อกระตุ้นให้ศรีสุวรรณคิดและมีความเห็นคล้อยตาม จนในที่สุดยอมให้สินสมุทรรำน้ำไปหาพระอภัยมณีได้

จะคันเคาคือไปนั้นไมตรี เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ

ไม่ถึงคือคอกพระองค์อย่าสงกา เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ

ทั้งสองวรรคนี้เล่นเสียงอักษร /ค/ ในคำว่า คัน เคาคือ และ ถึง คือ คอก การเล่นเสียงอักษรในคำประพันธ์นี้จะช่วยให้มีความไพเราะยิ่งขึ้น

ฝ่ายโฉมยงองค์อรุณรัศมี คิดว่าพี่ตกน้ำรำร้องไห้

พระเจ้าป้ามาค้ำช่วยไวไว พระที่ไม่บุตรรอดจะวอดวาย (หน้า 41)

ไวไว เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ การซ้ำคำนี้เป็นการซ้ำคำเพื่อให้ความหนักแน่นขึ้น อรุณรัศมีใช้เพื่อเร่งเร้า กระตุ้นให้สุวรรณมาลีรีบมาช่วยสินสมุทรโดยเร็ว เพราะอรุณรัศมีคิดว่าสินสมุทรตกน้ำหากมาช่วยช้าจะไม่ทันการ

จอมกษัตริย์ที่ศนาเห็นลูกแก้ว เหมือนตายแล้วเกิดใหม่ให้ใจหาย

พระชลนัยน์ไหลหลังลงพริ้งพราย ประคองกายกอดแอบไว้แนบองค์

สงสารบุตรสุดจะซนสะอื้นอื้น ยังมีทันไต่ถามความประสงค์

สุดกำลังจะประหังค้ำรวงองค์ กันแสงทรงโศกชบสลงไป

(หน้า 42)

ในตอนนี้กล่าวถึงพระอภัยมณีกับสินสมุทรที่ว่ายน้ำมาหา

จอมกษัตริย์ที่ค้นหาเห็นลูกแก้ว เหมือนตายแล้วเกิดใหม่ให้ใจหาย เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบความรู้สึกของพระอภัยมณีที่ได้เห็นสินสมุทรว่าเหมือนกับตายแล้วเกิดใหม่ ซึ่งความเปรียบนี้แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของพระอภัยมณีที่คงพลัดพรากจากสินสมุทรและนางสุวรรณมาลีว่า พระองค์มีแต่ความทุกข์ หดหู่และสิ้นหวัง เนื่องจากสูญเสียสิ่งอันเป็นที่รักไป จนทำให้พระอภัยมณีหมดอาลัยตายอยากในชีวิต แต่เมื่อได้เห็นสินสมุทรโดยไม่คาดฝันก็รู้สึกดีใจเป็นอย่างมากเหมือนกับสินสมุทรมาจุดความหวังปลงชีวิตอีกครั้งหนึ่ง

พระชลนรินทร์หลังลงพรั่งพราย เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ล/ ในคำว่า ไหล หลัง ลง

อุศเรนรู้สึกนึกก่อนาด	เห็นประหลาดลูกเล็กเด็กหนักหนา
จึงถามพวกพระอภัยว่าใครมา	เขาทูลว่าพระโอรสยศไกร
จึงเรียกไพร่ในเรือให้รู้สึก	อีกทีในกำปั้นอยู่ห้วนไหว
ช่วยนวดพันคั่นองค์พระอภัย	ก็กลับได้สติพื้นเหมือนตื่นนอน (หน้า 42)

ก็กลับได้สติพื้นเหมือนตื่นนอน เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบอาการที่พระอภัยมณีพ้นจากการสลบไสลเหมือนกับตื่นนอน. ความเปรียบนี้ให้ภาพที่ว่าพระอภัยมณีฟื้นขึ้นมาด้วยอาการมึนงง งัวเงีย ไม่มีสติโดยทันทีทันใด

พระพิงค่าน้ำพระเนตรลงพรากพราก	จะออกปากบิ่บว่าเลือกตาไหล
จึงเล่าความตามจริงทุกสิ่งไป	จนถึงได้โดยสวามหาพบ

(หน้า 43)

พรากพราก เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ โดยใช้คำซ้ำโดยตรงที่แสดงให้เห็นภาพพระอภัยมณีร้องไห้มน้ำตาไหลไม่ขาดสาย

จะออกปากบิ่บว่าเลือกตาไหล คำว่าเลือกตาไหลเป็นภาพพจน์แบบอุปมาหรือเปรียบที่กล่าวถึงเลือกตาไหล เพื่อแสดงถึงความรู้สึกของพระอภัยมณีว่าได้รับความสะเทือนใจอย่างรุนแรง เลือกตาไหลนี้ เป็นสำนวนเปรียบเทียบกับสภาวะอารมณ์และจิตใจ เช่นอารมณ์โกรธแค้น อารมณ์สะเทือนใจ ซึ่งความจริงแล้วไม่มีเลือกออกที่ตาจริง ๆ แต่คำนำเอาภาพที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมาเปรียบ กล่าวคือ คนที่ร้องไห้มาก ๆ มักจะ

มีตาแดงกำเป็นเส้นเลือดที่ตาขาว น้ำตาที่ไหลดูราวกับมีสีแดงเป็นสายเลือด ส่วนวน
เลือดตาไหลปรากฏในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ เช่น ตอนที่ลักษณาวดีคร่ำครวญเมื่อพระลอ
จากไป

ลักษณาวดีกรมทรวงย่อย ทุกข์แทบเลือดตายย่อย
เนตรน่านองนูน

(ลิลิตพระลอ: 52)

และตอนที่พระรามเสรำโศกคร่ำครวญถึงนางสีดา

พระยิ่งโศกศัลย์รัญจวนจิต สุกคิดปมว่าเลือดตาไหล

(รามเกียรติ์: 384)

ฝ่ายลูกท้าวเจ้าลังกาหน้าเป็นเหม แสนเกษมสมจิตคิดประสงค
เรียกกุมารหลานเลี้ยงมาเคียงองค์ พอแสนทรงฤทธิ์เลิศประเสริฐชาย

(หน้า 44)

หน้าเป็นเหม เป็นภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ เปรียบอุศเรนกับทองคำ

เมื่ออุศเรนทราบว่าจะได้พบกับนางสุวรรณมาลีก็มีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง
ก็เปรียบสีหน้าของอุศเรนว่าเหมือนกับทองคำ ให้ภาพที่ว่าอุศเรนมีสีหน้าเปล่งปลั่ง
ผ่องใสเพราะความดีใจอย่างยิ่ง จนราวกับสีของทองคำที่มีรัศมีสุกใสสว่าง

อุศเรนพึงว่าคอยผาสุก เหมือนทิ้งทุกข์สักเท่าภูเขาลวง
สิ่งล้ำค่าต้นหนคนทั้งปวง ตามกระทรวงชายชวาสิบห้าลำ

(หน้า 44)

เหมือนทิ้งทุกข์สักเท่าภูเขาลวง เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

ก็เปรียบเทียบความทุกข์กับภูเขาลวง ทำให้เห็นภาพความรู้สึกลึกของอุศเรนว่า
มีความทุกข์ที่ยิ่งใหญ่แน่นอนหนักอยู่ในจิตใจ แต่เมื่อพระอภัยมณีทำให้เสด็จไปหานาง
สุวรรณมาลี อุศเรนก็รู้สึกเป็นสุขขั้นทันที ก็เปรียบความสุขที่เกิดขึ้นว่าเหมือนกับการ
ทิ้งความทุกข์อันยิ่งใหญ่ออกไปจากจิตใจ ซึ่งความทุกข์ของอุศเรนคือความทุกข์ที่เกิด
จากการตามหานางสุวรรณมาลี แต่เมื่อรู้ว่าอยู่ที่เรือของสินสมุทรและจะได้พบกับในไม่
ช้า ความทุกข์ที่ทับถมใจก็หายไปทันที

กุมารว่าดูเอาแม่เจ้าเอ๋ย	กระไรเลยใจจิตนึกผู้หญิง
นวยกระชากจากนางแล้วข้างข้าง	แค้นจริงจริงใจคอไอพอกี
พระบิดาให้ตามดูตามชื่อ	ควรแล้วหรือแม่จะตายให้อายผี
ถึงมาคแมนแค้นบิดาไม่ปรานี	ลูกยังมีแม่ก็ไม่อาลัยเลย

(หน้า 47)

พระบิดาให้ตามดูตามชื่อ ควรแล้วหรือแม่จะตายให้อายผี เป็นภาพพจน์แบบ
ปฏิพจน์ ในตอนนี้ก็ใช้ภาพพจน์แบบปฏิพจน์ โดยสินสมุทรใช้ประโยคคำถามเพื่อให้
นางสุวรรณมาลีมีสติยังคิดว่าควรแล้วหรือที่จะต้องมาตายด้วยสาเหตุเพียงเท่านั้น

แค้นจริงจริงใจคอไอพอกี คำว่าจริงจริง เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ
โดยซ้ำคำว่าจริง การใช้คำซ้ำนี้ช่วยเน้นความรู้สึกของสินสมุทรว่ามีความแค้นใจมาก
ตอนแรกก็แค้นใจที่พระอภัยมณีจะขนนางสุวรรณมาลีให้กับอุศเรน ยังมาเห็นนางสุวรรณ
มาลีจะมาตัวตายอีก ความแค้นที่มีอยู่ในจิตใจของสินสมุทรจึงมีมาก ก็จึงใช้คำว่า
จริงจริงเป็นการย้ำให้เห็นภาพเด่นชัดขึ้น

อุศเรนเห็นท่านองจะช้องชัต	ยิ่งกลุ่มกลัดกลาวแกลงแกลงไซ
อาบน้ำร้อนก่อนเจ้าข้าเข้าใจ	เมื่อไม่ให้แล้วก็ว่าสารพัน
บิดาเจ้าเล่าก็รู้อยู่เต็มจิต	มิใช่คิดโหยกเหยกมาเสกสรร
ได้สูชอยู่ใหญ่ทานให้บัน	นางสุวรรณมาลีของเรา

(หน้า 48)

ยิ่งกลุ่มกลัดกลาวแกลงแกลงไซ เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ
โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ก/ ในคำว่า กลุ่ม กลัด กลาว และแกลง

อุศเรนเห็นว่าสินสมุทรไม่ยอมให้นางสุวรรณมาลีกับตน แต่กลับบอกว่
นางไม่ยอมออกมาเอง อุศเรนจึงทอว่าสินสมุทรว่า "อาบน้ำร้อนก่อนเจ้าข้าเข้าใจ
เมื่อไม่ให้แล้วก็ว่าสารพัน" ความตอนนี้เป็นภาพพจน์แบบอุทาหรณ์ โดยยกสำนวน
อาบน้ำร้อนมาประกอบ อาบน้ำร้อนมาก่อน หมายถึง เกิดก่อนจึงรู้เห็นสิ่งต่าง ๆ มาก
กว่า การที่อุศเรนพูดกับสินสมุทรอย่างนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่าตนเองนั้นรู้ทันสินสมุทร
ตลอดเวลา

พระฟังคำอ้างอิงตะลึงคิก	จะเบือนบิกป้องบักก็ชัคขวาง
สงสารลูกเจ้าลึงกาจึงว่าพลาง	เราเหมือนข้างงางอกไม่หลอกหลวง
ถึงเลือกเนื้อเมื่อน้องทองประสังค	พี่ก็คงยอมให้มิได้หวง
แต่ลูกเค้าเขาไม่เหมือนคนทั้งปวง	จะได้วางชิงให้ไปภะนั้น
ที่ว่าเขาเขาก็ว่ามากระนี้	มิใช่พื้นจะแก่งแสร้างเสกสรร
เพราะเหตุเขารักใครอาลัยกัน	คอยผ่อนผันพูดจาอย่าราศี
แล้วศรีสวอบอกลูกนอทยกลอยสวาท	เจ้าหน่อเนื้อเชื้อชาติคิงราชสีห์
อันรักษาศีลสัตย์กัศเวที	ยอมเป็นที่สรรเสริญเจริญคน
ทรลักษณ์ออกกัญญูตาเขา	เทพเจ้าก็จะแรงทุกแห่งหน
ให้ทุกขรอนงอนหงอทรพล	พระเวทมนตร์เสื้อมคลายท่าลายยศ

(หน้า 49)

ตอนนี้กล่าวถึงความลำบากใจของพระอภัยมณีที่มีต่อสदानกา รณที่ เกิดขึ้นซึ่งตนไม่สามารถเอนเอียงเข้ากับฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้

เราเหมือนข้างงางอกไม่หลอกหลวง เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบพระอภัยมณีกับข้างหลาย กล่าวคือ พระอภัยมณีพูดว่าให้อุศเรนมารับนางสุวรรณาดีไปได้ซึ่งเมื่อพูดแล้วก็จะไม่ขอคืนค่าเหมือนกับข้างที่มีงางอกออกมาแล้วไม่สามารถหาคืน การไว้ความเปรียบนี้พระอภัยมณีใช้เพื่อย้ำถึงความตั้งใจและความจริงใจที่มีต่ออุศเรนว่าจะไม่ผิดคำพูดอย่างแน่นอน

การนำข้างงางอกมาเปรียบนี้เป็นคำอุปมาที่ปรากฏในโคลงโลกนิติ ดังนี้

งาสารณาถอนเหียน	หาคืน
คำกล่าวสาธุชนย็น	อย่างนั้น
ทุรชนกล่าวคำเป็น	ค่าเล่า
หางเตายาวแล้วสั้น	เล่ห์ฉันทรชน (โคลงโลกนิติ: 23)

เจ้าหน่อเนื้อเชื้อชาติคิงราชสีห์ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบสินสมุทรกับราชสีห์

ราชสีห์เป็นสัตว์ในวรรณคดี ถือว่าเป็นราชาของสัตว์ทั้งปวง มีอำนาจและมีกำลังมหาศาล เมื่อนำมาเปรียบกับสินสมุทรแล้วให้ภาพที่สินสมุทรแม้ว่าจะเป็นเด็กแต่ก็มีความองอาจเข้มแข็งและมีกำลังมาก

เทพเจ้าก็จะแข่งทุกแห่งหน เป็นภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐาน กวีให้เทพเจ้ามีความรู้สึกนึกคิดได้ โดยสายแข่งผู้ที่ไม่มีความกตัญญู การใช้ภาพพจน์นี้ช่วยเน้นความให้เด่นชัดขึ้นคือเน้นความที่ว่าถ้ามีศีลสัตย์ทุกผู้คนก็สรรเสริญ แต่หากอกตัญญูแม้แต่เทพเจ้าก็จะสายแข่ง ไม่มีความเจริญไปตลอดชีวิต

ศรีสุวรรณชั้นเชิงฉลาดแหลม จึงเยื่อนแยมี่ยมของสนองไซ
จะเล่าโลมเขาวมาลยประการใด ทามแต่ใจจะถนัดไม่ขัดกัน

(หน้า 50)

จะเยื่อนแยมี่ยมของสนองไซ เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงอักษร /ย/ ในคำว่า เยื่อน แยม อี่ยม ย่อง พจนานุกรมให้ความหมายไว้ดังนี้

เยื่อน หมายถึง เยือนกล่าวออกมาโดยมีอาการแซมซ้ำ งดงาม
แยม หมายถึง เฝย คลี บานแต่นอย ๆ เฝยออกแต่นอย ๆ
อี่ยมของ หมายถึง อี่ยมด้วยความอิมใจ

(พจนานุกรม 2525: 644, 658)

เยื่อนแยมอี่ยมของ จึงให้ภาพที่ศรีสุวรรณกล่าวตอบด้วยอาการแซมซ้ำ แผงรอยอิมแต่น้อยอยู่ในหน้า การพูดที่แผงรอยอิมนี้มีส่วนช่วยโน้มน้าวอารมณ์ของผู้ฟังให้คล้อยตามอีกด้วย

ศรีสุวรรณกับพระที่มีคำตอบ จึงคิดว่าดิกระบอบเป็นหนักหนา
ถึงจะบอกออกเหมือนท่านจ่านรจา ใครจะมารวากับใครอย่างไรมี
นี้รักกันฉันจึงว่าประสาช้อ ครวแล้วหรือทูลวังเกียจมาเสียคสิ
เมื่อนึกแห่งแคลงความก็ตามที ฉันกับที่มิใช่ชาวได้นาง

(หน้า 50)

ความก่อนหน้านี้อ้างถึงอุศเรนบอกว่าพระอภัยมณีและศรีสุวรรณที่ซัดชวางไม่ยอมให้นางสุวรรณมาลีไปนั้นเป็นเพราะต้องการตัวนางจึงแกล้งพูดจาโยกโย้หน่วงเหนี่ยวไว้

ควรแล้วหรือทุกข์ถึงเจตนาเสียคดี เป็นภาพพจน์แบบปฏิภาณ แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของศรีสุวรรณว่าไม่พอใจอุศเรนที่ยังตั้งคือคิกจะเอานางสุวรรณมาลีไปให้ได้ และยังพูดกล่าวหาว่าต้องการนางไว้เองอีกด้วย ซึ่งในความเป็นจริงแล้วศรีสุวรรณอาจจะมีเจตนาไม่ให้นางสุวรรณมาลีไปกับอุศเรนก็ได้แต่จะออกปากตรง ๆ ก็เกรงว่าทำให้พระอภัยมณีซึ่งเป็นคนกลางไม่สบายใจจึงกล่าวบิดเบือนไปว่านางไม่ยอมไป และเมื่ออุศเรนพูดจ่าใจว่าทางฝ่ายพระอภัยมณีต้องการนางไว้เอง ศรีสุวรรณจึงพูดเป็นในเชิงตำหนิอุศเรนเพื่อกลบเกลื่อนความจริง โดยการใช้ประโยคคำถามเพื่อสะกิดใจให้อุศเรนคิดว่าไม่ควรพูดจาเสียคดีหุ้มนางฝ่ายตน

พระอภัยใจอ่อนถอนสะอื้น	อุศร่าห์กลิ่นขนานานาสงสาร
แล้วห้ามปรามตามใจอาลัยลาช	คุณของท่านเลิศลภพไพโร
แต่สุดที่พิจะคึกให้มิดมิด	เหมือนใจจืดเจ้าก็คงจะสงสัย
เพราะลูกเต้าเขาไม่ชั่วไม่กลัวใคร	จึงจนใจจำนิงทุกสิ่งอัน
แมนรบสู้ผู้ใดก็ไม่ช่วย	จะอยู่ควยอนุชาพระसानัน
ถ้าลูกยาฆานองจะป้องกัน	แมนทานพันลูกยาไม่ว่าไร
เป็นความจริงสิ่งสัตย์บรรทัดเที่ยง	ไม่หลีกเลี้ยงเลยพระองค์อย่างสงสัย
แต่จะห้ามตามประสาอย่างอาลัย	จะชิงชัยดินสมุทรจริงหยุดยั้ง
เขาเรียวแรงแข็งขันทั้งสันทัด	สารพัดจะศึกษาวิชาขลัง
ทั้งคูร้ายใจเหมือนเสือเหลือกำลัง	ห้ามไม่ฟังเหมือนทุกคนเป็นจนใจ

(หน้า 50-51)

เหมือนใจจืดเจ้าก็คงจะสงสัย และ จึงจนใจจำนิงทุกสิ่งอัน เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงอักษร /จ/ ในคำว่า ใจจืด เจ้า และ จึง จนใจ จำ

เหมือนใจจืดเจ้าก็คงจะสงสัย เป็นภาพพจน์แบบอุทาหรณ์ โดยยกสำนวนใจจืดมาประกอบซึ่งจะช่วยทำให้เห็นภาพเด่นชัดขึ้น สำนวนใจจืด หมายความว่า ไม่มีน้ำใจ ไม่เอื้อเฟื้อใคร กวียกมาเปรียบกับสถานการณ์ของพระอภัยมณีว่าถ้าหากเข้ากับฝ่ายลูกก็จะเป็นการทรยศต่ออุศเรน ซึ่งเป็นผู้มีพระคุณช่วยเหลือตน หรือแสดงถึงความไม่มีน้ำใจต่ออุศเรนนั่นเอง

ทั้งร้ายใจเหมือนเสือเหลืองกำลัง เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบ
 สนิมุทรกับเสือ

เสือเป็นสัตว์ร้าย มีกำลังและมีความสามารถในการต่อสู้กับสัตว์อื่นเป็น
 อาหารได้อย่างง่ายดาย กวีนำมาเปรียบกับสนิมุทรแสดงให้เห็นว่าสนิมุทรไม่เพียง
 แต่ร้ายเท่านั้นแต่มีความสามารถในการต่อสู้หรือการรบอย่างยิ่ง

ห้ามไม่ฟังเหมือนทุกคนเป็นจันใจ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบ
 สนิมุทรกับคนอื่น ๆ

ความเปรียบนี้แตกต่างจากความเปรียบอื่น ๆ เพราะจะไม่เห็นภาพความ
 เปรียบที่นำมาอุปมาเด่นชัด กวีอุปมาเหมือนคนอื่นโดยไม่กำหนดว่าเป็นใครหรือสิ่งใด
 ความเปรียบเหมือนคนอื่นจึงให้ภาพที่ว้าสนิมุทรมีความแตกต่างไปจากคนธรรมดา
 ทั่ว ๆ ไป กล่าวคือ อาจร้าย มีกำลังมากกว่า หรือคือนั่นกว่าคนอื่น เป็นต้น

อุศเรนเจเนศิกไม้นึกพรัน	แก่งสรวลสันต์เสียดแทงแกลงไซ
พระเชษฐาว่าจริงทุกสิ่งไป	คงจะได้เขยชมสมคะเน
ฉวยรบพุ่งยุงยั้งชิงไปไค้	ก็อาศัยอยู่ควยนางจะห่างเห
สนิทแนบแนบคายนางตายเท	เขียนจระเข้ไว้หลอกตะคอกคน
เราก้ชายหมายมาควาชาติเชื้อ	ถึงปะเสื่อก็จะสู้อู้สึกทน
ไม่รักรอนงอนง้อทรชน	แล้วพาพลกลับมาเกศราพลัน

(หน้า 51)

ในตอนนี้กล่าวถึงอุศเรนไม่กลัวเกรงคำขู่หรือคำเตือนของพระอภัยมณีที่ว่า
 สนิมุทรเป็นผู้ที่มีความเข้มแข็งร้าย กวีเลือกสรรคำและเลือกใช้ภาพพจน์ประเภท
 ต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านเห็นความองอาจกล้าหาญของอุศเรนได้ชัดเจน

กวีใช้คำว่าเสียดแทงกับเสียงหัวเราะให้ความรู้สึกที่ว่าอุศเรนต้องหัวเราะ
 เสียดถึง แก่นออกมาจากคอหรือเป็นเสียงหัวเราะที่ไม่เป็นธรรมชาติจึงจะเสียดแทง
 แทรกเข้าไปถึงจิตใจของผู้ฟังได้

เขียนจระเข้ขึ้นไว้ตลอดตะคอกคน เป็นภาพพจน์แบบอุทาหรณ์ โดยอุศเรน
เปรียบเทียบคำพูดของพระอภัยมณีเกี่ยวกับสินสมุทรว่า เหมือนกับการเขียนจระเข้เพื่อ
ขู่ให้คนกลัว ซึ่งคล้ายกับสำนวนที่ว่า เขียนเสือให้วัวกลัว คือกระทำหรือพูดอย่างหนึ่ง
อย่างใดเพื่อให้ผู้อื่นเสียขวัญเกิดความเกรงขาม

เราก็อธิบายมาว่าชาติเข็ญ ถึงปะเสื่อก็จะสู้สู้สักหน คำว่า เสื่อ เป็น
ภาพพจน์แบบอุปมาอุปไมย โดยเปรียบสินสมุทรกับเสื่อ ความในตอนที่แล้วพระอภัยมณีกล่าว
ถึงสินสมุทรว่ามีความดุร้ายเหมือนเสื่อ ในบทนี้อุศเรนกล่าวถึงสินสมุทรจึงใช้คำเปรียบ
ว่าเสื่อ ความตอนนี้แสดงให้เห็นลักษณะนิสัยของอุศเรนว่ามีความหยิ่งทรนัง รักศักดิ์
ศรีและรักเกียรติของตน กล่าวคือ เมื่อเกิดเป็นชายชาติกษัตริย์นักรบ ควรที่จะกล้า
เผชิญหน้ากับอันตรายหรือศัตรูอย่างกล้าหาญ

ตารางที่ 2 ภาพพจน์ในวรรณคดีไทย เรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีพบศรีสุวรรณกับดินสมุทร

ลำดับ	ภาพพจน์	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
1	ภาพพจน์แบบอุปมา	7	25.93
2	ภาพพจน์แบบอุปสัจฉิม	2	7.41
3	ภาพพจน์แบบปฏิรูปพจน์	-	-
4	ภาพพจน์แบบอุทาทรม์	4	14.81
5	ภาพพจน์แบบปรพากษ์	-	-
6	ภาพพจน์แบบอวักพากษ์	-	-
7	ภาพพจน์แบบสัญญาฉิม	-	-
8	ภาพพจน์แบบนามนัย	1	3.70
9	ภาพพจน์แบบสมพจน์	1	3.70
10	ภาพพจน์แบบบุคคลาฉิมฐาน	1	3.70
11	ภาพพจน์แบบอติพจน์	-	-
12	ภาพพจน์แบบปฏิพจน์	3	11.11
13	ภาพพจน์แบบการกลาวเยาะเย้ยประชดประชัน	-	-
14	ภาพพจน์แบบการเลียนเสียงธรรมชาติ	-	-
15	ภาพพจน์แบบการเลียนเสียงและจังหวะ	5	18.52
16	ภาพพจน์แบบการเล่นคำ	-	-
17	ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ	3	11.11
รวม		27	100

จากตารางที่ 2 จะเห็นว่าภาพพจน์ในวรรณคดีไทย เรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีพบศรีสุวรรณกับดินสมุทร ปรากฏรวมทั้งสิ้น 27 ครั้ง ภาพพจน์ที่ปรากฏมากที่สุดคือภาพพจน์แบบอุปมา คิดเป็นร้อยละ 25.93 รองลงมาคือภาพพจน์แบบการเลียนเสียงและจังหวะ คิดเป็นร้อยละ 18.52 และภาพพจน์แบบอุทาทรม์ คิดเป็นร้อยละ 14.81

ราชาธิราช

ราชาธิราชเป็นวรรณคดีร้อยแก้วเรื่องที่สองซึ่งเรียบเรียงขึ้นโดยเจ้าพระยาพระคลัง (หน) พระยาอินทอัครราช พระภิรมย์ศรี และพระศรีภูมิปริชา เมื่อ พ.ศ. 2328 มีจุดมุ่งหมายเป็นคติ บำรุงสติปัญญาผู้อ่าน ดังที่ในบานแฉกของหนังสือเล่มนี้ว่า "ด้วยพระราชหฤทัยประสงค์จะให้เป็นที่คานาคติประโยชน์แก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองพระบาทผู้น้อยผู้ใหญ่ฝ่ายทหารและพลเรือนได้สดับจำไว้ เป็นคติบำรุงสติปัญญาไปภายหน้า" (ราชาธิราช 2522: 1)

นอกจากนี้ บุษบา ทรกุลสัจจาวังคร (2529: 39) กล่าวถึงจุดประสงค์ของการแปลและเรียบเรียงเรื่องราชาธิราช เมื่อพิจารณาบานแฉก สภาพสังคม และการคัดเลือกคัดลอก สรุปลงได้ดังนี้

1. เพื่อสร้างพงศาวดารมอญฉบับภาษาไทยที่มีเนื้อหาถูกต้องหรือใกล้เคียงกับเนื้อเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงได้ฟังและสั่งเกล้ามาก่อน
2. เพื่อนำพงศาวดารเรื่องราชาธิราชมาเป็นประโยชน์แก่ยุคสมัย ให้สาระและประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการสร้างเมืองใหม่ รวมไปถึงการให้แบบอย่างที่ดีแก่ทหารและขุนนางต่าง ๆ
3. เพื่อสร้างวรรณกรรมที่มีเนื้อเรื่องเป็นพงศาวดารที่มีหลักฐานความเป็นไปได้ไม่เสื่อมคลาย มีเรื่องราวที่น่าอ่าน

เนื้อเรื่องกล่าวถึงประวัติศาสตร์มอญตั้งแต่พระเจ้าฟ้ารั่วจนถึงพระเจ้าธรรมเจดีย์ คือประมาณ พ.ศ. 1800 - พ.ศ. 2034 เรื่องราวโดยย่อกล่าวว่ามีมะกะโทได้ตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นที่เมืองวาน ต่อมาสามารถกำจัดเจ้าเมืองเมาะตะมะได้ จึงขึ้นครองราชย์แล้วขยายอาณาเขตสู่เมืองอื่น ๆ ของมอญ มะกะโทได้รับพระราชทานนามจากกษัตริย์จากกรุงสุโขทัยว่าพระเจ้าฟ้ารั่ว เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์แล้วมีกษัตริย์ปกครองต่อมาจนถึงพระเจ้าอุทองจึงย้ายราชธานีไปตั้งที่กรุงพะโค (หงสาวดี) และต่อจากพระเจ้าอุทองคือพญาน้อยได้ขึ้นครองราชย์ต่อมาทรงพระนามว่าพระเจ้าราชาธิราช พระองค์เป็นกษัตริย์ที่มีชื่อเสียงมาก มีภารกิจส่วนใหญ่เกี่ยวกับการทำสงครามและขยายอาณาเขต

คุณค่าทางวรรณคดีของราชาธิราชคือเป็นความเรียงที่ดี ใช้คำขรรคมคาอ่านเข้าใจง่าย มีการเปรียบเทียบอุปมาอุปไมยมาก การลำดับความดี เนื้อเรื่องสนุกให้ความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสตร์และกลศึกสงครามและยังใช้เป็นเรื่องปลูกปลอบขวัญของประชาชนให้กล้าแข็งไม่เกรงกลัวพม่า เพราะในสมัยรัชกาลที่ 1 คนไทยยังหวั่นเกรงพม่า จากคุณค่าของวรรณคดีเรื่องนี้จึงได้รับการคัดเลือกให้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลาของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในตอนที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง และปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดทักษะสัมพันธ์ เล่ม 2 ตอนหลายประกายมาศ หน้า 72-95 เนื้อเรื่องกล่าวถึงศึกระหว่างพม่ากับมอญในตอนท้าย ๆ ของเรื่อง กล่าวคือ มังรายกะยะฉะวา ซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องกษัตริย์พม่ายกทัพมาตีกรุงหงสาวดีของมอญ ในระหว่างการรบพระราชมนูคำนวณพระชั้นษาของพระเจ้าราชาธิราชว่าพระเคราะห์ร้าย ทูลแนะนำให้ไปประทับที่เมืองเมาะตะมะเป็นเวลา 3 เดือน ขณะถอยทัพสมเด็จพระราชทำหน้าทีคุมกองหลังได้ต่อสู้กับพม่าและถูกจับได้เพราะข้างปลายประกายมาศที่สมเด็จพระรามซัดคิดหลม หลังจาก 3 เดือนผ่านไปแล้วพระเจ้าราชาธิราชกลับมารบอีกครั้งหนึ่งจนในที่สุดมังรายกะยะฉะวาเป็นฝ่ายแพ้อและสิ้นพระชนม์

ภาพพจน์ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องราชาธิราช

ผลการวิเคราะห์มีดังนี้

พระเจ้ามนเทียรทองจึงตรัสสั่งให้อ่านในพระราชสาสน์ทอบนนั้นว่า ซึ่งนองเรามีความปรารถนาจะใคร่ขุดหัวสมเด็จพระรามนั้นก็พอจะได้อยู่ แต่เกรงเกลือกจะหาสัตย์มิได้ เหมือนเมื่อครั้งเจ้าสมิงนครอินท ครนจะไ้หสมิงพระรามไปอีกเล่าก็เกรงอยู่ (หน้า 72)

ความตอนนั้นกล่าวถึงพระเจ้ามนเทียรทองมีพระราชสาสน์ไปถึงพระเจ้าราชาธิราชเพื่อขุดหัวสมิงพระราม และได้รับพระราชสาสน์ทอบ

แต่เกรงเกลือกจะหาสัตย์มิได้ เหมือนเมื่อครั้งเจ้าสมิงนครอินท เป็นภาพพจน์แบบปฏิรูปพจน์ พระเจ้าราชาธิราชทรงไม่พอใจและทรงเสียใจเป็นอย่างยิ่งที่ทางพม่าออกอุบายขุดหัวแล้วจับสมิงนครอินทไว้จนสมิงนครอินทตรอมใจตาย ในคราวนี้พระเจ้ามนเทียรทองก็ขุดหัวสมิงพระรามอีก พระเจ้าราชาธิราชทรงเกรงว่าจะเหมือนเมื่อ

ครั้งก่อนจึงไม่ยอมให้สมิงพระรามไป กวียกเหตุการณ์ครั้งเจ้าสมิงนครอินท์มาเปรียบเพียงสั้น ๆ แต่ทำให้เข้าใจเรื่องราวได้รวดเร็ว

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้แจ้งในพระราชสาส์นแล้วก็ทรงพระสรวลครีสุภา พระเจ้าราชาธิราชครั้งนี้คงแต่สมิงพ้อเพชรและสมิงนครอินท์หาไมแล้วเปรียบประดุจพระเพลาพระพาหุหาคไปสิ่งละข้าง ลงกรุงพระทัยอยู่แล้วถ้าเราได้อำมาคยทินมณีกรอด สมิงพระรามนาเสียทีอุปมาคังพระพาหุหาคสิ้น ควงพระเนตรปะทุไปข้างหนึ่งก็จะทำสงครามมิไคคัจฉังพระยาคชสารเทหาชาติ (หน้า 72)

เปรียบประดุจพระเพลาพระพาหุหาคไปสิ่งละข้าง...อุปมาคังพระพาหุหาคสิ้น ควงพระเนตรปะทุไปข้างหนึ่งก็จะทำสงครามมิไคคัจฉังพระยาคชสารเทหาชาติ
เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

ความในตอนนีก็ใช้อุปมาในการเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นภาพพจน์อยู่หลายแห่งด้วยกัน ได้แก่ การอุปมาเปรียบเทียบนายทหารกับอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย คือ เปรียบสมิงพ้อเพชร สมิงนครอินท์ อำมาคยทินมณีกรอด และสมิงพระรามว่ามีความสำคัญเหมือนกับ แขน ขา และดวงตาของพระเจ้าราชาธิราช

แขน ขา และดวงตาเป็นอวัยวะที่สำคัญเพื่อใช้ประกอบภารกิจในชีวิตประจำวัน ถ้าไม่มีขา ก็ไม่สามารถเดินได้ ถ้าขาดแขนก็ไม่สามารถทำอะไรได้ ยิ่งไม่มีดวงตาค้วยแล้วก็จะมองอะไรไม่เห็นถือเป็นการที่สาหัสอย่างยิ่งจนไม่สามารถดูแลตนเองได้ ในกรณีเดียวกันในยามสงครามถ้าขาดทหารผู้เก่งกล้าสามารถก็ย่อมแพ้สงคราม ก็นำความเหมือนของสองสิ่งนี้มาเปรียบเทียบกัน โดยเปรียบเทียบความสำคัญของสมิงพ้อเพชรและสมิงนครอินท์ว่าคัจฉังแขนขาของพระเจ้าราชาธิราชเมื่อสิ้นทหารทั้งสองไปก็เหมือนกับพระเจ้าราชาธิราชสูญเสียแขนและขาอย่างละหนึ่งข้าง และเปรียบเทียบความสำคัญของอำมาคยทินมณีกรอดและสมิงพระรามกับแขนและดวงตาข้างหนึ่ง เมื่อสูญเสียทหารทั้งสองแล้วทำให้พระเจ้าราชาธิราชเหมือนคนพิการไม่สามารถทำสงครามได้

อยู่บนทอไม้อันไฟไหม้มา เมื่อวสันตฤดูนั้นจะงามฉันใด แม้พระองค์จะใคร่
 พุ่อกพระเนตรชาวเจ้าว่างามนั้น ขอให้ทหารที่ออกมาสู้กันตัวต่อตัว
 ชขวางคู่อ้าง มาต่อมา ให้อาพเจ้าโคกุมอาวชกรายแชนช่ายยายแชน
 ชาวแลวเมื่อใด จึงจะทอดพระเนตรซึ่งความงามของชาวเจ้า (หน้า 73)

กวีใช้ภาพพจน์แบบการเล่นคำ ในคำว่า งาม

สมเด็จพระรามไฉนแก่ช่อกิ่งงามอยู่แล้ว งามในที่นี้หมายถึง ช่อมีความ
 ไพเราะ มีลักษณะอันสมบูรณ์เป็นพารงามยิ่งนัก งามในที่นี้หมายถึงรูปร่างสมบูรณ์
 แข็งแรง พระองค์ตรัสชมชาวเจ้าว่างามนั้นชาวเจ้ายังเห็นว่างามไม่ งามคำ
 แรกหมายถึง รูปร่าง นามเพราะ งามคำที่สองหมายถึง ความองอาจเข้มแข็งและ
 ความสามารถในการรบ

ความงามในความคิดของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องนั้น เป็นความงามภายนอก
 สามารถใช้สายตาประเมินได้ แต่ความงามในความคิดของสมเด็จพระรามอยู่ที่ความ
 สามารถในการสู้รบ

อันตัวชาวเจ้าบัดเดียนี่อุปมาคังวานรที่นั่งอยู่บนทอไม้อันไฟไหม้เมื่อ
 วสันตฤดูจะงามฉันใด เป็นภาพพจน์แบบอุปมา ช่อความอุปมาที่สมเด็จพระรามใช้เปรียบ
 กับตนเองนี้ทำให้เห็นภาพที่ไม่น่าดู นั่นคือสิ่งซึ่งตามปกติมักจะต้องห้อยโหนตามกิ่งไม้
 ถึงจะดูว่ามีชีวิตชีวา แต่เมื่อมานั่งเฉย ๆ บนทอไม้ซึ่งถูกไฟไหม้ ทั้งยังเห็นว่าไฟไหม้
 มาตั้งแต่ฤดูฝน ดังนั้นทอไม้ที่วานรนอกจากจะทรุดโทรมเหลือแต่ซากแล้วยังอาจกระคำ
 กระคางควยความร้อนของไฟที่เผาไหม้ รวมทั้งความชื้นที่เกิดจากฝนทำให้ทอไม้มีรา
 ชื้นควย ภาพของสิ่งที่นั่งบนทอไม้จึงให้ภาพที่ไม่น่าดูอย่างยิ่ง

พระเจ้ามนเทียรทองใต้ทรงฟังดังนั้นตรัสตอบว่า ซึ่งท่านพูดคังนี้
 เรามมีความยินดีนัก แต่การสงครามเปรียบคังฟองอันพิษจะหมายแนว
 ญเมียจะชนะนั้นมิได้ ฝ่ายพมาแพก็จะเห็นงามของท่าน (หน้า 74)

เปรียบคังฟองอันพิษ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

กวีเปรียบเทียบการสงครามว่าเหมือนคังฟองอันพิษ สิ่งที่มีส่วนคล้ายกัน
 ของสองสิ่งนี้คือความไม่แน่นอน กล่าวคือ ฟองอันพิษหรือฟองไข่ของสัตว์ที่เกิดจาก
 ไข่ เช่น นก เป็ด ไก่ ฯลฯ เราไม่สามารถดูว่าสัตว์ที่จะเกิดขึ้นแต่ไข่นั้นจะเป็นตัวผู้
 หรือตัวเมีย การสงครามยังไม่ต่อสู้ก็ไม่สามารถกำหนดไว้ได้ว่าผู้ใดแพ้หรือชนะเช่นกัน

ในประโยคที่ว่า ฝ่ายพม่าแพ้กจะเห็นงามของท่าน คำว่า เห็นงาม ในที่นี้
ก็ใช้ภาพพจน์แบบนามนัย หมายถึง เห็นฝีมือในการต่อสู้

ขณะที่เจ้าสมิงนครอินท์ถึงแก่กรรมแล้ว พม่าก็มีใจกำเริบของอาจ
จูกุราชสีห์ มีโคเกรงกลัวคังแตกฮุน เขาคั่งคายนประชิดมอญไว้ ฝ่าย
มิงรายกะยอจะวากก็แตกทัพเรือไทยก็เฉียวลงไปทายนำ ลงรอกันไว้เป็น
หลายชั้น (หน้า 74)

พม่าก็มีกำลังใจกำเริบของอาจจูกุราชสีห์ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบ
เทียบกำลังใจของชาวพม่าว่าเข้มแข็ง มีความกล้าหาญเหมือนกับราชสีห์ ความมองอาจ
ส่งงามของราชสีห์ถือว่าเป็นเลิศเหนือกว่าสัตว์ป่าทั้งมวล การนำราชสีห์มาเปรียบจึง
ให้ภาพพจน์พม่ามีใจ เข้มเกริมและมีกำลังใจในการต่อสู้มากยิ่งขึ้น

มิงรายกะยอจะวากจึงทูลขอร้องราชูปถัมภ์ว่า ครั้นนี้พระเจ้าราชาธิราช
เปรียบเหมือนอสรพิษหาเชื้อวแก้วมิได้ ควยสมิงพอเพชรและสมิงนครอินท์
ก็ถึงแก่ความตายเสียแล้ว อนึ่งสมิงพระรามและซางพลายประกายมาศ
เล่าเราก็จับตัวมาได้ เห็นกำลังพระเจ้าราชาธิราชจะถอยลง (หน้า 78)

เปรียบเหมือนอสรพิษหาเชื้อวแก้วมิได้ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

ก็เปรียบเทียบพระเจ้าราชาธิราชว่าเหมือนดังอสรพิษที่ไม่มีเชื้อวแก้ว
อสรพิษ คือสัตว์ที่มีพิษร้ายเชื้อว เช่นงูชนิดต่าง ๆ หากปราศจากเชื้อวแล้ว ก็จะไม่ม
ีอาวชกลายเป็นสัตว์ที่ไม่มีพิษภัย ความเปรียบนี้ให้ภาพที่ว่าพระเจ้าราชาธิราชไม่
สามารถทำอันตรายผู้ใดได้อีกแล้ว นอกจากนี้ก็ยังใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์เปรียบ
ซ้อนอีกแห่งหนึ่งคือ เปรียบเทียบสมิงพอเพชร สมิงนครอินท์ และสมิงพระรามซึ่ง
เป็นทหารที่มีความสามารถของพระเจ้าราชาธิราชว่าเหมือนกับเชื้อวแก้ว คำว่าแก้ว
นี้ให้ภาพที่เป็นสิ่งที่มีค่า เช่น ข้างแก้ว ม้าแก้ว นางแก้ว เชื้อวแก้วจึงให้ความรู้สึก
ว่ามีค่า หรือพิเศษเหนือกว่าเชื้อวพิษใด ๆ ก็นำเหล่าทหารมาเปรียบกับเชื้อวแก้ว
แสดงให้เห็นว่าสมิงนครอินท์ สมิงพอเพชร และสมิงพระรามเป็นทหารเอกที่มีความ
สามารถเหนือกว่าเหล่าทหารทั้งปวง

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชอุณหพระทัยแล้วตรัสว่า สมิิงพอเพชร
และสมิงนครอินทยังมีชีวิตอยู่การแต่เพียงนี้เห็นจะมีพวยากใจเรานัก
ครั้งนี้แขนเราขาดไปสองข้างคิดอะไรก็ชักขวาง (หน้า 80)

ครั้งนี้แขนเราขาดไปสองข้างคิดอะไรก็ชักขวาง คำว่า แขน เป็นภาพพจน์
แบบอุปลักษณ์ เปรียบเทียบสมิงพอเพชร และสมิงนครอินทกับแขนแสดงให้เห็นว่าทั้ง
สมิงพอเพชร และสมิงนครอินทมีความสำคัญต่อพระเจ้าราชาธิราชมาก เมื่อขาดทั้งสอง
คนทำให้ไม่สามารถคิดกลอุบายในการศึกได้เลย

จะสังเกตได้ว่าการใช้ภาพพจน์หลายแบบและหลายแห่งในการเปรียบเทียบ
ความสำคัญของทหารทั้งสองคนนี้ เช่นใช้ภาพพจน์อุปมาเปรียบเทียบว่าเหมือนดังแขน
ขา ใช้ภาพพจน์อุปลักษณ์เปรียบเหมือนกับเขี้ยวแก้ว ก็เปรียบเทียบอยู่หลายแห่งแสดง
ให้เห็นว่าทั้งสมิงพอเพชร และสมิงนครอินท เป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อพระเจ้าราชาธิราช
อย่างยิ่งยวด

มังรายกะบุดระว่า ไค้พังยังแคลงพระทัยอยู่ ด้วยทรงเห็นว่าอำมาตย์
ทิมฉีกกรอกเป็นผู้ใหญ่ มีปัญญา ฐนบชรรมนิยมรักษาเสนาบุตรเป็นอันดี
ดังจางมา วิชาผู้น้อยซึ่งมีความชอบนั้นเห็นหาเป็นไม (หน้า 81)

ความกอนตอมนักกล่าวถึงสมิงอายมณฑะยาอาสาพระเจ้าราชาธิราชไปบอก
ข่าวศึกแก่พระยาเกียรติที่อยู่ในเมืองหงสาวดี แต่เมืองหงสาวดีถูกพม่าล้อมไว้
สมิงอายมณฑะยาจึงออกอุบายเข้าไปสวามิภักดิ์ต่อมังรายกะบุดระว่า

อำมาตย์ทิมฉีกกรอกเป็นผู้ใหญ่ มีปัญญา ฐนบชรรมนิยมรักษาเสนาบุตร
เป็นอันดีดังจางมา วิชาผู้น้อยซึ่งมีความชอบนั้นเห็นหาเป็นไม เป็นภาพพจน์แบบปฏิพจน์
การไว้คำถามเป็นภา รสะกิดใจมุ่งให้เกิดความคิดว่าการที่ทหารผู้ใหญ่จะมาริชยาใน
ความชอบของทหารผู้น้อยนั้น ไม่น่าจะเป็นความจริง

อันคำสมิงอายมณฑะยาว่ากล่าวนี้เรายังหาเห็นจริงไม่ เพราะมอญ
มักทำกลอุบายมา เขาวาฐาคิมอญแล้วในทองมีเคียวคนละเจ็ดเล่ม คำ
อันนี้ดูเหมือนจะจริง (หน้า 81)

ในท้องมีเคียวคนละเจ็ดเล่ม คำว่า เคียว เป็นภาพพจน์แบบนามนัย

พจนานุกรม (2525: 195) ให้ความหมายของเคียวว่า เป็นเครื่องมือเกี่ยวข้าวและหญ้า ทำด้วยเหล็กรูปโค้ง มีคม ลักษณะของเคียวให้ภาพที่โค้งงอ แสดงถึงความไม่ตรง มีเล่ห์เหลี่ยมแพรวพราว และความคมของเคียวนี้สามารถไร้เป็นอาวุธได้ ทำให้เห็นภาพว่าพวกมอญมีเล่ห์เหลี่ยมมาก ไม่น่าไว้วางใจโดยเฉพาะจำนวนเคียวมีมากย่อมแสดงว่าเป็นคนเจ้าเล่ห์เพทุบายมากยิ่งขึ้น

มังรายกะยอระวาได้ทรงฟังกัทรังพระสรวล ครัสว่าท่านเป็นผู้ใหญ่ เล่ห์กลความคิดเพียงเท่านี้ตรองไม่ถึงเลยหรือ ครั้นพระเจ้าพุกามทรงปลุกเสียดสังฆะมอญ ๆ คึกกฏกอบพระเจ้าพุกาม ๆ แดงให้เจตสุกรี พระราชบุตรเขยยกกองทัพลงไปจับสังฆะมอญ ๆ รู้สึกคึกกลอุบายตีมะตะหยอกพอกา แดงเป็นแดนแล้วให้ออกไปหากองทัพ มะตะหยอกก็แกล้งทำสวามิภักดิ์ต่อเจตสุกรี ๆ มิไคสงสัยจนเจตสุกรีท่องเที่ยวคายเพราะเสียดมอญ ความขอนี้มีในจดหมายเหตุราชพงศาวดารเมืองเรา ท่านไม่รู้ไม่ไคฟังเลยหรือ อนึ่งอนุแกวัญมีอาสาพระมโหสถกัหลังแดกเป็นแดนไปเป็นไส้ศึกลอลวง เจ้าจูลินพรมทัต ในลาทัพแตกหนีไปจากเมืองมิดิลา เสียดชาวของเครื่องศาสตราวุธเป็นอันมากมีในเรือมโหสถชาคนั้น ท่านไม่ไคฟังขรรคมเทศนาหรือประการใด ซึ่งสังฆายมนทะยาจะมาสวามิภักดิ์ ปรากฏนี้เห็นจะเป็นดังอนุแกวัญและสังฆะมอญ

(หน้า 81-82)

ในตอนนั้นกล่าวถึงมังรายกะยอระวาไม่เชื่อใจสังฆายมนทะยาที่มาสวามิภักดิ์กับตน ข้อความที่มังรายกะยอระวาพยากรณ์มากล่าวอ้างเป็นภาพพจน์แบบอุทาหรณ์ คือยกตัวอย่างเรื่องทีสังฆะมอญวางอุบายตีหลังมะตะหยอกแล้วไปสวามิภักดิ์กับฝ่ายตรงข้าม และเรื่องในมโหสถชาคก กล่าวถึงพระมโหสถวางอุบายด้วยวิธีเขียนหลังแล้วให้ไปเป็นไส้ศึกเหมือนกัน การยกอุทาหรณ์ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อเรื่องได้อย่างแจ่มชัดขึ้น และเป็นการชี้แจงให้มังปะยาสุกรินายทหารใหญ่เห็นจริงตามที่ทรงอธิบาย

ท่านเป็นผู้ใหญ่เล่ห์กลความคิดเพียงนี้ตรองไม่ถึงเลยหรือ เป็นภาพพจน์แบบปฏิบัติ เป็นการเร้าใจหรือสะกิดใจให้คิดทบทวน เหตุการณ์อีกครึ่งหนึ่ง

บัดนี้ที่ร่อนมาฟัง เย็น คิดว่าจะทำการสนองพระเดชพระคุณ
ราชบุตร พระเจาแมน เทียรทอง โดยสัจจะสุจริตกว่าจะสิ้นชีวิตก็ไม่
สมปรารถนา กลับมาเป็นโทษเสียอีกเล่า อุปมาเหมือนหนังสือมาพบ
เสือ ชนคนไม่ประอดสรวมิวทีจะคิดเลย (หนา 82)

ความตอนนี้ เป็นข้อความที่สมิงอายุมนทะยาแกล้งพูดให้ผู้คุมฟังว่าการที่ตน
หนีมาหวังที่จะฟังพระบารมีของมังรายกะยอณะวา กวีไ้ภาพพจน์แบบอุทาหรณ์โดยการ
ยกสำนวนที่ว่าหนังสือมาพบเสือ ชนคนไม่ประอดสรวมิว มาเปรียบเพื่อให้เข้าใจเนื้อเรื่อง
ได้รวดเร็วขึ้น สำนวนนี้มีความหมายคล้ายกับสำนวนไทยที่ว่าหนังสือประจระเซ่ ชนคนไม่
ประรังแตน ให้ภาพที่ว่าหนังสืออย่างหนึ่งแล้วมาเจอภัยอีกอย่างหนึ่ง

พระยาเกียรไ้แจ้จ้งคังนั้นมีพระทัยยินดีนักจุกจ้งไ้รัชชนะแล้ว
ก็เหมือนกัน (หนา 83)

จุกจ้งไ้รัชชนะแล้วก็เหมือนกัน เป็นภาพพจน์แบบอุปมา กวีเปรียบเทียบ
ความดีใจของพระยาเกียรที่ทราบข่าวและกำหนดเวลาจากพระเจ้าราชาธิราชใน
การศึกกระหนาบทัพพม่าว่าเหมือนคังความดีใจอันเนื่องมาจากไ้รัชชนะในการทำศึก
แล้ว ความเปรียบนี้ทำให้เห็นภาพว่าพระยาเกียรมีความดีใจอย่างยิ่งที่ไ้ทราบข่าว
จากพระบิดา และคิดว่าในการศึกที่ยังไม่เกิดขึ้นนี้ตองไ้รัชชนะอย่างแน่นอน

ครั้งนี้เรากไ้หลุมเมืองมันคงเป็นสามๆ รอดอยู่ ถึงมาครว่า
สมิงอายุมนทะยาหนีเขาไปอยู่ในเมืองนั้นไซวามันจะแทรกแผ่นดิน
ไปพนหามิไ้เหมือนหนังสืออยู่ในเงอมือเรา ถ้าจะจับเขา
เมื่อไ้ก็ไ้ตายเมอนั้น (หนา 84)

ความตอนนี้กล่าวถึงสมิงอายุมนทะยานหนีกลับเข้าเมืองหงสาวไ้ไ้แล้ว
มังรายกะยอณะวามีความโกรธมากแต่คิดว่าสมิงอายุมนทะยาอยู่ในเมืองหงสาวไ้
จะจับตัวเมื่อไรก็ไ้เหมือนหนังสืออยู่ในกำมือ ความตอนนี้เป็นภาพพจน์แบบ
อุทาหรณ์โดยยกสำนวนมาเปรียบเทียบเพื่อให้เข้าใจเรื่องราวไ้ง่ายขึ้น ลูกไ้ที่อยู่ใน
กำมือหมายถึงผู้ที่ตกอยู่ในอำนาจไม่มีทางค่อสู้ (ศรีสงวน ภิบาลแทน และชิต ภิบาล
แทน 2528: 87) เมื่อมังรายกะยอณะวานำสำนวนนี้มาเปรียบสมิงอายุมนทะยา
ทำให้ผู้อ่านเข้าใจทันทีเลยว่าสมิงอายุมนทะยาไม่มีทางค่อสู้ และยากที่จะหนีรอดจาก
การจับกุมของมังรายกะยอณะวาไ้

มังรายกะยอณะว่า ไค้แจ้งคังนั้น กู้ตรีสรุร เสริญสมิงอายมณะยาวว่า
สมิงอายมณะยานันมันคัจริงชะรอยมิไชรมนุษย มีปัญญาคังเทพยดาอันสามารถ
หาญเสมอมิไค มิเสียดีทีเป็นทหารยิง (หน้า 87)

มีปัญญาคังเทพยดา เป็นภาพจน์แบบอุปมา

เมื่อสมิงอายมณะยากลับเข้าเมืองหงสาวดีไค้แล้ว มังรายกะยอณะว่า
ทรงเห็นว่าสมิงอายมณะยาสามารถทำไค้อย่างทีพูดไว้จึงสรรเสริญความสามารถ
ของสมิงอายมณะยาวว่ามีปัญญาคังเทพยดา

การเปรียบเทียบเทวดาในวรรณคดีที่แปลมาจากจีนมักจะเปรียบในแง่
ความสามารถที่เหนือกว่าธรรมดา เช่นมีสติปัญญาหลักแหลม มีความเก่งกล้าสามารถ
ในการรบ การเปรียบเทียบเทวดานี้ให้ความรู้สึกในเชิงยกย่อง

อำมาตย์ที่นิยมฉกรรจ์กราบทูลว่า อันน้ำพระทัยมังรายกะยอณะว่า
นั้นคัจโกอันอาจทิ้งลอยเคือยหนามทอง เคยมีชัยชนะแกไค้ทั้งปวง ถึง
จะมีผู้ชักขวางไวก็ไค้ ถ้าไค้ยินเสียงโกศันแล้วเมื่อไค้ก็มีอาจนิงอยู่ไค้ คง
จะวิ่งออกมาชนกันเมื่อนั้น (หน้า 87)

คัจโกอันอาจทิ้งลอยเคือยหนามทอง เป็นภาพจน์แบบอุปมา

ก็เปรียบมังรายกะยอณะว่ากับโก ทั้งสองสิ่งนี้มีลักษณะเหมือนกันคือความ
เป็นหนุ่มวัยรุ่น ใจร้อน คะนองท่าอะไรด้วยอารมณ์มากกว่าใช้สติปัญญา กล่าวคือ
มังรายกะยอณะว่าสามารถตีเมืองย่อย ๆ รายทางก่อนที่จะมาล้อมเมืองหงสาวดี
ทำให้มังรายกะยอณะว่าประมาทหลงผิดไค้ในความสามารถของตน และลักษณะโกที่ทิ้ง
จะมีเคือยแสดงว่าทิ้งจะเข้าวัยหนุ่ม เมื่อคัจโกสู้กับโกตัวอื่นแล้วไค้รับชัยชนะทำให้เกิด
ความล่าพอง เมื่อไค้ยินเสียงโกตัวอื่นร้องก็กระเหียนกระหือจะมาก่อสู้ด้วย

ฝ่ายพลายประกายมาศไค้กลืนความขำคังนั้นก็จำไค้ จึงเอางวง
จับวากอดนายขางเขาแล้วคำรณนำตาทุก นายขางเห็นคังนั้นก็เอา
กลวยสองหวีให้กิน หลายประกายมาศไค้กินแต่หวีหนึ่ง ๆ ไมกินนิงอยู่
นายขางปอนให้เป็นหลายครั้งก็ไม่อาปุากออกรับ นายขางจึงถามว่าพอ
ไมกินกลวยหวีนี้ควยเหตุไค้จะฝากแกนอุงหรือ หลายประกายมาศไค้ยิน
นายขางว่าก็รู้ความแต่หุคมิไค้จึงพยักหนาเอา นายขางเห็นคังนั้นก็ยังมี
ความเสนาหารองไห้รักกัน (หน้า 89)

พลายประกายมาศไต่ยีนนายช่างว่าก็รู้ความแต่พูดมิได้จึงพยักหน้าเอา
เป็นภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐาน

ในตอนนี้กล่าวถึงความช่างได้รับคำสั่งจากพระเจ้าราชาธิราชให้มาออก
ตะปู้ตริงเท้าพลายประกายมาศเพื่อให้ไม่สามารถออกศึกได้ กวีใช้ภาพพจน์แบบ
บุคลาธิษฐานในการอธิบายความรู้สึกและการแสดงอาการของช่างอย่างเดียวกันกับ
ความรู้สึกและอาการของคนโดยให้ความช่างเป็นคนพูดถึงความรู้สึกให้ผู้อ่านได้เข้าใจ
และเห็นภาพ กล่าวคือ ในตอนที่ความช่างให้กลวยแก่พลายประกายมาศ แก่พลาย
ประกายมาศกินเพียงหัวเดียว อีกหัวหนึ่งคิดจะให้ความช่างไปให้แก่น้องของตน
ความรู้สึกรักและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่นเป็นความรู้สึกนึกคิดที่เหมือนคน และการ
แสดงอาการตอบรับโดยพยักหน้ารับก็เป็นกิริยาอาการของคนอีกเช่นเดียวกัน การนำ
เอาศัพท์มากล่าวถึงเหมือนบุคคลที่เข้าใจกันได้ทำให้ความตอนนี้มีชีวิตชีวา และสามารถ
แนะนำภาพเร้าอารมณ์ให้เกิดความสงสารเห็นใจพลายประกายมาศมากยิ่งขึ้น

นายช่างเห็นดังนั้นก็ยิ่งมีความเสน่หาร้องไห้รักกัน ข้อความตอนนี้ให้ภาพ
การร้องไห้ที่ว่าไม่เพียงแต่ความช่างเท่านั้นที่ร้องไห้ พลายประกายมาศก็ร้องไห้ด้วย
แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของพลายประกายมาศกับนายความช่างว่ามีความรัก ความ
ผูกพันกันอย่างลึกซึ้ง

นายช่างจึงถามว่าพอไม่กินกลวยหัวนี้ด้วยเหตุใด คำว่าพอ เป็นภาพพจน์
แบบนามนัย คำว่าพอนี้ไม่ได้หมายถึงว่าเป็นผู้ให้กำเนิด แต่เป็นคำเรียกที่แสดงให้ เห็น
ถึงความรักความสนิทสนมที่นายความช่างมีต่อพลายประกายมาศ ตามปกติคนที่รักและ
เอ็นดูสัตว์มักจะมีเรียกสัตว์โดยใช้คำแทนว่าลูก แต่ความช่างกลับเรียกพลายประกายมาศ
ว่าพอจึงให้ความรู้สึกในทางที่ยกย่องว่าพลายประกายมาศเป็นสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ มีอำนาจ

พลายประกายมาศได้ฟังดังนั้นน้ำตาตกลงแล้วก็พยักคอรับเอา
นายช่างจึงสั่งอีกว่าถาพอมิทำดังชวานัน ทิวธาและนงกัมมารดา
ของพอก็จะพากันตายสิ้น พลายประกายมาศร้องไห้กับนายช่าง
แล้วนายช่างก็กลับมา (หน้า 89-90)

ข้อความตอนนี้เป็นภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐาน นอกจากจะให้หลายประกาย
มาคมีสามัญสำนึก มีวิจารณ์ภายในการตัดสินใจโดยยึดถือความกตัญญูอีก
ด้วย

ถ้าพอมิทำดังช้านี้ ทั่วซาและน้องกับมารดาของพ่อก็จะพากันตายสิ้น
คำว่าพ่อ เป็นภาพพจน์แบบนามนัย ดังที่อธิบายไว้แล้ว

ขอให้ส้มอังวะมิ่งศรีคุมทหารห้าพันเข้าเมืองไปร้องเยาะเย้ย
ริมคายมิ่งรายกะยอณะว่า แลดูให้เอาทูลราและชวานศักดิ์ไม่เสาคายทำ
เป็นจระบิกคายประชิดลง แลดูให้ทหารรองว่าอายุทหารพม่าชลาตนัก
 कुछหนึ่งสรีร์ก็เหมือนกัน มิใช่ชายอันองอาจแกลวกลานหรือจะมาทำ
สงครามด้วยพระ เจาอยู่หัวอันแกลวกลาในสงครามนั้นใด มิ่งยังจะ
หมายว่าจะไคเมืองหงสาวดีอีกเจา เจามิ่งสัญญาว่าจะออกมาชนชาว
แลดูก็มิไคออกมาตามสัญญามิ่งคิดอันจะหนีหรือจึงซ่อนหนุาเสียมิชอคู
หนาคูด้วยความกลัวนักหรือ บัดนี้พระองครักษ์สั่งให้ผูกคอตายลอมมิ่งไว้
แลดูให้พันเสาคายมิ่งลงเสียให้สิ้น ถ้าให้ทหารไปวางกลาพยาบชา
ณะนี้ซาพเจ้าเห็นว่ามิ่งรายกะยอณะว่าจะออกกลับมิไคก็จะออกมาชนชาว
ด้วยพระองค์เป็นมั่นคง (หนา ๑1)

ในตอนนีกล่าวถึงมิ่งรายกะยอณะว่าไม่ออกมารบเพราะโหดทำนายว่าชะคา
ชาค อำมาตย์ทิมมฉกรอดจึงกราบทูลต่อพระเจ้าราชาธิราชให้ทหารไปเย้ยหน้าคาย
เพื่อให้มิ่งรายกะยอณะว่าโกรธ คำพูดที่มีจุดมุ่งหมายให้มิ่งรายกะยอณะที่รู้ตัวว่าถ้า
ออกรบแล้วตนเองจะต้องตายออกมารบนั้นคงใช้คำพูดที่ทำให้ผู้ฟังโกรธจนลืมตัว
และลืมตาย กวีใช้ภาพพจน์หลายแบบเพื่อกระตุ้น เร่งเร้า ใค้แก่ภาพพจน์แบบอุปมา
ภาพพจน์แบบปฏิพจน์และภาพพจน์แบบการกล่าวเยาะเย้ยประชดประชัน

อ้ายพม่าชลาตนักจูงน้ำใจสตรี เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบว่า
พม่าชลาตเหมือนกับผู้หญิง ในความคิดของคนทั่วไปไม่ว่ายุคสมัยใด ก็มักจะเห็นว่าผู้หญิง
เป็นเพศที่อ่อนแอช่วยตนเองไม่ได้ จิตใจอ่อนไหว ไม่กล้าตัดสินใจอะไรซึ่งรวมถึง
ความชลาตอีกด้วย ในขณะที่เดียวกับผู้ชายต้องมีความเข้มแข็ง องอาจ กล้าหาญและ
อดทน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นทหารต้องมีคุณสมบัติเหล่านี้ ลักษณะของสตรีจึงมักนำมา
เปรียบเทียบกับผู้ชายที่อ่อนแอ แสดงถึงการดูถูกเหยียดหยามเป็นอย่างมาก

กวีใช้ภาพพจน์แบบปฏิพจน์ในข้อความที่ว่า มิใช่ผู้ขายอันองอาจแก่กล้า
นี้หรือจะมาทำสงครามด้วยพระเจ้าอยู่หัว... เจ้ามิ่งสัญญาว่าจะออกมาชนข้างแล้ว
มิได้ออกมาตามสัญญาจึงคิดจะหนีหรือ จึงซ่อนหน้ามิขอกุหนามอยู่ด้วยความกลัวนักหรือ"
การใช้คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบในที่นี้เพื่อกระตุ้นให้ทหารพม่าเกิดความ อับอาย หดหู่
ใจที่ตนเองและพระเจ้าอยู่หัวของตนซึ่งฉลาด ไม่กลัวรบ การใช้ประโยคคำถามนี้จะช่วย
กระตุ้น เร่งเร้าให้เกิดความคิดมากยิ่งขึ้น ซึ่งยิ่งคิดมากเท่าใดจะเป็นสาเหตุให้โกรธ
แค้นมากยิ่งขึ้นเท่านั้น

นอกจากนี้ ข้อความข้างต้นยังจัดเป็นภาพพจน์แบบการ กล่าว เยาะเย้ย
ประชดประชันด้วย คำพูดที่ทหาร รอกมากล่าวนั้นเป็นการพูดเย้ยหยัน เยาะเย้ยทหาร
พม่าว่าเป็นคนซึ่งฉลาดกลัวตาย คือแต่พูดว่าจะยึดเมืองหงสาวดีให้ได้ เมื่อไม่กล้าออกรบ
ทั้งเจ้านายและบ่าวทหารจะตีเมืองหงสาวดีได้อย่างไรกัน

นายทัพนายกองพม่า ได้ยืนคังนั้นก็กลับไปทูลแกมิ่ง ราชกะยะณะว่า
มิ่งราชกะยะณะว่าใครคังคังนั้นก็ทรงพระโกรธยิ่งนักอุปมาดังพญานาคราช
อันมีพิษ มีผู้เอาไม้ค้อมมาคังคังที่ชนคักยวมโกรธ มิ่งราชกะยะณะว่ารีบ
เสด็จลุดชนจากที่เสวยทันที (หน้า ๑1)

อุปมาดังพญานาคราชอันมีพิษมีผู้เอา ไม้ค้อมมาคังคังที่ชนคักยวมโกรธ เป็นภาพ
พจน์แบบอุปมา กวีเปรียบเทียบความโกรธของมิ่งราชกะยะณะว่าที่ถูกเยาะเย้ยว่าเหมือน
กับพญานาคคักคักที่ชนคัก

การที่ผู้กำลังนอนซดตัวอย่างสบายนั้นยอมทำให้มันตกใจและโกรธได้ โดย
เฉพาจะผู้ที่เป็นพญานาคซึ่งเป็นสัตว์ใหญ่ มีอำนาจมากกว่าอื่น ๆ เมื่อถูกแหยหรือถูกตี
ยอมต้องมีความโกรธมากขึ้นเป็นเท่าทวีคูณ เมื่อนำมาเปรียบกับมิ่งราชกะยะณะว่าทำให้
เห็นภาพว่ามิ่งราชกะยะณะว่ามีความโกรธแค้นอย่างยิ่ง

ตารางที่ 3 ภาพพจน์ในวรรณคดีไทยเรื่องราชาธิราช ตอนหลายประกายมาศ

ลำดับ	ภาพพจน์	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
1	ภาพพจน์แบบอุบมา	12	38.71
2	ภาพพจน์แบบอุปลักษณะ	3	9.68
3	ภาพพจน์แบบปฏิรูปพจน์	1	3.23
4	ภาพพจน์แบบอุทาหรณ์	3	9.68
5	ภาพพจน์แบบปรพักษ์	-	-
6	ภาพพจน์แบบอวักพักษ์	-	-
7	ภาพพจน์แบบสติคุณลักษณะ	-	-
8	ภาพพจน์แบบนามนัย	4	12.90
9	ภาพพจน์แบบสมพจน์	-	-
10	ภาพพจน์แบบบุคคลาธิษฐาน	2	6.45
11	ภาพพจน์แบบอติพจน์	-	-
12	ภาพพจน์แบบปฏิพจน์	4	12.90
13	ภาพพจน์แบบการกล่าวเยาะเย้ยประชดประชัน	1	3.23
14	ภาพพจน์แบบการเลียนเสียงธรรมชาติ	-	-
15	ภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ	-	-
16	ภาพพจน์แบบการเล่นคำ	1	3.23
17	ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ	-	-
	รวม	31	100

จากตารางที่ 3 จะเห็นได้ว่าภาพพจน์ในวรรณคดีเรื่องราชาธิราช ตอนหลายประกายมาศ ปรากฏรวมทั้งสิ้น 31 ครั้ง ภาพพจน์ที่ปรากฏมากที่สุดคือภาพพจน์แบบอุบมา คิดเป็นร้อยละ 38.71 รองลงมาคือภาพพจน์แบบนามนัย และภาพพจน์แบบปฏิพจน์ คิดเป็นร้อยละ 12.90 ภาพพจน์แบบอุปลักษณะ และภาพพจน์แบบอุทาหรณ์ คิดเป็นร้อยละ 9.68

พระร่วง

บทละครว่าเรื่องพระร่วงนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม ถึงวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2455 มีจุดประสงค์เพื่อใช้สำหรับการแสดงละครว่า มูลเหตุที่ทรงพระราชนิพนธ์ทรงอธิบายไว้ในบทความว่า

"บทละครเรื่องพระร่วงเดิมทีที่จะเกิดขึ้นก็ตั้งขึ้นก็คือได้จับแต่เรื่องตำนานสำหรับงานแสดงตำนานเสือป่า ปี พ.ศ. 2455... ข้าพเจ้า ทรงฯ คุุโครงเรื่องที่ยกขึ้นสำหรับงานแสดงตำนานเห็นว่า เป็นเรื่องที่ น่าจะแต่งเป็นอย่างละครได้ จึงจับแต่งบทกลอนเหล่านั้นพอเป็นเครื่อง เพลิดเพลินใจ... ข้าพเจ้าพิมพ์หนังสือขึ้นไว้เพื่อเป็นหนังสืออ่านเล่น และหวังจะเป็นเครื่องบำรุงใจให้ผู้อ่านรำพึงถึงตำนานแห่งชาติไทย เรา..." (บทละครเรื่องพระร่วง: 51-52)

ตำนานเรื่องพระร่วงมีเล่ากันอยู่หลายสำนวน แต่ตำนานเรื่องพระร่วง พอเมืองลพบุรีเป็นเจ้าเมืองสุโขทัยนั้นปรากฏอยู่ในหนังสือพงศาวดารเหนือ กล่าวถึง นายคงเคราพ่อเมืองละโว้มีบุตรชื่อนายร่วงเป็นผู้มีวาจาสิทธิ์ ครั้งเมื่อนายคงเครา ตายลงนายร่วงได้ครองเมืองละโว้ต่อมา ซึ่งในขณะนั้นตกเป็นเมืองขึ้นของขอม ต้อง ส่งส่วยน้ำจากทะเลชุมพรไปเป็นบรรณาการให้ขอมทุก ๆ 3 ปี นายร่วงเห็นว่าคักน้ำ ใสคุ่มขนไปลำบากจึงให้เอาไม้สานเป็นชะลอมส่งไม้ไผ่ทำรั้วสามารถคักน้ำได้ นักคุ่ม เจ้าพนักงานขอมที่มาควบคุมก็ตกใจในปาฏิหาริย์ของนายร่วง บทที่นำมาใช้เป็นแบบ เรียนจับความตั้งแต่ตอนต่อจากนี้คือนักคุ่มเดินทางกลับเมืองแล้วนำชะลอมไปถวาย ท้าวพันธุมีสุริยวงศ์จนถึงพระยาเดโชนายทหารขอมเดินทางมาสุโขทัยเพื่อจับตัวพระร่วง แต่กลีบถูกพระร่วงจับได้ และในตอนท้ายของเรื่องคือพระร่วงเสด็จขึ้นครองเมือง สุโขทัย ความตอนนีปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดทักษะสัมพันธ์ เล่ม 2 หน้า

ภาพพจน์ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องพระร่วง

ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังนี้

พริ้งพร้อมบรรดาเสนามาศย์	มังคมบาทจอมไผทไพศาล
สถิตอยู่ท่ามกลางบริวาร	คูดังมีชวานเทวินทร์
พระเคอพระจอมจอมไซร์	แผ่ไกลไปรอบเขคสีน
ฉวนลาวชาวไทยในแดนดิน	โอนอินทร์ยันบอวิวันท์ (หน้า 117)

มังคมบาทจอมไผทอันไพศาล คำว่าจอมไผท เป็นภาพพจน์แบบนามนัย ใช้แทน
ท้าวพันชุมสุริยวงศ์ พจนานุกรม (2525: 216, 557) ให้ความหมายว่า

จอม หมายถึง ยอดที่สูงที่สุดของสิ่งที่มีฐานใหญ่ปลายเรียวเล็กขึ้น ผู้ที่ยอดเยี่ยม
เป็นใหญ่

ไผท หมายถึง แผ่นดิน

รวมความแล้วจอมไผทหมายถึงผู้ที่เป็นยอดสูงสุดของแผ่นดิน ซึ่งหมายถึง
กษัตริย์นั่นเอง คำว่าจอมไผทไพศาล ให้ความรู้สึกว่าการกษัตริย์พันชุมสุริยวงศ์ เป็นกษัตริย์
ที่มีความสามารถในการรบหาญตบตาหนานได้ยากจนได้ปกครองดินแดนกว้างใหญ่ เป็น
จอมกษัตริย์เหนือกว่ากษัตริย์ทั้งปวง

คูดังมีชวานเทวินทร์ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบท้าวพันชุมสุริยวงศ์
ว่าเหมือนกับพระอินทร์ หรือพระมีชวาน

พระอินทร์ตามคติพราหมณ์กล่าวว่า เป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ อำนาจและความ
กล้าหาญมาก และเป็นหัวหน้าของเทวดาทั้งปวง เคยนำหมู่เทวดาเข้าปราบพวกอสูร
ส่วนพระอินทร์ตามคติทางพุทธศาสนามีประวัติว่าเป็นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น
มนุษย์ชื่อมีชวานมาฉพได้ทำบุญกุศลมากมาย ครั้นตายไปแล้วได้เป็นพระอินทร์ การนำ
พระอินทร์มาเปรียบกับท้าวพันชุมสุริยวงศ์นี้เป็นการเน้นให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ อำนาจ
และพระบารมีของท้าวพันชุมสุริยวงศ์ว่าเทียบเท่ากับพระอินทร์ซึ่งเป็นใหญ่เหนือเทวดา
นั่นเอง

บัดนั้น

ความเกรงพระราชอาญา
 คว้ยโปรดให้เป็นข้าหลวง
 ซากลับเสียที่พอเมืองไทย
 แล้วจึงกราบทูลสิ้นทุกสิ่ง
 พอเมืองปัญญาแหลมหนัก

นักคุมบังคมกมเกรา

เจรจาเสียงสิ้นด้วยพรันใจ
 ไปทวงส่วยละโว้วเวียงใหญ่
 โทษช้านี้ไซร์ใหญ่หลวงนัก
 ตามความจริงแคงศพระทรงศักดิ์
 ชะลอมคักน้ำไว้ไค้งายคาย

(หน้า 117)

คำใช้แทนชื่อผู้ปกครองของหมู่คนทั้งสองคำนี้ให้ภาพความแตกต่างอย่างเห็น
 ใจชัดทั้งฐานะและตำแหน่ง ความรู้สึกที่คนในปกครองมีต่อเจ้านายของตนก็ไม่เหมือนกัน

พอเมืองปัญญาแหลมหนัก คำว่าพอเมืองเป็นภาพพจน์แบบนามนัย ใช้แทน
 พระร่วงให้ความรู้สึกว่พระร่วงมีความใกล้ชิดกับประชาชน การปกครองให้ความดูแล
 ช่วยเหลือเอาใจใส่ซึ่งกันและกันเหมือนกับคนในครอบครัวเดียวกัน ประชาชนมีความ
 รู้สึกว่เจ้านายเหมือนพ่อของตน ส่วนฐานะตำแหน่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 เจ้าอยู่หัว (2515: 3) ทรงอธิบายว่ "คำว่าพอเมืองนั้นหมายความว่าชาวเมือง
 นั้นเองที่ราษฎรพลเมืองยินยอมพร้อมใจกันยกขึ้นเป็นหัวหน้าอย่าง เป็นพ่อปกครอง
 ครอบครัวคือชาวเมืองนั้น"

ตามความจริงแคงศพระทรงศักดิ์ คำว่าพระทรงศักดิ์ เป็นภาพพจน์แบบ
 นามนัยใช้แทนท้าวพันชุมสุริยวงศ์ คำแทนนี้ให้ภาพว่ท้าวพันชุมสุริยวงศ์เป็นเจ้า
 เหนือหัว มีบุญและอำนาจ ประชาชนและคนในปกครองมีความรู้สึกเกรงกลัวต่ออำนาจ
 ฤทธิ์ของตน

เมื่อนั้น

ไทยคนนี้มีปัญญาถ้างจริง ๆ

ท้าวพันชุมทรงฟังแล้วนั่งนิ่ง

จะละทิ้งข้าไว้ไม่เป็นการ

(หน้า 118)

จริง ๆ เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ โดยซ้ำคำเพื่อย้ำให้ความหมาย
 หนักแน่นขึ้นว่พระร่วงมีสติปัญญาหลักแหลม ฉลาดจริง ๆ

ข้าจะขอรับอาสา
 ฤๅณาแมนมั่นกล้าจึงรับ

จับพอเมืองมาให้งค์
 ข้าจะไม่ไวชีวิต (หน้า 118)

พอเมืองเป็นภาพพจน์แบบนามนัย ดังที่ได้อธิบายไว้แล้ว

เมื่อนั้น	พระร่วงทริตรองมองถ้วนดี
อันพวกขอมยกมาในครานี้	มุ่งเอาชีวิตแค้นตัวกู
แม้กูจะอยู่ตอทาน	พวกไทยใจหาญคงสู้
ไหนจะยอมพ่ายแพ้แก่ศัตรู	กูยังอยู่คงประมุขสุดกำลัง
แต่ชาวไทยไม่ชาญการมรงค์	เหลือทนะงสู้ขอมกำลังขลัง
เหมือนแสร้งให้ไปตายวายชีวัง	กูจะยังอยู่ไซร์ไม่เข้าที่ (หน้า 20)

ในบทนี้กล่าวถึงพระร่วงเมื่อทราบข่าวจากนายมั่นพรานป่าว่าพญาเคโษ
 กำลังเดินทางมาจับตน ถ้าจะอยู่เมืองละโว้ก็จะทำให้ประชาชนเดือดร้อนจึงคิดจะไป
 อยู่ที่เมืองสุโขทัย

เหมือนแสร้งให้ไปตายวายชีวัง เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

พระร่วงกล่าวว่าการที่ให้คนไทยผู้ซึ่งไม่ชำนาญในการรบไปต่อสู้กับพวกขอม
 เหมือนกับให้ไปตาย ความเปรียบนี้เน้นให้เห็นว่าคนไทยไม่มีความสามารถในการต่อสู้
 กับพวกขอมเลยจริง ๆ ถ้านาคต่อสู้ก็ต้องแพ้และตายเท่านั้น นอกจากนี้ก็ใช้คำว่า
 กำลังขลัง ให้ภาพที่ว่าขอมมีทั้งฝีมือในการรบและมีคาถาอาคม คนธรรมดาอายุากที่จะ
 เอาชนะ

คิดพลางทางมีบุญชา	แก่นายพรานป่าหาซ่าไม้
แม้กูคงอยู่ละโว้ไซร์	เหมือนแสร้งพาคนไทยให้ย่อยยับ
มึงจงแสร้งทำเคินหลง	เคินตรงเข้าไปให้ขอมจับ
แล้วจงเสาคความไปให้แม่ทัพ	ประหนึ่งรับสารภาพจริงใจ

(หน้า 121)

แม้กูอยู่ละโว้ไซร์ เหมือนแสร้งพาคนไทยให้ย่อยยับ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา
 เปรียบเทียบสถานการณ์ที่ว่าหากพระร่วงยังอยู่ที่ละโว้ก็เหมือนกับแกล้งคนไทยให้ได้รับ

ความย่อยยับ เพราะพระร่วงรู้แน่แก่ใจว่าคนไทยไม่ชำนาญในการรบ เมื่อต้องมาต่อสู้กับพวกขอมก็จะพ่ายแพ้ยับเยิน ผู้คนบาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมาก เมื่อรู้อยู่แก่ใจดังนี้ แต่พระร่วงยังวางเฉยก็คล้ายกับว่าพระร่วงมีความประสงค์ให้คนไทยได้รับความเสียหายยับเยิน

แล้วจึงเล่าความไปให้แม่ทัพ ประหนึ่ง รับสารภาพจริงใจ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบลักษณะการพูดเล่าเรื่องให้เหมือนกับการรับสารภาพ

การพูดเล่าเรื่องหรือการพูดบอกกล่าวนั้น เป็นการพูดที่มีลักษณะเป็นการบอกเล่าทั่ว ๆ ไป ไม่มีเจตนาจะชักจูงหรือโน้มน้าวจิตใจ แต่การรับสารภาพเป็นการพูดแบบยอมรับผิดตามความเป็นจริง การพูดที่เหมือนกับการรับสารภาพจึงให้ความรู้สึกที่หนักแน่นน่าเชื่อถือกว่า

บัดนั้น	นายมันหังไขก็ใจหาย
อนิจจาพ่อเจ้ามุลนาย	จะต้องวอดวายป่นแตกน เดียว
ที่ไหนดอมจะยอมไว้ชีวาคม	มันร้ายกาจทารุณคุณ เดียว
มันคงติดตามผลาญประหาญ เจียว	พ่อเจ้าเที่ยวท่องไปไหนจะพ้น
มันคงจงล้าตอกเป็นแน่แท้	สาระแนตาม ไปทุกแห่งหน
ขอเชิญอยู่ท่ามกลางประชาชน	ทั่วทุกคนช่วยกันประจันบาน

(หน้า 121)

กวีใช้ภาพพจน์แบบอุปมาอุปไมยในคำพูดของนายมันที่ว่า "ที่ไหนดอมจะยอมไว้ชีวาคม และ พ่อเจ้าเที่ยวท่องไปไหนจะพ้น"

การใช้คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบนี้เพื่อบอกให้เห็นถึงความร้ายกาจของพวกขอมว่าถึงแม้พระร่วงจะหลบไปอยู่ที่สุโขทัย ขอมก็ต้องตามไปจับตัวมาได้ และคำถามนี้นายมันมีจุดประสงค์สะกิดใจพระร่วงให้คิดอีกว่าการที่พระร่วงยอมเสียสละตนเองนั้น ผลที่ได้รับจะคุ้มค่าหรือไม่ น่าจะอยู่ที่เมืองละโว้ เตรียมพร้อมไพร่พลเพื่อต่อสู้จะดีกว่า

พ่อเจ้าไม่รู้หรือว่าอายุขอมนะใจมันถูกจงดกรรจลิกเพียงไร
 พญาเคโธมันไคลันวจาไววจะเอาตัวพอจากลับไปถวายเจ้านาย
 มันในจงใจ (หน้า 121)

บทเจรจากล่าวคอบพระร่วงนี้ เป็นภาพพจน์แบบปฏิปฐนา เพื่อเน้นความ
 ให้เด่นชัดขึ้น กล่าวคือ ในขณะที่ละโว้ตกเป็นเมืองชั้นขอม ทุก ๆ คนรวมทั้งพระร่วง
 ยังใจว่าขอมเป็นพวกทหารอุโหดร้าย การที่นายมันใช้ประโยคคำถามเพื่อที่ขยับถึงความ
 ร้ายกาจของขอม กระตุ้นให้พระร่วงคิดถึงการทำสิ่งใดให้รอบคอบขึ้น

ออมัน มึงพูดเช่นนั้นยังไม่ถูก ชาวละโว้ทุกคนก็เหมือนลูกในไส้ของกู
 ถ้ากูขึ้นอยู่ชาวละโว้ก็คงจะคอสูขอมไม่ยอมให้จับ ก็จะต้องพากันทยอยยับ
 ไปด้วยกันเปล่า ๆ ไม่เชากการ (หน้า 122)

ชาวละโว้ทุกคนก็เหมือนลูกในไส้ของกู เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบว่า
 พระร่วงรักชาวละโว้ทุกคนเหมือนกับรักลูกในไส้ของตน ความรักที่พ้อมีต่อลูกนั้นเป็น
 ความรู้สึกที่จริงใจ ให้ทั้งความรัก การดูแลเอาใจใส่หวังให้ลูกทุกคนมีความสุขโดยไม่
 หวังสิ่งตอบแทน ความรักที่พระร่วงมีต่อคนในปกครองของตนเองนั้นก็แจกเช่นเดียวกัน
 ยิ่งถ้าประชาชนต้องมาได้รับความเดือดร้อนเพราะตนช่วยแล้วพระร่วงรู้สึกว่าคุณไม่ได้

ไม่ได้ชีวิตะ กูจะมาพลอยให้ชาวละโว้ฉิบหายตายเพราะกูทำไม
 ถ้ามึงรักกูมึงจงไปทำตามที่ถูกแนะนำ (หน้า 122)

กูจะมาพลอยทำให้ชาวละโว้ฉิบหายตายเพราะกูทำไม เป็นภาพพจน์แบบ
 ปฏิปฐนา ความตอนนีกล่าวถึงอมันไคลันวจาไม่ให้พระร่วงไปอยู่ที่เมืองสุโขทัย แต่
 พระร่วงก็ไม่ยอมทำตาม กวีใช้ประโยคคำถามเพื่อเน้นถึงความรู้สึกรักและความจริงใจ
 ที่พระร่วงมีต่อชาวละโว้ไม่ยอมให้ชาวละโว้เดือดร้อนเพราะตน

จัดแจงแต่งองค์ทรงเครื่อง	อร่ามเรืองดังดวงแสงไซ
เหมือนอย่างจะไปประหาสไพโร	เพื่อตักสงสัยเหล่าทนาย

(หน้า 122)

ดังดวงแสงไซ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

บทนี้กล่าวถึงพระร่วงแต่งตัวก่อนจะเดินทางไปสุโขทัย กวีเปรียบเทียบเครื่องแต่งกายของพระร่วงกับดวงจันทร์หรือดวงแข รัศมีของดวงจันทร์สีนวลไม่ร้อนแรง ให้ความรู้สึกที่เย็นตา กวีไม่ได้พรรณนาว่าพระร่วงแต่งกายอย่างไรหรือมีเครื่องประดับอะไรบ้าง แต่เมื่อนำมาเปรียบกับดวงจันทร์จึงให้ภาพที่ว่าพระร่วงแต่งตัวด้วยเครื่องแต่งกายอย่างขรรมคา ซึ่งสอดคล้องกับความในวรรคถัดไปที่ว่าแต่งตัวเหมือนกันไปเที่ยวป่า แต่ความที่เอาเรื่องดวงแขมาให้ความรู้สึกที่ว่าความงามหรือความแพรวพราว เหมือนแสงจันทร์ที่มาจากตัวพระร่วงนั้นไม่ได้มาจากเครื่องแต่งกาย แต่มาจากรัศมีแห่งบุญบารมีที่มีอยู่ในตัวพระร่วงนั่นเอง

เหลือवलหลังแลดูขึงเคหาสน์	เป็นกรรมจำคลาดจากเคหา
ชลเนตรคลอคลองนองตา	สงสารมารดาขอรัก
อยู่หลังจะนั่งแต่กำสรวล	โหยหวนถึงลูกผูกสมัคร
แต่ไร ๆ ไม่เคยจะพันพิศตร	มาต้องหักใจร้างทางไป
ครั้นจะไปกรวยไหว้อำลา	กัลยาคนเห็นยวไว้งงใจ
จำเป็นจริง ๆ ต้องทิ้งไป	เหมือนไม่รักใครไยดี
ขอฝากเหวอาวรักษ์	ช่วยพิทักษ์มารดาบารศรี
หันหน้ามากมอญชลี	สะอื้นไศกีด้วยอาลัย

(หน้า 122-123)

บทนี้กล่าวถึงพระร่วงครวญถึงมารดา ก่อนเดินทางไปสุโขทัย แต่ไร ๆ ไม่เคยจะพันพิศตร เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ โดยซ้ำคำว่า แต่ไร ๆ เพื่อเน้นให้เห็นถึงความผูกพันที่พระร่วงมีต่อมารดาว่ามีความรักความผูกพันกันอย่างใกล้ชิด ไม่เคยห่างจากกันเลย หากจะมีเหตุต้องจากกันต้องมีความจำเป็นจริง ๆ ในตอนนี้กวีใช้ภาพพจน์แบบการซ้ำคำอีกครั้งหนึ่ง เพื่อย้ำถึงสาเหตุที่ทำให้พระร่วงต้องจากมารดาว่าเป็นสาเหตุที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้เลย

เหมือนไม่รักใครไยดี เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

ก็เปรียบเทียบการกระทำของพระร่วงที่ทิ้งมารดาไปว่าเหมือนไม่รักมารดา ความเปรียบเทียบนั้นทำให้เห็นว่ากรที่พระร่วงทิ้งจากเมืองละโว้ไปเป็นเหตุจำเป็นจริง ๆ ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้เลย ซึ่งพระร่วงก็รู้ว่าถ้าหากจากไปแล้วมารดาจะต้องมีความโศกเศร้าเสียใจอย่างใหญ่หลวง แต่พระร่วงก็ต้องจากไป แสดงให้เห็นว่าพระร่วงมีความรักประชาชนของคนมากกว่ารักมารดาเพราะยอมให้มารดาต้องได้รับความทุกข์ด้วยความเสียใจมากกว่าที่จะยอมให้ชาวละโว้ได้รับความเดือดร้อนด้วยศึกสงคราม

ขอฝากเทวธรรมาธิ์ ช่วยพิทักษ์รักษามารศรี เป็นภาพพจน์แบบมุคธาธิฐาน พระร่วงอ่อนน้อมถึงศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยคุ้มครองมารดาของตน เป็นการกำหนดให้เทวดามีชีวิต มีชีวิตเพื่อช่วยเหลือคน ในความคิดของคนไทยแล้วเทวดาเป็นผู้ที่มีอำนาจ มีฤทธิ์สามารถบันดาลความเป็นไปต่าง ๆ นานา ๆ เมื่อชาติที่ทิ้งหรือสิ้นหวังในสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้วมักจะนึกถึงเทวดาเพื่อขอความช่วยเหลือ พระร่วงก็เช่นเดียวกัน เมื่อต้องจากมารดาไปไม่รู้ว่าจะให้ใครช่วยเหลือดูแลมารดา จึงอ่อนน้อมเทวดาให้คุ้มครองมารดาของตน

เศโธ - อ้อ อ้ายร่วงผู้วิเศษมันก็ซัดปากานฉะนี้เองแหละนะ
แล้วมันยังจะแค้นคิดการกูไว้ รุบเสิบสานไม่เกรงพระราชอาญา
สัญชาติอายุคนไทยมันกลาสู้แตกกระต่ายก็ไม่ได้

มัน - (แสร้งก็รื้อยาออกเคือง แล้วหลุดปากออกมาว่า) เสือ
นอนก็วางตัวไม่รู้อ้าวางกลองนิ่ง เห็นไม่เอาจริงละก็... (หน้า 124)

ข้อความในตอนนี้อ้างถึงนายทหารขอมจับตัวนายมันได้แล้วพาไปหาออกญาเศโธ เมื่อนายมันบอกว่พระร่วงหนีไปอยู่สุโขทัยแล้ว ออกญาเศโธก็กล่าวคำพูดเชิงดูถูก

ใจมันกลาสู้แตกกระต่ายก็ไม่ได้ เป็นภาพพจน์แบบปรพาทณ์ เป็นการนำสิ่งที่ขัดแย้งมาพูดคู่กัน ในที่นี้คือออกญาเศโธดูถูกคนไทยว่าใจกลาสู้แตกกระต่ายก็ไม่ได้ ใจกลานี้ให้ความรู้สึกว่เข้มแข็งองอาจไม่เกรงกลัวผู้ใด แต่กลับสู้กระต่ายซึ่งเป็นสัตว์อ่อนแอที่คนตกใจง่ายไม่ได้สองสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ขัดแย้งกันเมื่อนำมาใช้คู่กันให้ความรู้สึกถึงการดูถูกเหยียดหยามคนไทยอย่างเห็นได้ชัด

เสือนอนกว่ากลัว คำว่าเสื่อ เป็นภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ เปรียบเทียบการ
ที่พระร่วงหลบไปอยู่สุโขทัยว่าเหมือนกับเสือกำลังนอน

เสื่อเป็นสัตว์ที่ปราศเปรียบมีพลังกำลังความสามารถในการจับสัตว์อื่น ๆ
ได้คือ เสื่อจึงนับว่าเป็นสัตว์ที่มีอันตราย เป็นที่น่าเกรงขามของคนและสัตว์ใหญ่หน่อย
ทั่วไป ถึงแม้ว่าเสือกำลังนอนไม่แสดงกิริยาน่ากลัวหรือทำอันตรายผู้ใด แต่เสื่อก็ยัง
เป็นเสื่ออยู่นั่นเอง คือสามารถทำอันตรายคู่ต่อสู้ได้ทุกเมื่อหรือการแสวงนอนอาจ เป็น
อุบายให้เหยื่อตายใจ ทมดความระมัดระวังแล้วเสื่อกลับทำร้ายคู่ต่อสู้ได้ทันที เมื่อนำ
มาเปรียบกับพระร่วงทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่าการที่พระร่วงหลบหนีไปสุโขทัยไม่ใช่เป็น
เพราะกลัว เกรงพญาเคโธแต่อย่างใด

บักนั้น
ทำเสี่ยมเจียมตัวนิ่งไว้

นายมันพรานป่าอักษณาสัย
แต่ใจคลั่งคลุ้มกลุ่มจริง ๆ

(หน้า 125)

การใช้ภาพพจน์แบบการไว้คำซ้ำในคำว่าจริง ๆ และใช้ภาพพจน์แบบการไว้
คำซ้ำ ความหมายในคำว่า คลุ้มคลั่ง และ กลุ่ม พจนานุกรมให้ความหมายว่า

คลุ้มคลั่ง หมายถึง กลัดกลุ้มในใจจนแสดงอาการอย่างคนบ้า

กลุ่ม หมายถึง รั้งถืออันยุ่งใจ (พจนานุกรม 2525: 172, 63)

การไว้คำซ้ำในบทนี้เน้นให้เห็นความรู้สึกของนายมันที่ต้องแสวงทำสงบ
เสี่ยม แต่จิตใจกลัดกลุ้มทรมนทรมายอย่างแท้จริงจนแทบจะคลุ้มคลั่ง

นางจันทร์จึงแต่งกาย
หมสไบเฉียงฆ่าผ้าเนื้อดี
จุกชูปจุกเทียนประนมทัด
ทั้งปวงเหวาศูราลัย
ขอให้หมี่ชัยชำนะ
กุมคายนคัมแก้วแกมกาญจน์

นุ่งผ้าหมคจกดสี
มุ่นเกล้าเมาลีแน่นไว้
กราบพระไตรรัตน์เป็นใหญ่
ขอให้ช่วยคุ้มภัยพาล
แกช่อมะกะกะหัวหาญ
นงคราญมาชนระตะทอง

(หน้า 127)

ในบทนี้ใช้ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐาน คือการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มาคุ้มครองป้องกันและช่วยคลี่คลายให้บรรเทา เป็นการทำหน้าที่ให้เทวดามีตัวตน มีชีวิตเพื่อช่วยเหลือคน

ในการเตรียมตัวออกศึกนั้นมักจะมีพิธีบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายเพื่อให้เกิดกำลังใจในการรบ โดยเฉพาะคอนันนางจันทร์ซึ่งเป็นผู้หญิงเมื่อจะไปเป็นผู้นำในการรบก็ยิ่งต้องการกำลังใจเป็นอย่างมาก สิ่งที่เป็นที่พึ่งพาทางจิตใจของนางคอนันก็มีแต่พระรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น

คุณความดีแกมแกมภานุจน์ คำว่า แก้ว แกม และภานุจน์ เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงอักษร /ก/ เพื่อให้คำประพันธ์มีความไพเราะยิ่งขึ้น

พวกไทยใจหาญไม่คร้านศึก	อิกระทิกโหล่นสนั่นก้อง
แกวงดาบวับวับขยับพลอง	ขงขิวปลิวฟ่องพะฟูลม
เสียงเท่าก้าวพร้อมกันกึก ๆ	คูพิลิกราวดินจะถล่ม
ตั้งจิตโรมรันพันระดม	จำชอมระทมระทวยไป

(หน้า 127)

ในบทนี้ถว้บรรยายถึงการรบของพวกไทยกับชอม เป็นการใช้อำนาจเพียงสั้น ๆ แต่ก็ได้ทั้งภาพและเสียงพร้อม ๆ กันไป "พวกไทยใจหาญไม่คร้านศึก" ให้ภาพที่อาหารไทยมีความองอาจแกวกล้า ไม่หวั่นเกรงคอศัตร์ ความองอาจ เข้มแข็งที่ว้านแสดงออกโดยการโห่ร้องอย่างพร้อมเพรียง และการจับอาวุธต่อสู้ด้วย ความสันตติหะมัดหะแมง กวีใช้ภาพพจน์แบบการใช้อำนาจ โดยข้อความหมายในคำว่า อิกระทิก ลั่น สนั่น และก้อง ซึ่งนอกจากจะให้เสียงโห่ร้องที่ดังกึกก้องไปทั่วทั้งสนามรบ เสียงโห่ร้องนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจ ความสามัคคีของทหารไทยทุกคนด้วย

ขงขิวปลิวฟ่องพะฟูลม ความในวรรคนี้ให้ภาพขงสะบัดโดยแรงอยู่ตลอดเวลา เป็นภาพที่ทำให้กองทัพไทยมีชีวิตชีวา การที่ถว้บรรยายให้ขงปลิวสะบัดด้วยแรงลมนี้เป็นภาพพจน์แบบสัญลักษณ์ สื่อความหมายให้เห็นว่ากองทัพไทยจะต้องชนะใน

การต่อสู้ ในการบรรยายสภาพกองทัพไทยนั้น ถ้าหากบรรยายว่าขง ไม่มีสีสันหรือไม่ปลิว
สะบัดมักจะเป็นสัญญาณบอกเหตุว่าจะกองทัพแพ้ ตัวอย่างเช่น ตอนกองทัพท้าวกระหมัง
ถูกยิงที่ยกไปตีเมืองคานา

อันทวนทองขงฉานขงชัย

แลไปไม่มีสีสัน

จะคูคินฟ้าพนาวัน

สารพันอัปภาคย์หลากกลาง

(อิเหนา: 324)

และทัพของแสนศรี เพชรกล้า ที่ตั้งรับทัพขุนแผนกับพลายงาม

ดูชายขงตรงลิวไม่ปลิวสะบัด

ลมก็พัดวิปลาสไม่หาคไหว

หึ่งเสียงโห่ก็ไม่กองให้หมองใจ

สะทีกสะท้อนดอนฤทัยมาในดวง

(ขุนช้างขุนแผน: 762)

เสียงเท่าก้าวพร้อมกันกึก ๆ เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ โดยซ้ำคำว่า
กึก ๆ ให้ภาพและเสียงการเดินของทหารไทยที่มีความพร้อมเพรียงกันเป็นจังหวะ
ขมัยพร แสงกระจ่าง (2516: 15) กล่าวถึงเสียง /ก/ ว่าแสดงลักษณะของหลัก
ที่เข้มแข็ง ผงาดมั่นคง ดังนั้นเสียงกึก ๆ จึงให้ความรู้สึกถึงความเข้มแข็งมั่นคง
และเสียงกึก ๆ ที่เกิดจากการเดินของคนจำนวนมากย่อมจะกึกก้อง โดยกวีใช้ภาพพจน์
อุปมา เปรียบเทียบว่าเสียงดังราวกับแผ่นดินจะถล่มอีกด้วย

บัดนั้น

หลวงเมืองรู้เรื่องหัวเราะระ

บุญนายเรามากเต็มประดา

อ้ายพาลาจึงแพ้วาวมี

ชะ ๆ อ้ายขอมคำดิน

สิ้นคิดแล้วดาอย่างโรน

เสียแรงฮวดตัวเป็นคนดี

ไม่ควรถิษย์วัดจับมัดไว้

(หน้า 130)

ความก่อนหน้านี้อ้างถึงออกญาเดโชปลอมตัวเป็นคนไทย เดินทางมาจนถึงวัด
ที่พระร่วงบวชอยู่ แล้วออกญาเดโชก็ถามหาพระร่วงโดยที่ไม่รู้ว่าพระที่กำลังพูดด้วยคือ
พระร่วงนั่นเอง และในที่สุดศิษย์วัดก็กรูกันออกมาจับตัวออกญาเดโช

ระ ๆ อ้ายขอมคำคิน สิ้นคิดแล้วถาอย่างไรวี่ เป็นภาพพจน์แบบปฏิปฐจา
ที่หลวงเมืองกล่าวเพื่อเยาะเย้ยออกญาเดโช ย้ำให้เห็นถึงการกระทำของออกญาเดโช
ว่าไม่ถูกต้อง การที่เข้ามาจับตัวพระร่วงถึงเมืองสุโขทัยเป็นการกระทำแบบคนสิ้นคิด
และสะกิดใจให้ออกญาเดโชตระหนักถึงการกระทำของตน

อ้ายขอมคำคิน เป็นภาพพจน์แบบนามนัย หมายถึงออกญาเดโช

คำคิน ไม่ได้หมายความว่าออกญาเดโชมาที่สุโขทัยโดยการคำคินแล้วมา
โผล่ที่วัด แต่เป็นการมาสุโขทัยด้วย กว ปรลอมตัวเป็นคนไทยแล้วไปโดยอาการลี้ลับ
ประหนึ่งว่าแทรกแผ่นดินไป

บัดนั้น

ครั้งนี้แสนเจ็บแสนอาย

เดโชไค้พิงก็ใจหาย

อยากจะตายไม่อยู่ดูหน้าคน

(หน้า 130)

แสนเจ็บแสนอาย เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ โดยซ้ำคำว่า แสน

พจนานุกรม (2525: 825) ให้ความหมายว่า แสน หมายถึง มากยิ่ง,
เหลือเกิน แสนเจ็บแสนอายจึงให้ความรู้สึกที่รุนแรง ประกอบไปด้วยความเจ็บปวด
ทางร่างกายที่ถูกตีอย่างหนักหนาสาหัสและยังรวมไปถึงความอับอายที่ตนเองเป็นทหาร
ที่มียศศักดิ์แต่ต้องมาถูกตีควักทำร้าย ความเจ็บปวดที่วานี้จึงมีมากมายมหาศาลจนไม่
อาจจะอยู่สู้นหน้าผู้คนได้อีกต่อไป

ขอเชิญพระองค์ขึ้นทรงราชย์

เพื่อคองไพรฟ้าประชานันท์

ขอเชิญจรรโลงแหล่งหล้า

พระเกียรติเกริกแคว้นแดนไกล

เถลิงอาสน์สุโขทัยรังสรรค์

เกษมสันต์ทั่วแคว้นแดนไทย

เป็นสง่าคังควงมณีใส

ทวยไทยทั้งโพธิสมภาร

(หน้า 132)

ในตอนนี้อ้างถึง เสนาอำมาตย์และประชาชนชาวเมืองสุโขทัยอัญเชิญ
พระร่วงให้เป็นพระมหากษัตริย์

เป็นสง่าคังดวงมีใส เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบพระร่วงกับ
ดวงมีหรือดวงแก้ว ให้ภาพที่ว่าความมีสง่าราศีของพระร่วงอันเกิดมาจากบุญบารมี
ของพระองค์นั้นเปล่งรัศมีเรืองรองคังแสงของอัญมณี

ตารางที่ 4 ภาพพจน์ในวรรณคดีไทยเรื่องพระร่วง

ลำดับ	ภาพพจน์	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
1	ภาพพจน์แบบอุปมา	7	21.88
2	ภาพพจน์แบบอุปสัญลักษณ์	1	3.13
3	ภาพพจน์แบบปฏิรูปพจน์	-	-
4	ภาพพจน์แบบอุทาหรณ์	-	-
5	ภาพพจน์แบบปรพจน์	1	3.13
6	ภาพพจน์แบบอวาทพจน์	-	-
7	ภาพพจน์แบบสัญลักษณ์	1	3.13
8	ภาพพจน์แบบนามนัย	5	15.63
9	ภาพพจน์แบบสมพจน์	1	3.13
10	ภาพพจน์แบบบุคคลาธิษฐาน	3	9.38
11	ภาพพจน์แบบอติพจน์	-	-
12	ภาพพจน์แบบปฏิพจน์	5	15.63
13	ภาพพจน์แบบการกล่าวเยาะเย้ยประชดประชัน	-	-
14	ภาพพจน์แบบการเลียนเสียงธรรมชาติ	-	-
15	ภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ	-	-
16	ภาพพจน์แบบการเล่นคำ	-	-
17	ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ	8	25.00
รวม		32	100

จากตารางที่ 4 จะเห็นได้ว่าภาพพจน์ในวรรณคดีไทยเรื่องพระร่วงปรากฏรวมทั้งสิ้น 32 ครั้ง ภาพพจน์ที่ปรากฏมากที่สุดคือภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ คิดเป็นร้อยละ 25 รองลงมาคือภาพพจน์แบบอุปมา คิดเป็นร้อยละ 21.88 ภาพพจน์แบบนามนัย และภาพพจน์แบบปฏิพจน์ คิดเป็นร้อยละ 15.63

ภาพเขียนเครื่องควาหวานและว่าควยงานนักช้ตฤกษ์

ภาพเขียนเครื่องควาหวานและว่าควยงานนักช้ตฤกษ์นี้เป็นภาพเขียนเรือในพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นภาพเขียนเรือที่ต่างจากเรืออื่น ๆ คือมิได้ชมกระบวนเรือหรือชมขรรษชาติในขณะเดินทาง แต่เป็นการแต่งสำหรับให้เรือเล่น เริ่มตั้งแต่ชมอาหารควาหวานชมการปฏิบัติของนางในวาระต่าง ๆ ตลอดจนว่าควยงานนักช้ตฤกษ์ มูลเหตุในการแต่งนี้เสาวลักษณ์ วัฒนศานต์ (2520: 139) กล่าวว่า "ทรงพระราชนิพนธ์แต่เมื่อรัชกาลที่ 1 เล่ากันว่าทรงชมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี แต่ยังเป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เพราะไม่มีผู้ใดในกระบวนแต่งเครื่องเสวยในครั้งนั้นทำได้เท่า"

การให้เรือของไทยนั้นนอกจากจะมีการให้เรือเล่นซึ่งเป็นการให้สำหรับเล่นเรือเที่ยวแล้วยังมีให้เรืออีกประเภทหนึ่ง คือให้เนื่องในพระราชพิธีหรือเรียกว่าให้เรือหลวง เช่นให้เรือพระที่นั่งพระเจ้าแผ่นดินเมื่อเสด็จพุทธयाตราทางชลมารค ท่านองที่ใช้ในการให้ได้แก่บทรชาดวะให้ เป็นบทเห่จังหวะพายที่ช้าใช้เวลาเรือตามน้ำ บทสวะให้ เป็นบทเห่จังหวะพายเรือเร็วกว่าเดิมใช้ก่อนเรือจวนจะถึงที่จอด และบทมูละให้ เป็นบทจังหวะเร็วใจก่อนเรือพายทวนน้ำ

บทภาพเขียนเรือนี้มีหลายบทด้วยกัน ได้แก่ภาพเขียนเรือเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ ภาพเขียนเรือในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาพเขียนเรือพระนิพนธ์ของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ฯลฯ สำหรับภาพเขียนเรือเรื่องที่ปรากฏในหนังสือทัศนสัมพันธ์ เล่ม 3 หน้า 16-21 นี้ เป็นภาพเขียนเรือในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ซึ่งมีความยาวไม่มากนักแต่ก็มีความไพเราะมาก คือเด่นในด้านสัมผัส สีสัจจะ การเล่นคำ บทเปรียบเทียบ นอกจากนี้ยังให้ความรู้เกี่ยวกับอาหารต่าง ๆ อีกด้วย

ภาพพจน์ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยเรื่องภาพเขียนเครื่องควาหวานและว่าควยงานนักช้ตฤกษ์

ผลการวิเคราะห์ดังนี้

แกงไก่มีมันเนื้อ	นพคุณ พี่เออย	
หอมยี่ห้ารารสขุ่น	เจียบ ร้อน	
ชายโคบวิโรคฤกษ์	พิศวาท หวังนา	
แรงอยากยอหัดัดขอน	อกให้หวานแสง	(หน้า 16)

นพคุณ เป็นภาพพจน์แบบนามนัย ในที่นี้หมายถึงนางอันเป็นที่รัก คือสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี

คำว่า นพคุณ หมายถึง ทองคำเนื้อเก่า เป็นทองบริสุทธิ์ โบราณกำหนดราคาตามคุณภาพของเนื้อหนัก 1 บาทเป็นราคา 9 บาท เรียกว่าทองเนื้อเก่า หรือทองนพคุณเนื้อเก่า เรียกสั้น ๆ ว่าทองนพคุณ (พจนานุกรม 2525: 420) ก็นำทองเนื้อเก่าซึ่งเป็นทองคำบริสุทธิ์ไม่มีอะไรปลอมปนมาเปรียบเทียบกับนางอันเป็นที่รัก แสดงให้เห็นถึงความรักที่กวีมีต่อนางและกวีให้ความยกย่องนางด้วย

ชายโคบวิโรคฤกษ์ พิศวาท หวังนา เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงอักษร /พ/ ในคำว่า(บ)ริ โลก ฤกษ์ และพิศ(วาท) การเล่นเสียงอักษรในโคลงนี้ช่วยทำให้บทประพันธ์มีความไพเราะยิ่งขึ้น

ทับเหล็กลวกหลอนต้ม	เจื่อน้ำส้มโรยพริกไทย	
โอชาจะหาไหน	ไม่มีเทียบเปรียบมีอนาง	(หน้า 16)

ไม่มีเทียบเปรียบมีอนาง คำว่ามีอนาง เป็นภาพพจน์แบบสมพจน์ย กวีนำมาแทนฝีมือของนาง ความสามารถในการปรุงอาหารที่ไม่มีใครมาเปรียบเทียบได้

ทับเหล็กลวกหลอนต้ม เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงอักษร /ล/ ในคำว่า เหล็ก ลวก และหลอน

หมูแหมแหมลเลิศรส	พร้อมพริกสคบของกลาง	
* พิศห่อเห็นรางราง	หางห่อหวานป่วนใจโหย	(หน้า 16)

หางห่อหวานป่วนใจโหย เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ห/ ได้แก่คำว่า หางห่อหวานและ โหย เสียง /ห/ นี้ให้ความรู้สึกในด้านลบเน้นอารมณ์แห่งแล้ง เช่นคำว่า หาง แห่ง แห้ง โหย เหี่ยว เป็นต้น ป่วนใจโหยจึงให้ความรู้สึกที่ว่าอ่อนล้า หมดกำลัง

ก้อยกึ่งปรุงประทีน วางถึงลิ้นคั้นแค้โดย
 รสทิพย์หทัยมาโปรย ฤจะเปรียบเทียบทันขวัญ (หน้า 16)

วางถึงลิ้นคั้นแค้โดย เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยกวีเล่นเสียงอักษร /ค/ ในคำว่า คั้น แค้ โดย การเล่นเสียงนี้ให้ความรู้สึกที่ว่าก้อยกึ่งที่นางทำนั้นมีรสที่ถึงอกถึงใจมาก

รสทิพย์หทัยมาโปรย คำว่าทิพย์ เป็นภาพพจน์แบบสัญลักษณ์ โดยทิพย์เป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งที่มีความพิเศษเหนือปกติธรรมดา เช่นคำทิพย์ หมายถึงมีคำวิเศษมงคลอะไรเห็นได้หมดทุกทิพย์ หมายถึง พังอะไรไค้ยินหมด ในที่นี้คำว่ารสทิพย์ ให้ความรู้สึกที่ว่าอาหารมีรสเลิศ หรือเป็นอาหารของเทวดา อาหารทิพย์นี้แม้จะมีรสเลิศแต่เมื่อเปรียบกับอาหารที่นางทำแล้วยังมีรสอร่อยไม่เทียบเท่า

เทโพพันเนื้อทอง เป็นมันยงลอลอยมัน
 นาชครสครามครัน ของสวรรค์เสวยรมย์ (หน้า 16)

ของสวรรค์เสวยรมย์ คำว่าสวรรค์ เป็นภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ กล่าวถึงแกงเทโพว่ามีรสอร่อยมากเหมือนกับเป็นอาหารของเทวดาหรืออาหารทิพย์ ตามความเชื่อของคนไทยนั้นคิดว่าของทุกสิ่งทุกอย่างในสวรรค์เป็นสิ่งดีและสวยงาม ถ้าเป็นอาหารก็ต้องเป็นอาหารที่มีรสอร่อย ปรุงอย่างวิจิตรบรรจง ดังนั้นเมื่อเปรียบเป็นอาหารทิพย์จึงให้ความรู้สึกที่ว่าแกงนี้มีความเป็นเลิศทุกอย่าง ทั้งด้านรูปรสและกลิ่น

ความรักก็เปลี่ยนแปลง ทำน้ำยาอย่างแกงชม
 กลอ่อมกล่อมเกลี้ยงกลม ชมไม่วายคลิบคล้ายเห็น (หน้า 16)

ในบทนี้กวีเปรียบเทียบโดยใช้ภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบความรักกับอาหารในวรรคที่ว่า ทำน้ำยาอย่างแกงชม และกลอ่อมกล่อมเกลี้ยงกลม โดยเปรียบเทียบว่าความรักนั้นมักจะทำให้ผู้ที่ตกอยู่ในห่วงแห่งความรักมีความสุข ชีวิตรื่นรมย์มีแต่สิ่งชบานหอมหวาน | แต่เมื่อความรักแปรเปลี่ยนไปย่อมทำให้เป็นทุกข์ เหมือนกับมีความชมเข้ามาแทรก โดยกวีเปรียบกับน้ำยาที่ต้องมีเครื่องเคียงเป็นผักต้มและแกงอ่อมซึ่งมีรสขมของมะระอยู่ด้วย

กล่อมกล่อมเกลี้ยงกลม เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดย
เล่นเสียงอักษร /ก/ ในคำว่า กล่อม เกลี้ยง กลม กวีใช้คำว่ากล่อมเกลี้ยงกลม
ให้ความรู้สึกว่างอมนุ่มรสอร่อย รสเหมาะเจาะพอดี

ล่าเตียงคืดเตียงน้อง นอนเตียงทองท่าเมืองบน
ลคหลันชั้นชอบกล ยลอยากนิทรคืดแบบนอน (หน้า 17)

ล่าเตียงคืดเตียงน้อง เป็นภาพพจน์แบบการเล่นคำ โดยเล่นคำว่า "เตียง"
ในคำว่าล่าเตียงและเตียง ล่าเตียง หมายถึง ซื่อกับชาวชนิตหนึ่ง มีไซ้ทำเป็นฝอยหุ้ม
(พจนานุกรม 2525: 70๑) ส่วนคำว่าเตียงนั้นหมายถึงเตียงนอนนั่นเอง กวีเชื่อมโยง
เสียงที่เหมือนกันโดยเห็นอาหารล่าเตียงแล้วทำให้คิดถึงเตียงนอนที่นอน เคยนอนซึ่งเตียง
นอนนี้ กวีใช้คำว่า ท่าเมืองบน ให้ภาพที่เตียงของน้องมีสีทองและมีความงดงามมาก
เหมือนกัน เตียงนอนที่อยู่บนสวรรค์

ยลอยากนิทรคืดแบบนอน เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่น
เสียงอักษร /น/ ในคำวนิทร และแบบนอน

เห็นหุ่มหุ่มทรวงเศร้า หุ่มหุ่มเร้าคือไฟฟอน
เจ็บไกลใจ อารวม รอนหุ่มหุ่มกลุ้มกลางทรวง (หน้า 17)

หุ่มหุ่มเร้าคือไฟฟอน คำว่าหุ่มหุ่ม เป็นภาพพจน์แบบการไว้คำซ้ำ พจนานุกรม
(2525: 687) ให้ความหมายว่า หุ่ม หมายถึง ร้อนฉาว ๆ มาก การซ้ำคำในที่นี้
ทำให้ความหมายเน้นหนักขึ้นคือให้ความรู้สึกถึงความร้อนที่หุ่ม ๆ ร้อนฉาวอยู่ตลอดเวลา

คือไฟฟอน เป็นภาพพจน์แบบอุปมาอุปไมย เปรียบเทียบความร้อนที่อยู่ในจิตใจ
เหมือนกับความร้อนของไฟ

กวีใช้คำว่าร้อนหุ่ม ร้อนหุ่ม ให้ความรู้สึกที่ความร้อนที่ไม่มากนักแต่ถูก
อยู่ตลอดเวลาอย่างที่จับ แสดงให้เห็นความรู้สึกของกวีที่มีความทุกข์ ความกลุ้ม
หุ่มร้อนในจิตใจตลอดเวลา จนไม่เป็นอันทำอะไรได้ บางครั้งความร้อนหรือความทุกข์
ที่วนกลับรุนแรง เหมือนกับไฟที่เผาจิตใจให้เป็นจรมเลขที่เดียว

นอกจากนี้ยังใช้ภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ ในวรรคที่ว่า รุ่มรุ่มเร้า
คือ โฟฟอน และ รอนรุ่มรุ่ม กลุ่มกลางทรวง โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ร/ ในคำว่า
รุ่มรุ่มเร้า และ รอนรุ่มรุ่ม

ริงนึ่งนำชด

โอชารสกว่าทั้งปวง

นภพราวจากรังรวง

เหมือนเรียมร้างทางห้องหวน (หน้า 17)

ทางห้องหวน เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียง /ห/
เหมือนเรียมร้างทางห้องหวน เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

กวีกล่าวถึงอาหารที่ชอริงนึ่งกว่ามีรสอร่อย นำมารับประทานมากกว่าอาหารอื่น ๆ
ทั้งหมด หรืออาจหมายถึงมีรสอร่อยกว่าริงนึ่งที่เคยรับประทานมากจนก็ได้ เมื่อกวีเห็น
ริงนึ่งหนึ่งทำให้นึกถึงนึ่งที่จากรังว่า เหมือนกับการที่กวีต้องจากบ้านและจากนางอันเป็นที่รัก
ริงนึ่งที่นำมาทำเป็นอาหารนี้คือริงนึ่งนางแอนซึ่งกวีใช้น้ำลายสร้างรังคิอยู่ตามผนังถ้ำ
เมื่อคนไปแตะริงนึ่งออกมาทำให้กนางแอนต้องเสียรังไปซึ่งให้ความรู้สึกที่วณกนางแอน
นี้ต้องรู้สึกเศร้าเสียใจอย่างยิ่ง เพราะกว่าจะสร้างรังได้ต้องใช้ความพยายามและใช้
เวลาในการใช้น้ำลายทีละนิด ๆ จนเกือบเป็นรังอาศัยได้ การที่กวีกล่าวเพียงสั้น ๆ ว่า
มีความรู้สึกเหมือนนึ่งที่ตองจากรังแต่ก็ให้ภาพและความรู้สึกอย่างเด่นชัด

ไต่ปลาเสแสร้งว่า

ดูจวจากระบิคกระบวน

ในโสภนออกโสภครวญ

ให้พี่เควเจ้าดวงใจ (หน้า 17)

ไต่ปลาเสแสร้งว่า ดูจวจากระบิคกระบวน กวีใช้ภาพพจน์แบบการเล่นคำ
โดยเล่นคำ เสแสร้ง กับ แสร้งว่า

เสแสร้ง หมายถึง แกล้งทำให้เข้าใจเป็นอื่น

แสร้งว่า หมายถึง ชื่ออาหารชนิดหนึ่งทำด้วยกุ้งปรุงด้วยไต่ปลา

(พจนานุกรม 2525: 817, 826)

ดูจวจากระบิคกระบวน เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

เมื่อกวีเห็นอาหารที่ชอแสร้งว่าให้นึกถึงคำพูดของน้องที่มีจริตและฐานะจริง

ไบโศกนอกโศกครวญ เป็นภาพพจน์การเล่นคำ กวีเล่นคำโศก โศกในคำแรกเป็นชื่อพันธุ์ไม้ชนิดหนึ่ง สีเขียวอ่อน และโศกในคำที่สองหมายถึงนางอันเป็นที่รัก กวีนำมาเปรียบเพื่อแสดงให้เห็นถึงความรักที่มีต่อนาง และความสำคัญของนางที่มีต่อกวีนั้นมีมากจนเปรียบเหมือนดวงใจของกวีเลยทีเดียว

ผักโคมชื่อเพราะพ้อง เป็นโคมน้องๆโคมไหน
ผักหวานชานทรวงใน ไคร่ครวญรักผักหวานนาง (หน้า 17)

กวีใช้ภาพพจน์แบบการเล่นคำ โดยเล่นคำว่า โคม

โคม คำแรกเป็นชื่อของผักชนิดหนึ่ง โคมคำที่สองและคำที่สามหมายถึงรูปงาม กวีเห็นผักโคมทำให้คิดถึงโคมหรือความงามว่าน่าจะเป็นความงามของนางอันเป็นที่รักหรือเป็นความงามของผู้หญิงอื่น

ผลชืดแช่มโอ้	เอมใจ
หอมชื่นกลิ่นหวานใน	อกชู
รื่นรื่น รสรมย์ใด	ฤาจุจ น้แม่
หวานเลิศเหลืออรู	แต่เนื้องนางพาล

(หน้า 17)

ผลชืดแช่มโอ้ เอมใจ เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /อ/ ในคำว่า อิ่ม โอ้ และเอม

ลูกชืดที่นำมาแช่น้ำตาลเชื่อมจนอิ่มตัวจะให้รสหวานซึ่งไม่เพียงแต่หวานภายนอกเท่านั้นแต่หวานเข้าไปถึงในเนื้อผลไม้ เมื่อได้ลิ้มรสแล้วก็必有ความชื่นใจด้วย รสหวานนั้น กวีใช้คำว่า "โอ้" น่าจะเป็นการเปล่งเสียงเพื่อยกความรู้สึกพอใจชื่นใจ ซึ่งสอดคล้องกับความในบาทที่สองที่ว่า นอกจากจะมีความหวานแล้วยังมีความหอมอีกด้วย แต่ความหอมหวานของผลชืดที่นำมารวมทั้งรสของความสดชื่น สบายใจที่เกิดจากความมันเหม็นหรือความพอใจใดก็ไม่เท่ากับความหอมหวานของเนื้องนาง

รื่นรื่น รสรมย์ใด เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ร/ ในคำว่า รื่นรื่น รส ร่มย์

เสียง /ร/ น้ขมัยพร แสงกระจ่าง (2516: 24) กล่าวว่า "เสียง /ร/ ให้ความรู้สึกที่ทรูทราติคจะสำรวย เมื่อประกอบเป็นรูปคำก็จะให้อารมณ์ คัดจริตทางความรู้สึกรักใคร่..." ดังนั้นเสียงในวรรคนี้จึงให้ความรู้สึกที่มีชีวิตชีวา สดชื่น

คำว่า รื่น รื่น เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ

หวานเลิศเหลือรู้ คำว่า รู้ เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ

การใช้คำซ้ำ รื่น รื่น และ รู้ เพื่อเน้นความรู้สึกของกวีที่ว่าไม่ว่าจะเป็นความ ชื่นใจที่เกิดจากสิ่งหลาย ๆ สิ่งก็ไม่มีทางที่จะเปรียบความชื่นใจอันเนื่องมาจากนางอัน เป็นที่รักได้

ผลจากเจ้าลอยแก้ว บอกความแล้วจากจำเป็น
จากช้ำน้ำตากระเด็น เป็นทุกข์ทหาหน้าवलแดง (หน้า 17)

กวีใช้ภาพพจน์แบบการเล่นคำ โดยเล่นคำว่า จาก ในคำ ผลจาก และการ จากกา รที่นางท่าขนมลอยแก้วด้วยผลจากนั้นเหมือนกับบอกเป็นความนัยว่าต้องพลัดพราก จากกัน

หมากปรางนางปอกแล้ว ใส้ไธแก้วแพรวพรายแสง
ยามชื่นรื่นโรยแรง ปรางอ้อมอามชามนาสา (หน้า 17)

บทนี้ใช้ภาพพจน์แบบการเล่นคำในคำว่า หมากปราง และปรางที่หมายถึง แก้ม โดยกวีเห็นมะปรางที่นางปอกใส้ไธแก้วสวยงามซึ่งกินแล้วชื่นใจ ทำให้นึกถึง แก้มของนางที่ให้อลิ้นหอมชื่นใจเหมือนกัน

ยามชื่นรื่นโรยแรง เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่น เสียงสัมผัสอักษร /ร/ ในคำว่า รื่น และโรยแรง

หวางหวางม่วงหมอนทอง อีกร่องรสโอชา
คิดความยามนิทรา อูรานบอบอกอร (หน้า 18)

กวีใช้ภาพพจน์แบบการเล่นคำ คือ เล่นคำอกร่อง หมายถึง ซ้อผลมะม่วง ชนิดหนึ่งกับอกอร หมายถึง ออกของนาง

อุราแนบแอบอกอร เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำความหมาย ในคำว่าแนบ
 แอบ พจนานุกรม (2525: 44๑, ๑22) ให้ความหมายดังนี้

แนบ หมายถึง แอบซิด แอบเคียง

แนบ หมายถึง ทำโดยไม่ให้ผู้อื่นรู้เห็นโดยอาการต่าง ๆ เช่น ซ่อนเร้น
 แนบ เข้าไปซิด

นอกจากนี้ยังใช้การเล่นเสียงและจังหวะ คือ เล่นเสียง /อ/ ในคำว่า
 อุรา แอบ อก อร การเล่นเสียงและจังหวะในวรรณคดีช่วยในการสร้างภาพและความ
 รู้สึกสัมพันธ์กัน คำว่าแนบ เป็นเสียง /น/ ให้ความรู้สึกขางเบา ค่อนข้างยียายดเล็ก
 น้อยแต่ก็แฝงความงามไว้อย่าง (ชมัยพร แสงกระจ่าง 2516: 20) จึงทำให้ภาพที่
 วาดออกอองแอบแนบซิดอยู่ในอาการเชื่องช้าเนิบนาบ

ล้นจิ้มครุ่นครุ่น	เรียกสมุณไน้นามกร
หวานฉวีล้นลมงอน	ชะออนดอยร้อยกระบวน (หน้า 18)

ครุ่นครุ่น เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ โดยซ้ำคำว่า ครุ่น
 ครุ่น หมายถึง บอย ๆ ราวไป (พจนานุกรม 2525: 168)

กวีใช้ภาพพจน์การเล่นคำ ในคำว่า ล้นจี้ และล้นลม

ล้นจี้ หมายถึง ผลไม้ชนิดหนึ่งผลกลมสีแดง มีรสเปรี้ยว ๆ หวาน ๆ

ล้นลม หมายถึง ถ้อยคำที่คมคาย สำนวน (พจนานุกรม 2525: 713)

เมื่อกวีเห็นล้นจี้แล้วทำให้คิดถึงถ้อยคำสำนวนที่องไช้พูดเพื่อให้อีกรักและมีเมตตา

ผล เกศพิเศษสด	โอชารสล้ำเลิศปาง
คำนึงถึงเอวบาง	ดวงเกศเส้นขนเม่นสอย (หน้า 18)

บทนี้กล่าวถึงว่าเมื่อเห็นผล เกศทำให้นึกถึง เกศหรือผมของน้อง การเล่นคำ
 เกศและเกศนี้เป็นการเล่นคำโดยยิดเอาเสียงเป็นสำคัญ คำว่า เกศและเกศที่วานี้กวี
 มักนิยมเล่นคำคู่กัน ปรากฏในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ เช่น

ยมโคยประจุเจ้า	จงโคย
ไบโยกคือบุชโซย	เรียกข่า
เรียมเห็น <u>เกศ</u> เรียมโหย	หา <u>เกศ</u> บุชแม่
วัลย์โอบเอวไม้อ้า	ออนออนเอวเรียว (ลิลิตพระลอ: 64)

เอวบาง เป็นภาพพจน์แบบสมพจน์

เอวเป็นอวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกาย แต่ในที่นี้หมายถึงนางอันเป็นที่รักของ กวี ซึ่งให้ภาพที่นางอันเป็นที่รักของกวีมีรูปร่างแน่นน้อย อ่อนแอ เป็นอย่างยิ่ง

ทับทิมพริ้มตาครู	ใส่จาน <u>คุจ</u> <u>เม็ค</u> <u>พลอย</u>
สุกแสงแดงจักยอย	อย่างแหวนกอนแก้วตาชาย (หน้า 18)

คุจ เม็ค พลอย เป็นภาพพจน์แบบอุปมา กวีเปรียบเทียบ เม็ค ทับทิม ซึ่งมีสีแดง คล้ายกับพลอยทับทิมซึ่งความสุขในสุขของสีแดงของ เม็ค ทับทิม นี้ทำให้นักไปถึงแหวนของ น้องอีกด้วย

อย่างแหวนกอยแก้วตาชาย คำว่าแก้วตา เป็นภาพพจน์แบบสมพจน์ ในที่นี้ หมายถึงนางอันเป็นที่รัก

การใช้อวัยวะที่สำคัญคือดวงตานี้แทนการกล่าวถึงนางอันเป็นที่รักแสดงให้เห็นถึงความรักที่กวีมีต่อนาง

ทุเรียนเจียนทองปู	เนื้อ <u>คิ</u> <u>คูล</u> เหลือง <u>เรื่อง</u> <u>พราย</u>
คุศวีณวิกาย	สายสวาทที่ <u>คิ</u> <u>คูล</u> <u>คิ</u> <u>คิ</u> (หน้า 18)

เหมือน คิ คูล คิ คิ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบสีของทุเรียนว่าเหมือนกับ สีผิวของนางอันเป็นที่รัก คำว่าเหลืองเรื่องพราย ให้ภาพที่ว่าเป็นสีเหลืองที่สุกสว่าง ใสแวววาวเมื่อเปรียบกับผิวเนื้อจะมีลักษณะสดใส สีนวลกระจ่างตา

ลางสาตแสงเนื้อหอม	ผลงอมงอมรสหวานสนิ
กลิ่นพลงทางเพงพิศ	คิยามสารทยาตรา (หน้า 18)

ในบทนี้กวีเล่นคำ (ลาง)สาต กับ สารท ลางสาตเป็นชื่อผลไม้ชนิดหนึ่ง ส่วนคำว่า สารท เป็นชื่อเทศกาลทำบุญงานหนึ่งของไทยมีในเดือนสิบ

ผลงอมงอมรสหวานสนิท เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำโดยตรง คืองอมงอม เพื่อเน้นลักษณะของกลางสาควาจะให้ไม้เนื้อหอมและ รสหวานสนิทแล้วต้องเป็นผลที่งอม

สังขยาหน้าไซ่คุน	เคยมี่	
แกมกับข้าวเหนียวสี	โศกยอม	
เป็นนัยนำวาที	สมรแม่ มานา	
แดงว่าโศกเสมอพ้อม	เพียบแอ้อกอร	(หน้า 18)

แดงว่าโศกเสมอพ้อม เพียบแอ้อกอร เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบ ความทุกข์โศกของนางที่มีอยู่เต็มหัวอกว่าเหมือนกับภาชนะบรรจุข้าวขนาดใหญ่บรรจุข้าวจนเต็มแปล หนักอึ้ง

ความเปรียบนี้ให้ภาพที่ความทุกข์โศกของนางที่เกิดจากการพลัดพรากจาก กวีนันเป็นความทุกข์ที่หนักหนาสาหัสอย่างยิ่ง กวีใช้คำว่า "เพียบแอ้อ" ให้ความรู้สึกถึงความทุกข์โศกนี้เต็มแปลในหัวใจ

ชนมจ๊ีบเจ้าจ๊ีบห่อ	งามสมส้อประพิมประพาย
นิกน่องนุ่งจ๊ีบทวย	ชายพกจ๊ีบกลีบแนบเนียบ (หน้า 19)

ในบทนี้มีภาพพจน์แบบเล่นคำ โดยเล่นคำว่าชนมจ๊ีบ กับ นุ่งน้าจ๊ีบ

การเล่นคำประเภทนี้ส่วนใหญ่มักจะใช้เสียงเหมือนกันแต่ไม่คำนึงถึงความหมาย แต่ในบทนี้จะเห็นได้ว่ามีความหมายสัมพันธ์กันด้วย ชนมจ๊ีบเป็นชื่อของว่างชนิดหนึ่งที่ทำด้วยแป้ง มีไส้อยู่ข้างในและมีรอยจ๊ีบอยู่ข้างนอก การนุ่งน้าจ๊ีบก็เหมือนกับมีการพับกลับไปกลับมาเป็นรอยจ๊ีบซ้อน ๆ กัน ชนมจ๊ีบและนุ่งน้าจ๊ีบจึงมีลักษณะสัมพันธ์กันช่วยทำให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น

ชนมจ๊ีบเจ้าจ๊ีบห่อ เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะโดย เล่นเสียงสัมผัสอักษร /จ/ ในคำว่า (ชนม)จ๊ีบ เจ้า และจ๊ีบ

นิกน่องนุ่งจ๊ีบทวย เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /น/ ในคำว่า นิก น่อง และนุ่ง การเล่นเสียงและจังหวะในที่นี้ช่วยทำให้คำประพันธ์มีความไพเราะยิ่งขึ้น

รสรักยกล้ำนำ
คำนี้ถึงนิ้วนางเจียน

ประคิษฐ์ท่าขนมเทียน
เทียนหลอเหลาเกลากลมกลิ้ง (หน้า 19)

คำนี้ถึงนิ้วนางเจียน เทียนหลอเหลาเกลากลมกลิ้ง คำว่าเทียน เป็นภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ เปรียบเทียบนิ้วของนางว่าเหมือนกับลำเทียน การเปรียบเทียบเหมือนกับลำเทียนมักจะใช้ควบคู่กันเสมอ แต่ในบทนี้กวีใช้คำว่าหลอเหลาเข้ามาประกอบช่วยให้เห็นความงามอย่างประณีตมากยิ่งขึ้น ตามปกติคำว่าหลอเหลามักจะใช้กับคนที่มีความรูปร่างดี รูปร่างงาม เมื่อนำมาใช้กับเทียนทำให้คำอุปโลกนุสนาสนใจ ทั้งยังช่วยเน้นความอีกด้วย ความเปรียบเทียบนี้ทำให้เห็นภาพนิ้วของนางว่ามีลักษณะกลมกลิ้ง ข้อคอของกระดูกไม่แตกหรือปูดโปนจนดูน่าเกลียด

คำนี้ถึงนิ้วนางเจียน เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /น/ ในคำว่า (คำ)นี้ถึง นิ้ว และนาง

นอกจากภาพพจน์แบบอุปลักษณ์แล้วอาจตีความได้อีกว่ากวีใช้ภาพพจน์แบบการเล่นคำอีกด้วย กล่าวคือ เล่นคำในคำว่าขนมเทียน และเทียน เป็นการใช้ภาพพจน์แบบการเล่นคำซ้อนภาพพจน์แบบอุปลักษณ์อีกทีหนึ่ง

เทียนหลอเหลาเกลากลมกลิ้ง เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ก/ ในคำว่า เกลา กลม กลิ้ง

ขนมถึงถึงผัวร้อน
ร้อนนักรักแรมไกล

เพียงไฟฟอนทรวงใน
เมื่อไรเห็นจะเย็นทรวง (หน้า 19)

ขนมถึงถึงผัวร้อน เป็นภาพพจน์แบบการเล่นคำ โดยเล่นคำว่า ถึง ถึงคำแรกเป็นชื่อขนม ถึงคำที่สอง หมายถึงทำให้ร้อนด้วยวิธีอังไฟหรือแดดเพื่อให้อุ่น นอกจากนี้ยังเป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะด้วย โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ผ/ ในคำว่า (ขนม)ถึง ถึง และผัว

เพียงไฟฟอนฟอนทรวงใน เป็นภาพพจน์แบบอุปมา โดยกวีเปรียบเทียบไฟที่ทำให้ขนมถึงสุกกับไฟที่เผาไม้จิตใจ

ขนมถึงทำให้สุกด้วยไฟที่ไม่ร้อนจึงใช้คำว่าถึง พจนานุกรม (2525: 550) ให้ความหมายว่าทำให้ร้อนด้วยวิธีอังไฟหรือแดดเพื่อให้อุ่น แต่เมื่อเปรียบกับไฟที่ฟอก

จิตใจ กวีใช้คำว่าฟอน ซึ่งให้ความร้อนจัดที่ใหม่เป็นจรม (พจนานุกรม: 2525: 599)
ไฟในบทนี้จึงให้สภาพที่แตกต่างกัน ไฟที่ฟอกจิตใจให้ความรู้สึกที่ร้อนรุนแรงกว่า

เพียงไฟฟอนฟอกทรวงใน เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดย
เล่นเสียงอักษร /ฟ/ ในคำว่า ไฟ ฟอน และฟอก เสียง /ฟ/ นี้ ฌมัยพร แสดงกระ
จาง (2515: 23) กล่าวว่า "ถ้อยคำที่มี ฟ. เป็นพยัญชนะต้นส่วนมากจะแสดงสภาพ
ไม่น่าดู ไม่น่าพึงใจ เช่น ฟันเพื่อน ฟอน ฟอด แฟบ..." ดังนั้นเสียง /ฟ/ ในที่นี้ให้
ความรู้สึกที่ไม่น่าพึงเพราะมีเสียงเสียดแทรก แต่จะช่วยเน้นความหมายของคำให้เด่น
ชัดขึ้นคือช่วยให้เห็นถึงความร้อนแรง และมีสภาพที่ไม่น่าดู

รังไรโรยควยแป้ง เหมือนนกแก่งทำรังรวง
ไอออกนท้งปวง ยั้งยั้งคีที่มีรัง (หน้า 19)

รังไรโรยควยแป้ง เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่น
เสียงสัมผัสอักษร /ร/ ในคำว่า รังไร โรย การเล่นเสียงสัมผัสในที่นี้ช่วยให้คำ
ประพันธ์มีความไพเราะมากยิ่งขึ้น

รังไรโรยควยแป้ง เหมือนนกแก่งทำรังรวง เป็นภาพพจน์แบบอุปมา
เปรียบเทียบชนมรังไรว่าเหมือนกับรังนก

ชนมรังไรหรือชนมเรไร เป็นชนมที่ทำควยแป้งมีลักษณะเป็นเส้น ๆ พันกัน
คล้ายกันกับรังนก กวีนำรังนกมาเปรียบเทียบให้เห็นภาพเด่นชัดขึ้น

ไอออกนท้งปวง ยั้งยั้งคีที่มีรัง เป็นภาพพจน์แบบบุคคลาธิฐาน โดยการให้
นกมีความรู้สึกเหมือนคน คือรู้สึกยั้งยั้ง คีใจที่มีรังเป็นของตน กวีสอดแทรกความรู้สึก
ของตนให้กับนกซึ่งทำให้ผู้อ่านเข้าใจความรู้สึกของกวีว่าเกิดความรู้สึกหม่นหมอง
เศร้าใจที่ต้องเดินทางไกลจากบ้าน จากนางอันเป็นที่รัก หากว่าไคกลับไปยังบ้าน
แล้วคงจะมีความยินดีและเป็นสุขมาก

บัวลอยเล่ห์บัวงาม คิดบัว กามแก้วกับคน
ปลั่งเปล่งเครงบุคคล สदनบุชชอุจประทุม (หน้า 19)

คิดบัวกามแก้วกับตน เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงอักษร /ก/ ในคำว่า กาม แก้ว กับ การเล่นเสียงอักษรนี้ทำให้คำประพันธ์มีความไพเราะยิ่งขึ้น

กวีใช้ภาพพจน์แบบการเล่นคำ ในคำว่า บัวลอย บัวงาม บัวแก้ว

บัวลอยหมายถึงชองหวานชนิดหนึ่งทำด้วยแป้งเป็นลูก ๆ บัวงาม หมายถึงคอกบัวที่มีความงาม และบัวแก้ว หมายถึงนมของนางอันเป็นที่รัก

สทนต์อุจจุประทุม เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบดินหรือค้ำมน้องว่ามีความงามเหมือนคอกบัว การเปรียบเทียบนมกับคอกบัวนี้มักจะใช้เปรียบเทียบกันจนเป็นธรรมเนียมนิยม เช่น

ชาวแพงแพงแฉงคา	ชายชอง
แพรพัศตราตาคทอง	เทศยอม
ระลึกสีสไบกรอง	เครือมาศ แม่เอย
ซัดสอดสองสีห้อม	<u>หอมุมบัวบัง</u> (นิราศนรินทร์: 24)
ชอมวงเหมาะะมีรส	หอมปรากฏกลโกสุ่ม
คิคสีสไบคลุม	<u>หอมวงควงพุดศาล</u> (หน้า 19)

หอมปรากฏกลโกสุ่ม เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ก/ ในคำว่า (ปรากฏ) กล โก(สุ่ม)

กลโกสุ่ม เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

กวีเปรียบเทียบชอมวงว่ามีกลิ่นหอมเหมือนกลิ่นดอกไม้ ความเปรียบนี้ทำให้ผู้อ่านรู้สึกถึงกลิ่นหอมของชมชอมวงว่ามีกลิ่นหอมอ่อน ๆ ชวนให้รับประทานมากยิ่งขึ้น

ชมชอมวง เป็นชมที่ทำด้วยแป้งและข้าวเจ้ากับข้าวเหนียวดำ มีสีม่วงเพราะใส่สีจากคอกอัญชัน สีของชมชอมวงนี้ทำให้กวีนึกไปถึงสีของสไบที่นุ่งห่ม

ควงพุดศาล เป็นภาพพจน์แบบนามนัย ในที่นี้หมายถึงหน้าอกของน้อง กวีนำดอกไม้มาใช้แทนเพื่อเน้นให้เห็นภาพว่าหน้าอกของน้องมีความงดงามอย่างยิ่ง

ฝอยทองเป็นของโย เหมือนเส้นไหมไซ่ของหวาน
คิดความยามเยาวมาลัย เย็นชุ่มไซ่ไหมทองจีน (หน้า 20)

เหมือนเส้นไหมไซ่ของหวาน เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบฝอยทอง
ว่าเหมือนกับเส้นไหม

ขนมฝอยทองเป็นขนมที่ทำมาจากไซ่แดงทำเป็นเส้น ๆ ยืดเส้นบางเท่าไร
จะยิ่งสวยงามน่ารับประทานมากเท่านั้น เมื่อเปรียบกับเส้นไหมจะให้ภาพฝอยทองที่ว่า
นี้สวยงามมากเป็นเส้นเล็กละเอียดยาวจนสามารถพันได้เป็นแพ และมีน้ำเชื่อมชุ่มอยู่
ตลอดเวลาจนเกิดเงาวาววับ

นอกจากนี้กวีใช้ภาพพจน์แบบการเล่นคำ โดยเล่นคำว่าฝอยทองกับไหมทอง
อีกด้วย

หวนเห็นหีบหมากเจ้า	จัดเจียน มาแม่	
พลจับตอยอดเนียน	นำเคี้ยว	
กลีกล่องกระวานเขียน	มีอยู่ปุ่นเฮย	
บุหรีใส่กลองเงี้ยว	ลอมให้เหลือหาญ	(หน้า 20)

ในบทนี้มีการใช้ภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะอยู่หลายแห่งด้วยกัน
ได้แก่ในบาทแรก กวีเล่นเสียง /ห/ ในคำว่า หวน เห็น หีบ และเสียง /จ/ ในคำ
ว่า เจ้า จัด เจียน การใช้อักษรซ้ำ ๆ กันในวรรคเดียวกันของคำประพันธ์ประเภท
โคลงจะก่อให้เกิดความไพเราะ โดยเฉพาะในบาทนี้กวีเล่นเสียงอักษรถึงสองเสียง
ทั้งยังเลือกใช้คำที่มีความหมายเหมาะสมด้วยช่วยให้เกิดความไพเราะทั้งด้านเสียง
และความหมายมากขึ้นด้วย

กลีกล่องกระวานเขียน เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดย
เล่นเสียง /ก/ ในคำว่า กลี กลอง กระ(วาน)

คิดรูปนารักเหลือ	คิดนุ่นเนื่อนาเชยชม	
คิดเนตรช้ำคือนคม	ชมหอมชื่นรื่นรสคนช	(หน้า 20)

กวีใช้ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ ในคำว่าคิดรูป คิดนุ่นเนื่อ และคิดเนตร
การใช้คำซ้ำนี้ช่วย เน้นให้เห็นถึงความรู้สึกคิดถึงของกวีที่มีต่อนางอันเป็นที่รัก

คินนุมเนื่อนาเซยชรม เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /น/ ในคำว่า นุม เนื่อ และนา

ถูกเคื่อนลีบสอง หุญิงรายชองแชอิงอด
 ชันลองทองเทยวรล ยลนาปาราทรีกาล (หน้า 21)

หุญิงรายชองแชอิงอด คาวาชอง แช และอิงอด เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ พจนานุกรม (2525: 278, 285, ๑27) ให้ความหมายว่า

ชอง หมายถึง รองพรอม ๆ กัน

แช หมายถึง เสยงอ้ออิงพังมไค้ทท์

อิงอด หมายถึง กังลัน

ชองแชอิงอดจึงให้ภาพที่ว่ามีคนมากมายล่องเรืออยู่ตลอดเวลา ส่งเสียงอ้ออิ่งสับสนจนฟังไม่รู้เรื่อง

เซ็งแชเสยงเกวี ปานรียมคีทรวงประหาร
 พาทยชองกองกังวาน สารคุจนองรองรียกรียม (หน้า 21)

ปานรียมคีทรวงประหาร เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบเสียงที่กลองว่าเหมือนกับเสียงที่ออกซกตัวของกวี

สารคุจนองรองรียกรียม เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบเสียงเครื่องประโคม (ตะโพน ปี่ ของวง ระนาด และกลอง) ว่าเหมือนกับเสียงของน้องที่เรียกกวี ความเปรียบนี้แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกที่ผูกพันที่มีต่อกันระหว่างกวีและนางอันเป็นที่รัก

สารคุจนองรองรียกรียม คาวารองรียกรียม เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงอักษร /ร/ ในคำว่า รองรียก และรียม

เคื่อนแรมเทมีอนรียมรำง รีองรักรำงแรมชนิษรา
 แรมรสแรมพจนา แรมเเห็นหนาพังนอนแรม

(หน้า 20)

เดือนแรมเหมือนเวียนร่าง เป็นภาพพจน์แบบอุปมา โดยกวีเปรียบเทียบเดือนแรมกับการที่ต้องจากนางอันเป็นที่รัก

เดือนข้างแรม เป็นช่วงที่พระจันทร์ไม่เต็มดวงทำให้ตอนกลางคืนไม่สว่างเท่าที่ควร กวีนำความมืดของเดือนข้างแรมมาเปรียบเทียบให้เห็นภาพว่าเมื่อกวีจากนางอันเป็นที่รัก ความรู้สึกของกวีมีแต่ความมืดหรือมีแต่ความทุกข์นั้นเอง

เดือนแรมเหมือนเวียนร่าง เรื่องรักร้างแรมขนิษฐา เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ร/ ในคำว่าแรม เวียน ร่าง เรื่องรักร้าง และแรม และในวรรค "แรมรสแรมพจนา" ก็มีภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะอีกเช่นกัน โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ร/ ในคำว่าแรม รส และแรม จะเห็นได้ว่าในบทนี้มีการเล่นเสียงและจังหวะเสียง /ร/ มากซึ่งทำให้คำประพันธ์มีความไพเราะขึ้น

และในบทนี้ยังปรากฏภาพพจน์แบบการเล่นคำ โดยเล่นคำเดือนแรม กับ แรมรส แรมพจนา แรมเห็นหน้า และนอนแรม

แรมคำแรก หมายถึง เดือนข้างแรม แรมคำที่สอง สาม และสี่หมายถึง การจากไป แรมในคำสุดท้าย หมายถึง ค้างหรือการอยู่รวมกัน

นอกจากนี้ยังปรากฏภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำอีกด้วย คือใช้คำซ้ำแรม ในคำว่าแรมขนิษฐา แรมรส แรมพจนา และแรมเห็นหน้า การใช้คำซ้ำ ๆ กันในที่นี้ช่วยเน้นให้เห็นถึงความรู้สึกของกวีว่ามีความเศร้าสะเทือนใจอย่างรุนแรงที่ต้องจากนางอันเป็นที่รักไป

ตารางที่ 5 ภาพพจน์ในวรรณคดีไทย เรื่องภาพย์เห่ชม เครื่องควาหวานและว่าคัวยงาน
นักช้ตฤกษ์

ลำดับ	ภาพพจน์	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
1	ภาพพจน์แบบอุปมา	16	20.00
2	ภาพพจน์แบบอุปลักษณะ	3	3.75
3	ภาพพจน์แบบปฏิรูปพจน์	-	-
4	ภาพพจน์แบบอุทาหรณ์	-	-
5	ภาพพจน์แบบปรพจน์	-	-
6	ภาพพจน์แบบอาวตพจน์	-	-
7	ภาพพจน์แบบสัญลักษณ์	1	1.25
8	ภาพพจน์แบบนามนัย	2	2.50
9	ภาพพจน์แบบสมพจน์	3	3.75
10	ภาพพจน์แบบบุคคลาธิษฐาน	1	1.25
11	ภาพพจน์แบบอติพจน์	-	-
12	ภาพพจน์แบบปฏิพจน์	-	-
13	ภาพพจน์แบบการกล่าวเยาะเย้ยประชดประชัน	-	-
14	ภาพพจน์แบบการเสียดเสียดขรรษา	-	-
15	ภาพพจน์แบบการเล่นเสียดและจึ่งหวะ	29	36.25
16	ภาพพจน์แบบการเล่นคำ	16	20.00
17	ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ	9	11.25
รวม		80	100

จากตารางที่ 5 จะเห็นได้ว่าภาพพจน์ในวรรณคดีไทย เรื่องภาพย์เห่ชม เครื่องควาหวานและว่าคัวยงานนักช้ตฤกษ์ ปรากฏรวมทั้งสิ้น 80 ครั้ง ภาพพจน์ที่ปรากฏมากที่สุดคือภาพพจน์แบบการเล่นเสียดและจึ่งหวะ คิดเป็นร้อยละ 36.25 รองลงมาคือภาพพจน์แบบอุปมา และภาพพจน์แบบการเล่นคำ คิดเป็นร้อยละ 20.00 และภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ คิดเป็นร้อยละ 11.25

ขุนช้างขุนแผน

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสถาปนาภาพได้ทรงสันนิษฐานว่าพระพันวษาได้แกสมเด็จ พระรามราชาธิราชที่ 2 และเรื่องราวของขุนช้างขุนแผนเกิดในระหว่าง พ.ศ. 2034- พ.ศ. 2072 ซึ่งโครงเรื่องสอดคล้องกันกับข้อความในหนังสือคำให้การกรุงเก่า ดังมีปรากฏในหนังสือคำให้การกรุงเก่า (สีหบา พินิจภูวดล 2520: 194) สรุปได้ ว่า สมัยพระพันวษาซึ่งเป็นพระราชบิดาของพระบรมกุมารนั้นพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ล้านช้างได้ส่งราชธิดาสร้อยทองมาถวายแก่ถูกพระเจ้าเชียงใหม่จึงไป พระพันวษา ไปรบฯ ให้หาแม่ทัพ ไปรบกับพระเจ้าเชียงใหม่ จมื่นศรีกรมทูต เสนอขุนแผนซึ่งติดคุก อยู่ไปรบ พระองค์จึงไปรบฯ ให้ถอดขุนแผนออกมาและให้ยกทัพไปตีเชียงใหม่ได้สำเร็จ ขุนแผนจึงมีชื่อเสียงดังแต่บัดนั้นมา

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯ ให้กวีหลาย ท่านช่วยกันแต่งเรื่องขุนช้างขุนแผนขึ้นใหม่ และกวีแต่ละท่านก็ได้ประกวดแต่งกันอย่าง สุดฝีมือ ดังที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2505: 12) ทรงสันนิษฐานว่า "กวีผู้แต่ง คงมิได้แต่งแต่เพียงคนเดียวตั้งแต่คนจนจบเรื่อง คงจะเลือกแต่งเฉพาะตอนที่กวี เห็น ว่าสำคัญและเป็นตอนที่ตนชอบคิดใจ หนักใจในบทนั้น ๆ" หอสมุดวชิรญาณได้ชำระโดย เลือกเอาสำนวนที่ดีที่สุดรวมกันกำหนดเรื่องเป็น 41 ตอน สำนวนที่เด่น ๆ ได้แก่ สำนวนของรัชกาลที่ 2 คือ พลายแก้วเป็นชู้กับนางพิม ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างได้ นางแก้วกิริยา ขุนช้างขอนางพิม ขุนแผนพานางวันทองหนี สำนวนของสุนทรภู่ ได้แก่ กำเนิดพลาญงาม สำนวนครูแจ้ง ได้แก่ กำเนิดกุมารบุตรนางบัวคลี่ ถวายตัวนางสร้อยฟ้า ฯลฯ

ขุนช้างขุนแผนนับได้ว่าเป็นวรรณคดีไทยชั้นเยี่ยมเรื่องหนึ่งเพราะดีเด่น ทุกด้าน กล่าวคือ เนื้อเรื่องที่เป็นแบบฉบับของการดำเนินชีวิตแบบไทย ๆ สำนวน โวหารดีเด่น สักดา บั้นเหน่งเพชร (2517: 74) กล่าวถึงคุณค่าของเรื่องขุนช้าง ขุนแผนด้านภาษาว่า "...สามารถสร้างจินตนาการ ภาพพจน์ และอารมณ์สะเทือนใจ แก่ผู้อ่าน เพราะกวีมีความสามารถในการเลือกสรรถ้อยคำมาใช้ให้เกิดจังหวะและลีลา

ความงาม ถ้อยคำแต่ละคำที่ทั้งเสียงและความหมาย สามารถเนบภาพในจิตผู้อ่านให้
 หยั่งเห็นภาพพจน์ นาฏการ ส่วนนวนโวหารหาที่ใดยาก" และเสาวลักษณ์ อนันตศาสตร์
 (2517: 262) กล่าวถึงขุนช้างขุนแผนสรุปไว้ว่าเป็นเรื่องที่ใกล้เคียงกับชีวิตแท้ ๆ
 ของคนไทยมากกว่าวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ กวีมีความรู้จริงและได้ให้แง่คิดเกี่ยวกับปรัชญา
 และความจริงของชีวิตไว้หลายตอน ทำให้ผู้อ่านมีความรู้และความคิดกว้างขวาง
 ลักษณะเด่นของเรื่องขุนช้างขุนแผนจึง เป็นลักษณะที่เป็นตัวแทนของชีวิตคนไทยอย่างแท้จริง
 ด้วยเหตุนี้วรรณคดีสโมสรในรัชกาลที่ 6 จึงยกย่องให้ขุนช้างขุนแผนเป็นยอดแห่งกลอน
 สุภาพ

ขุนช้างขุนแผนที่คัดตอนมานี้ปรากฏในหนังสือ เรียนภาษาไทย ชุดทักษะสัมพันธ์
 เล่ม 3 หน้า 36-42 เป็นตอนปลายแก้วแต่งงานกับนางพิมซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ใน
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กล่าวถึงตอนนางทองประศรีสู้ชื่อนางพิมให้กับ
 ปลายแก้วและจัดเตรียมพิธีแต่งงาน ในบทที่นำมาเป็นแบบเรียนนี้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพ
 ชีวิตความเป็นอยู่โดยเฉพาะประเพณีการแต่งงานของคนไทยในภาคกลาง

ภาพพจน์ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย เรื่องขุนช้างขุนแผน

ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังนี้

ทองประศรีตอบคำศรีประจัน	ว่าทุกวัน เราทุกข์หาสุข ไม่
ยากยับอับจน เป็นพันไป	ออเจ้าแจ้งใจแต่ไรมมา
ตกยากจกเมืองสุพรรณไป	เมื่อครั้งขุนไกรกับสังขาร
ถูกริบจับหายไปทุกตา	วิวควายไรรนาคั้งบ้าน เรือน
ได้เงินใส่สมุกกับลูกรัก	กลวนักหนึ่งเข้ากลางเดือน
แต่ชุกชนคนป่าไปกว่าเดือน	พอพยเพื่อนกันเข้าเขาเอ็นดู
เขาพากันเมตตาค้อนรับไว้	ยกเหย้าเรือนให้อาศัยอยู่
ยากยับอับจน เป็นพันรู้	อุศาสหสูมุกแฝกแบกหน้ามา
จะขอหันชูพักแฝงแตงนำเคา	ที่ออเจ้าไปปลุกไทรไร่ชา
ทั้งอัครคชคัสณจนเงินตรา	จะมาขยอแก้วให้หวังใจ
อยู่รองเท่านั้นกว่าเอาเกือกหนึ่ง	ไม่เชื่อฟังก็จะหาประกันให้
ไต่บ่ากบ้นมาถึงเรือนอย่าเบือนไป	จะได้หรือไม่ได้ให้วามมา (หน้า 37)

ความต่อนักกล่าวถึงนางทองประศรีมาหานางศรีประจันเพื่อสูชอนางพิมพ์ให้
 พลายแก้ว ในบทแรกนางทองประศรีกล่าวต่อนางศรีประจันว่า ทุกวันนี้เราทุกข์หาสุข
 ไม่ ยากยับอับจนเป็นพื้นไป ให้ภาพที่นางทองประศรีมีความเป็นอยู่อย่างลำบาก
 ยากเข็ญ โดยกวีใช้ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำเพื่อสร้างภาพ กล่าวคือ การที่นางทอง
 ประศรีบอกว่ามีแต่ความทุกข์แล้วยังซ้ำความอีกว่าหาความสุขไม่ได้ โดยเฉพาะใน
 วรรคต่อมาเน้นความเสริว่าชีวิตมีแต่ความยากยับอับจน พจนานุกรม (2525: 665,
 654, 894) ให้ความหมายว่า

ยาก หมายถึง ความลำบาก ไม่สะดวก

ยับ หมายถึง อาการซึ่งแสดงถึงเสียหายอย่างมาก

อับจน หมายถึง อืดอืดไม่มีทางไป สิ้นคิด ยากแค้น

เมื่อพิจารณาความหมายแล้วจะเป็นไปได้ว่ากวีนำความหมายที่แสดงถึง
 ความลำบากมากกล่าวซ้ำ ๆ กันเพื่อให้ภาพที่เด่นชัด ส่วนคำอื่นเสียง ยาก ยับ อับ(จน)
 เป็นคำตาย มีตัวสะกดที่บังคับให้ลงเสียงหนัก ออกเสียงสั้นแบบนึ่งเน้นอารมณ์และ
 ความรู้สึกในทางลบมากขึ้นด้วย

พอบพบเพื่อนกันเข้าเขาเอ็นดู เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ
 โดยกวีเน้นเสียงสัมผัสอักษร /พ/ ในคำว่า พอ พบ และเพื่อน การเล่นเสียงอักษร
 ในที่นี้ทำให้คำประพันธ์มีความไพเราะยิ่งขึ้น

จะสังเกตได้ว่าการใช้คำพูดในการสูชอนางพิมพ์นี้จะไม่กล่าวแบบตรงไปตรง
 มาแต่จะเป็นการพูดในเชิงเลียบเคียงทำนองขอพันธุ์พักแ่่งแ่่งน้ำเต้าของฝ่ายหญิง
 ไปปลูกที่ไร่ของตน และจะขอเอาลูกชายของตนมาฝากไว้ เพื่อให้รับใช้ที่บ้านฝ่ายหญิง
 ซึ่งจะให้ทำงานหนักแค่ไหนก็ไม่ว่า โวหารดังกล่าวนี้มีลักษณะเป็นภาพพจน์แบบนามนัย
 และอุปลักษณ์

จะขอพันธุ์พักแ่่งแ่่งน้ำเต้า คำว่า พักแ่่งแ่่งน้ำเต้า เป็นภาพพจน์แบบ
 นามนัย

พิกแพงแตงน้ำเต้า เป็นพืชผักที่คนไทยในชนบทสมัยก่อนปลูกกันแทบจะทุกครัวเรือน มีลักษณะเป็นพืชมัธยไม้อเลื้อยและล้มลุก ในที่นี้หมายถึงลูกสาวหรือนางพิมนั่นเอง เป็นการวิพากษ์พจน์แบบนามนัยในการแทนค่าที่มีความสัมพันธ์กัน การที่นำพิกแพงแตงน้ำเต้ามาใช้แทนผู้หญิงนั้นสันนิษฐานว่าพิกแพงแตงน้ำเต้าเป็นไม้เลื้อยของอาศัยเสาหรือหลักยึดเกาะจึงจะแตกกิ่งเจริญเติบโต ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับผู้หญิงในสมัยก่อนที่วาตอนเล็กก็ต้องพึ่งบิดามารดา เมื่อออกรุ่นก็ต้องพึ่งสามี และตอนแก่ก็ต้องพึ่งพาอาศัยลูก ดังนั้นจึงเปรียบผู้หญิงเหมือนกับไม้เลื้อย

อยู่รองเท่านี้กว่าเอาเกือกหนึ่ง คำว่าเกือกหนึ่ง เป็นภาพพจน์แบบอุปลักษณะ โดยเปรียบเทียบหลายแก้วใหม่าอยู่รับใสนางศรีประจันเหมือนกับเป็นรองเท่า นั่นคือจะใช้ให้ทำงานอะไร ล่ามากแค่ไหนก็ยอม ไม่ด้อยศักดิ์คืออะไรทั้งสิ้น ความเปรียบนี้แสดงให้เห็นถึงว่าในการมาสู่ของผู้หญิงนั้นฝ่ายชายต้องมีความสุภาพอ่อนน้อม และให้เกียรติแก่ฝ่ายหญิงทั้ง ๆ ที่เมื่อแต่งงานไปแล้วฝ่ายหญิงต้องเป็นผู้รับใช้สามี แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าตอนแรกนางทองประศรีจะพูดออกมาว่ายากจนขี้สนแต่คำพูดในบาทสุดท้ายที่ว่า "ไต่ปากมันมาถึงเรือนอย่าเบือนไป จะไต่หรือไม่ได้ให้วามา" ให้ความรู้สึกในเชิงคาดคั้น ออกคำสั่งให้คอยทันที

ศรีประจันไต่ฟังก็ชอบใจ	ตอบว่าอ่อนน้อมได้แล้วว่า
เราก็คิดว่าความนานชา	ด้วยลูกข้าคนเดียวคงดวงใจ
จะตกแต่ให้มันเสียพันตา	ตัวเราก็จรรมักเจ็บไซ้
อายุคนนี้จะนานสักปานใด	มีหาไม่จะทำแต่ตามมี (หน้า 38)

ด้วยลูกข้าคนเดียวคงดวงใจ เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ค/ ในคำว่า เคียว คัง ดวง(ใจ)

คงดวงใจ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบว่านางศรีประจันมีความรักก่อนนางพิมเหมือนคังดวงใจของตน ดวงใจหรือหัวใจนี้มีความสำคัญยิ่ง ความเปรียบคังดวงใจจึงให้ภาพความรู้สึกที่รักมาก

อายุคนนี้จะนานสักปานใด เป็นภาพพจน์แบบปฏิปฐจา กวีให้ตัวละครในเรื่องไซ่ประโยคคำถามเพื่อเตือนสติตนเอง รวมทั้งผู้อ่านให้หยุดคิดถึงความจริงที่ว่าอายุของคนไม่ได้ยืดยาวสักเท่าใดเลย ดังนั้นในช่วงเวลาที่มีชีวิตอยู่จะทำอะไรก็รีบทำ ไม่ควรยลัดวันประกันพรุ่ง

ขุนช้างไค้พึ่งอายุไไทยว่า	ตั้งไครเอาดาบผ่ากระบาสหัว
เสียดายพิมผูกพันใจสั้นรัว	น้ำตกรั่วหันหน้าเข้าฝามัง
โอว่าอนิจจาแก้วตาพี่	ครั้งนี้เห็นไม่ได้ตั้งใจหวัง
คงจะพากเพียรไปมิไค้พึ่ง	ถึงเป็นเมียก็ช่างมันปะไร

(หน้า 40)

ความก่อนหน้านี้กล่าวถึงพลายแก้วไ้ให้อายุไไทยคนรับไซ้มาบอกขุนช้างว่าตนจะแต่งงานกับนางพิม และขอร้องให้ขุนช้างมาเป็นเพื่อนเจ้าบ่าว

ตั้งไครเอาดาบผ่ากระบาสหัว เป็นภาพพจน์แบบอุปมา กวีเปรียบเทียบความรู้สึกของขุนช้างที่รูชวานางพิมแต่งงานว่าเหมือนกับโค่นผ่าหัว การที่จะไซ้ดาบผ่าหัวนั้นผูกกระทำตองออกแรงในการฟันอย่างเต็มที่ ความคมของดาบจึงจะแทรกผ่านกระโหลกศีรษะได้ ความเปรียบนี้จึงให้ภาพที่ว่าความเจ็บปวดไค้จุ่มโจมเข้าหาขุนช้างอย่างรุนแรงทันทีทันใด และความเจ็บปวดที่เวลานั้นนำมาซึ่งความปวดร้าวอย่างแสนสาหัสจนอาจถึงตายได้ และนอกจากร่างกายไค้รับความเจ็บปวดแล้ว ทางด้านจิตใจก็มีไค้ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ใจสั้นรัวแสดงให้เห็นว่าขุนช้างไม่สามารถบังคับควบคุมตนเองได้ คนเราเมื่อมีอาการใจสั้นก็จะมีอาการภายนอกด้วยเช่นมือสั่น หน้ามืด ปฏิภิกิริยาที่ขุนช้างแสดงออกในตอนนี้คือไค้แตรองให้ กวีไซ้คำว่าน้ำตารัว แสดงถึงว่าเป็นการร้องไห้อย่างหนัก น้ำตาไหลไม่ขาดสาย

ครั้นพระสุริยาเวลาบาย	พลายแก้วย่างกรายมาจากบ้าน
ลงเรือพร้อมกันมิพันนาน	รับมายังบ้านศรีประจัน
กับเพื่อนบวาก็ก้าวขึ้นบนหอ	พระมารอสวดมนต์สำรวมมัน
เพื่อนสาวเข้าห้อมล้อมกัน	ออกจากเรือนนั้นมาทันใด
นั่งลงตรงหน้าทวนสมภาร	แล้วท่านจึงส่งมงคลให้

ชุนข้างเห็นพิมกระหึ่มใจ
 หยิบพานมาว่าจะกินหมาก
 เคี้ยวเล่น ไบ ไบ ไค่แต่พดู
 พระสงฆ์สวดมนตร์รำกระหน้าไป
 นางมันแมแปรกแขกเข้ามา
 นางมันรันห้วงคำ เปาะ
 ชุนข้างอุคคราคำจิมคือ
 สวดมนต์จบพลมิทันช้า
 ฉันแล้วลาไปคังใจจง

ตะลิ่งไปตาเพ่งเซมิ่งดู
 มันปิดปากส่งไฟลไปรูหู
 เพื่อนมา เขารู้หัวเราะฮา
 เอาน้ำซักสาครให้อยูฉานฉา
 ชุนข้างเข้าคราเอาข้อมือ
 พอเงาะวางฉันอย่าคั้นคือ
 ไม่วางหรืออายถอยคอยแขกลง
 เอาน้ำขามาประเคนให้พระสงฆ์
 ลุกลงมันโคไปภูฏี

(หน้า 40-41)

ตะลิ่งไปตาเพ่งเซมิ่งดู เป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ โดยกวีใช้คำซ้ำ
 ความหมายในคำว่า เพ่งเซมิ่ง และดู ให้ภาพที่ว่าชุนข้างเมื่อมาเห็นนางพิมก็ตะลิ่ง
 หลงใหล อากาารพิมองนางพิมอยู่ในลักษณะที่จ้อง เพ่งอย่างเอาจริงเอาจังโดยไม่ละ
 สายตาไปจากนางพิมเลย แม้วจะทำกริยาอาการอย่างอื่นแต่สายตาของชุนข้างก็ยังไม่
 คลาดไปจากนางพิมเลย

เอาน้ำซักสาครให้อยูฉานฉา คำว่า ฉานฉา เป็นภาพพจน์แบบการเลียนเสียง
 ธรรมชาติ ในที่นี้เป็นกรเลียนเสียงน้ำที่ถูกซักไปโดยแรงและเร็ว

นางมันรันห้วงคำ เปาะ คำว่า คำ เปาะ เป็นภาพพจน์แบบการเลียนเสียง
 ธรรมชาติ

นางมันคี่หัวชุนข้างเสียงคังคำ เปาะ ให้ความรู้สึกว่านางมันคี่หัวชุนข้างโดย
 แรงจมีเสียงคัง เปาะเหมือนการที่ค้วยไม้

พอเงาะวางฉันอย่าคั้นคือ คำว่า พอเงาะ เป็นภาพพจน์แบบนามนัย ในที่นี้
 หมายถึงชุนข้าง การที่นางมันเรียกชุนข้างว่าพอเงาะให้ความรู้สึกที่ว่าชุนข้างมีรูปร่าง
 หน้าตาที่วิจิตรปลักษณ์ ลักษณะของเงาะที่กวีกล่าวไว้ในเรื่องสังข์ทองคือ

บ้างว่าน่ารัง เป็นหนักหนา
รูปร่างอัปยศทั้ง
กลางคนบนวาทา เช่นนี้
น่ากลัวตัวคำ เหมือนกุลา

แลดูหูตาคู่ทะเลิ่ง
เหมือนหนึ่งภูคีย์ที่กลางนา
ฟ้าผีเกิด ไม่นึกปรารถนา
ทางติเงาะป่าวิ่งไป

.....
รูปร่างน่าหัว เหมือนคอไม้
มันนา เขยชมสมประกอบ
หูตาคู่แหว เหมือนแมวควาว

.....
เอออะไรพุ่งโรสันหลังยาว
พอชอบท่านองหมอนองสาว
เขาลือชื่อฉาวช่างไม่อาย

(สังข์ทอง: 112, 118)

ขุนช้างมีลักษณะเด่นคือหัวล้าน แต่รูปร่างหน้าตาไม่ผิดกับเจ้าเงาะเท่าใดนัก จึงจะเห็นได้จากบทที่นางเทพทองคำลูกชายของตนเอง

หูคูลูกบักสี เหมือนผีมัน
เสียแรงอุ้มทองประคองมา
เลี้ยงมันไว้โยอายุเพื่อนเรือน

หัวล้านในครรวรคังวง เดือน
รกแม่อายหมาชี เรือนเปื้อน
หัวเหมือนโน้ครทไทนให้เกิดมา

.....
ไม่มีใจที่จะใครเข้าอุ้มชู
ทำตายนองแหวแมวกินปลา

.....
เหมือนคางคกรอกหลอกกูกูชายหน้า
อายตายนองคางคางไม่เว้นวัน

(ขุนช้างขุนแผน: 6-7)

การที่นางมันเรียกขุนช้างว่าเจ้าเงาะจึงให้ภาพว่าขุนช้างมีรูปร่างหน้าตาที่วิปลักษณ์ กิริยาท่าทางทะเลาะระราน ทิ้งทิ้ง

ร้อยคนพันคนไม่คลใจ
แม่เลี้ยงไว้มิให้อันใดแพว
ครึ่งเค็มใหญ่จะไปเสียจากอก
ฉวยจุกคำทำผิดแมคึกกลัว

จำเพาะเงาะได้เจ้าพลายแก้ว
แต่แนวไม้เบรียะหนึ่งไม่ต้องตัว
แม่วิตกอยู่ควยเจ้าจะเลี้ยงนิ้ว
อย่าทำชั่วขึ้นเชิงให้ชายชัง

(หน้า 42)

แต่นวนไม้เปรี๊ยะหนึ่งไม้ตองตัว | คำว่า เปรี๊ยะ เป็นภาพพจน์แบบการ
เลียนเสียงธรรมชาติ เป็นเสียงที่เกิดจากไม้เรียวฟาดไม้โคนเนื้อ

อย่าทำชั่วชั้นเชิงให้ชายชัง เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ
โดยเล่นเสียง /ช/ ในคำว่า ชั่ว ชั้นเชิง ชาย และชัง นอกจากจะให้ความหมาย
ของคำที่แสดงการกระทำที่ไม่ดีในคำว่า ชั่วจนชายชังแล้ว ทางคำนี้เสียงเมื่อใช้
เสียงเดียวกันจะให้ความรู้สึกที่ช่วยเน้นความหมายของคำว่าชั่วและชังให้เด่นชัดขึ้น

ตารางที่ 6 ภาพพจน์ในวรรณคดีไทย เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนหลายแก้วแต่งงานกับนางพิม

ลำดับ	ภาพพจน์	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
1	ภาพพจน์แบบอุปมา	2	14.29
2	ภาพพจน์แบบอุปดิग्ษณ์	1	7.14
3	ภาพพจน์แบบปฏิรูปพจน์	-	-
4	ภาพพจน์แบบอุทาหรณ์	-	-
5	ภาพพจน์แบบปรพากษ์	-	-
6	ภาพพจน์แบบอวักพากษ์	-	-
7	ภาพพจน์แบบสัณญ์ดิग्ษณ์	-	-
8	ภาพพจน์แบบนามนัย	2	14.29
9	ภาพพจน์แบบสมพจน์นัย	-	-
10	ภาพพจน์แบบบุคคลาธิษฐาน	-	-
11	ภาพพจน์แบบอติพจน์	-	-
12	ภาพพจน์แบบปฏิพจน์	1	7.14
13	ภาพพจน์แบบการกล่าวเขาะเขี้ยประทศประชัน	-	-
14	ภาพพจน์แบบการเลียนเสียงธรรมชาติ	3	21.43
15	ภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ	3	21.43
16	ภาพพจน์แบบการเล่นคำ	-	-
17	ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ	2	14.29
รวม		14	100

จากตารางที่ 6 จะเห็นได้ว่าภาพพจน์ในวรรณคดีไทย เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนหลายแก้วแต่งงานกับนางพิม ปรากฏรวมทั้งสิ้น 14 ครั้ง ภาพพจน์ที่ปรากฏมากที่สุด คือภาพพจน์แบบการเลียนเสียงธรรมชาติ และภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ คิดเป็นร้อยละ 21.43 รองลงมาคือภาพพจน์แบบอุปมา ภาพพจน์แบบนามนัย และภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ คิดเป็นร้อยละ 14.29

โคลงโลกนิติ

โคลงโลกนิติเป็นโคลงสี่สุภาพที่เก่าแก่ที่มาจากตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยนักปราชญ์ผู้แต่งได้คาดาสู่ภาษิตมาจากที่ต่าง ๆ กัน เช่นจากคัมภีร์โลกนิติ คัมภีร์โลกนัย คัมภีร์พระธรรมบท เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรวบรวมโคลงโลกนิติของเก่ามาชำระใหม่แล้วให้จารึกลงบนศิลาติดไว้ ณ ผนังด้านนอกศาลาทิศ พระมณฑปทั้ง 4 หลัง เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้ศึกษา รู้แจ้งในคำโคลงสุภาษิต

เนื้อหาในโคลงโลกนิติ จำนวน 435 บท ประกอบไปด้วยบทเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ 3 และสุภาษิตต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นทั้งคติโลกคตินิยมซึ่งเป็นคติสอนใจแก่ผู้อ่านในการดำรงชีวิต ภาษาที่เข้าใจง่ายกระชับ และจดจำ โคลงโลกนิติที่คัดมาเป็นแบบเรียนนี้มีเพียง 23 บท ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดทักษะสัมพันธ์ เล่ม 3 หน้า 71-75 นับว่าเป็นโคลงที่มีความไพเราะด้านการใช้โวหารเปรียบเทียบและมีเนื้อหาที่ลึกซึ้งแฝงไว้ด้วยคุณค่าทางคติธรรมควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

ภาพพจน์ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย เรื่อง โคลงโลกนิติ

ผลกา วิเคราะห์ภาพพจน์มีดังนี้

อันขยมบรมเรศเรื่อง

รามวงศ์

พระผ่านแผ่นดินไพทรวง

สี่บท

แสงยั้งสิ่งสดับองค์

โอวาท

หวังประชาชนให้

อ่านแจ้งคำโคลง (หน้า 71)

ในบทนี้มีภาพพจน์ที่ปรากฏคือภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ ได้แก่

อันขยมบรมเรศเรื่อง รามวงศ์ เล่นเสียงสัมผัสอักษร /ร/ ในคำว่า

เรศ เรื่อง และราม

พระผ่านแผ่นดินไพทรวง เล่นเสียงสัมผัสอักษร /ผ/ ในคำว่า ผ่าน แผ่น

และไผท กวีมีการเลือกสรรคำให้มีสัมผัสอักษร จะเห็นได้ว่าในคำ ไผท สามารถ แทนคำนี้ด้วยคำว่าคิน จะได้ว่าพระผ่านแผ่นดิน ซึ่งมีความหมายอย่างเดียวกัน แต่กวีเลือกใช้คำไผทเพื่อให้เกิดสัมผัสเพิ่มขึ้นซึ่งจะช่วยทำให้โคลงมีความไพเราะยิ่งขึ้น

ครรรโลงโลกนิตินี้	นมนาน	
มีแต่โบราณกาล	เกาพร่อง	
เป็นสุภามิตสาร	สอนจิต	
กลดั่งสร้อยสอดคล้อง	เว่ยไวโนกรรณ	(หน้า 71)

ครรรโลงโลกนิตินี้ นมนาน เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /น/ ในคำว่า นิตินี้ และนมนาน

เป็นสุภามิตสาร สอนจิต เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ส/ ในคำว่า สุ มิต สาร และสอน

กลดั่งสร้อยสอดคล้อง เว่ยไวโนกรรณ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา กวีเปรียบโคลงสุภามิตกับสร้อย กล่าวคือ สร้อยเป็นเครื่องประดับที่สวยงามและมีค่า เมื่อนำมาเปรียบกับโคลงสุภามิตให้ภาพที่ว่าโคลงสุภามิตนี้เป็นเครื่องประดับตกแต่งที่มีค่า ทำให้ผู้ที่ยึดถือและปฏิบัติตามเป็นคนดี สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

ปลาร้าพันห่อด้วย	ใบคา	
ใบก็เหม็นคาวปลา	คละคลุ้ง	
คือคนหมูไปหา	คบเพื่อน พาลนา	
ได้แต่ร้ายร้ายฟุ้ง	เฟื่องให้เสียพงศ์	(หน้า 71)

คือคนในหมูไปหา คบเพื่อน พาลนา เป็นภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ กวีเปรียบใบคาที่ห่อปลาร้ากับคนที่คบคนชั่ว กล่าวคือ ใบคาที่สะอาดไม่มีกลิ่นแต่เมื่อนำมาสัมผัสกับปลาร้าที่มีกลิ่นเหม็นจนยอมทำให้ใบคามีกลิ่นเหม็นตามไปด้วย เปรียบเหมือนกับคนที่คบกับคนชั่วแม้ว่าตัวเองไม่เป็นคนชั่วแต่ต้องเสียชื่อเสียงไปสู่วงศ์ตระกูลด้วยความเปรียบนี้กวีใช้ "คือ" เป็นคำเชื่อม

กวีใช้คำว่า ฟุ้งเฟื่อง ในด้านความหมาย ฟุ้งเฟื่อง หมายถึงกระจาย
 ออกไป ให้ภาพและความรู้สึกในด้านลบ เมื่อใช้ประกอบกับความชั่วร้าย ความผิด
 จะให้ความรู้สึกที่ว่าความชั่วที่เกิดขึ้นลือไปทั่ว แต่กระจายไปอย่างรวดเร็วเหมือน
 กลิ่นเหม็นที่คลุ้งไปในอากาศ ส่วนในด้านเสียงนั้น ชมัยพร แสงกระจ่าง (2516:
 23) กล่าวว่า "เสียง /ฟ/ เป็นเสียงที่ให้ความรู้สึกไม่น่าฟังเพราะมีเสียงเสียด
 แทรก" คำที่มีเสียง /ฟ/ เป็นพยัญชนะต้นส่วนมากจึงแสดงภาพไม่น่าดู ไม่น่าฟังใจ
 เช่น ฟันเฟือน ฟุ้งเฟ้อ ฟุบ เฟอะพะ ฟ่อง แฟบ

ใบพ้อพันห่อหุ้ม	กฤษณา	
หอมระรวยรสพา	เพริศค้วย	
คือคนเสพเสนาหา	นักปราชญ์	
ความสุขซาบฉ่ำม้วย	จุกไม้กลั่นหอม	(หน้า 71)

คือคนเสพเสนาหา นักปราชญ์ เป็นภาพพจน์แบบอุปดิษฐ์

จุกไม้กลั่นหอม เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

ในบทนี้ใช้ภาพพจน์แบบอุปดิษฐ์และภาพพจน์แบบอุปมา เพื่อเป็นสื่อแนะภาพ
 และความเข้าใจ วิเคราะห์ได้ดังนี้

กวีเปรียบเทียบใบพ้อหรือใบกระทือที่ห่อหุ้มไม้เนื้อหอมจะมีกลิ่นหอมไปคล้ายเหมือน
 กันกับคนที่คบกับนักปราชญ์ผู้มีปัญญา ก็จะมีความรู้และความสุขไปคล้ายเช่นกัน กวีเน้นให้
 เห็นว่าการคบกับนักปราชญ์ทำให้เป็นสุขจริง ๆ ด้วยการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเปรียบ
 ว่าเหมือนกับไม้ที่มีกลิ่นหอมซ้อนอีกครั้งหนึ่ง

ผลเคี้ยวเมื่อสุกไซ้	มีพรพรรณ	
ภายนอกแฉงจุกฉั่น	ชาติป่าย	
ภายในยอมแมลงวัน	หนอนบ่อน	
จุกคังคนใจร้าย	นอนนั้นคูงาม	(หน้า 71)

ภายนอกแฉงจุกฉั่น ชาติป่าย เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

จุกคังคนใจร้าย เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

กวีเปรียบเทียบผลเคี้ยวเมื่อสุกแล้วผิวหนังนอกจะมีสีแดง เหมือนกับสีของชาติ
ให้ภาพที่ว่า ผลเคี้ยวหรือมะเคี้ยวมีผิวสีแดงสดอย่างยิ่ง และเปรียบเทียบเคี้ยวที่มีสีเ็น
แต่ผิวหนังนอกสวยงามกับคนที่ใจร้ายแต่ภายนอกงดงาม

ลักษณะเด่นของผลมะเคี้ยวคือภายนอกมีสีสวยสด งดงาม แต่ภายในมักจะมี
หนอนแมลงวันกินฟอนอยู่ข้างใน กวีนำเอาลักษณะเด่นของผลมะเคี้ยวมาเปรียบเทียบกับคนที่
สวยแต่ภายนอกเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนนั่น

ขนุนสุกสีล้างแหง	สาขา	
ภายนอกเห็นหนามหนา	หนื่นแท้	
ภายในยอมรส	เอมโอร	
สาขุขนนั้นแล	เลิศด้วยดวงใจ	(หน้า 71)

ในบาท "ภายนอกเห็นหนามหนา หนื่นแท้" กวีใช้ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ
ความหมายในคำว่า หนา หนื่น เพื่อให้เห็นภาพของขนุนว่ามีหนามหนาเป็นจำนวนมาก
พจนานุกรม (2525: 832) ให้ความหมายทั้งสองคำนี้ว่า

หนา หมายถึง แน่นทึบ มาก
หนื่น หมายถึง แน่น แน่นหนา

ภายนอกเห็นหนามหนา หนื่นแท้ เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ
คือเล่นเสียงสัมผัสอักษร /น/ ในคำว่า หนาม หนา หนื่น

สาขุขนนั้นแล เลิศด้วยดวงใจ คำว่า สาขุขน เป็นภาพพจน์แบบอุปลักษณะ

กวีเปรียบเทียบขนุนที่มีผิวภายนอกไม่งามแต่ข้างในมีรสดีกับคนที่มีรูป
ภายนอกซึ่งอาจจะไม่งดงามก็ได้แต่มีหัวใจอันประเสริฐ ในที่นี้ใช้คำว่า สาขุขน
(พจนานุกรม (2525: 799) ให้ความหมายว่าหมายถึงคนดี คนที่มีคุณงามความดี

คนพาลผู้บาปแท้	ทุจริต	
ไปสู่หาบัติน	คำเช่า	
พึงธรรมอยู่ในอนิคม	บชาบ ใจนา	
คือจวกักักชาว	ทอนรูรสแดง	(หน้า 72)

คือจวกตักข้าว เป็นภาพพจน์แบบอุปลักษณ์

กวีเปรียบเทียบโดยใช้ "คือ" เป็นคำเชื่อม เปรียบคนชั่วมีใจบาปพยายามฆ่า
แม่ว่าจะคบกับบัณฑิตหรือฟังธรรมอยู่เสมอแต่ก็ยังเป็นคนชั่วอยู่นั่นเอง เหมือนกับทัพที่
ใช้ตักข้าวตักแกงแต่ไม่รู้รสของอาหารที่ตักเลย การนำสำนวนจวกตักแกงมาเปรียบ
ให้ภาพที่ว่คนชั่วแบบนี้ไม่สามารถกลับตัวได้เลย ไม่มีทางแก้ไขให้ดีขึ้น

กบเกิดในไค้สระ	บัวบาน	
ฤาหอนรูรสมาลัย	หนึ่งน้อย	
ภุมราอยู่ไกลส ถาน	นับโยชน์ ก็	
โบกบินมาค้อยค้อย	เกลือกเคลาเสาวคนธ์	(หน้า 72)

ภาพพจน์ที่ปรากฏเป็นภาพพจน์แบบปรพาทษ กวีเปรียบเทียบโดยนำ ความ
ขัดแย้งกันมาประกอบกันเพื่อให้เนื้อความเข้มข้นขึ้น ในบทนี้กล่าวถึงกบที่อยู่ในสระที่มี
ดอกบัว แม้จะอยู่ใกล้แต่ไม่เคยได้รับรส รุกฉิ่นหอมหวานเลยติดกับแมลงที่อยู่ไกลนับพัน
โยชน์แต่บินมาเซยชมดอกบัวนั้น ความเปรียบเทียบภาพพจน์แบบปรพาทษนี้กวีมีจุดมุ่ง
หมายเพื่อแสดงคติว่าคนที่รู้จักแสวงหาความรู้ ความดีโดยทองเที่ยวไปแม้กระทั่งดินแดน
ไกล ๆ ก็จะได้ความรู้ นั้น แต่คนที่ไม่ต้องการความรู้แม้จะอยู่ใกล้ติดกับความรู้นั้นก็
แสวงหาหรือยอมรับในความรู้เลย

โบกบินมาค้อยค้อย คำว่าค้อยค้อยเป็นภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ คือหมายถึง
เบา นื่อง บ่อย (พจนานุกรม 2525: 177) การใช้คำซ้ำนี้ให้ภาพที่ว่ แมลงภู่
หรือแมลงผึ้งบินมา เคลาเสว รดอกไม้ด้วยอาการที่นุ่มนวลอ่อนเบา

ไม้ค้อมมีลูกน้อม	นวยงาม	
คือสัปบุรุษสอนตาม	ง่ายแท้	
ไม้ผู้คั่งคนทราม	สอนยาก	
ตักก็หักแหลกแล้ว	หอนร้อโดยตาม	(หน้า 72)

คือสัปบุรุษสอนตาม ง่ายแท้ เป็นภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ โดยใช้คำว่า คือ
เป็นคำ เชื่อมกวี เปรียบ ไม่อ่อนที่ออกผลจะมีลักษณะ โน้มกึ่ง ก้านลงคานน้ำหนักว่า เหมือน
กับคนมีคุณธรรมจะสอนอะไรก็เข้าใจง่าย

ไม่ผู้ตั้งคนทราม สอนยาก เป็นภาพพจน์แบบอุปมา โดยเปรียบเทียบไม่ผู้กับคนทราม การที่กวีใช้ลักษณะธรรมชาติที่ง่ายแก่การเข้าใจนำมาเปรียบทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้นและเข้าใจได้โดยทันที

จากโคลงบทนี้เมื่อพิจารณาเนื้อความทั้งหมดแล้วจะมีการเปรียบเทียบในลักษณะภาพพจน์แบบปรพากษด้วย กล่าวคือ นำเอาไม้ผู้และไม้ออนซึ่งเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกันมาพูดคู่กันเพื่อแสดงความแตกต่างกันระหว่างบุคคลว่าคนดีสอนง่าย ส่วนคนทรามสอนยาก ไม่ว่าจะตักเตือนหรือลงโทษแล้วก็ตาม นอกจากนี้การที่กวีนำคามาเปรียบกับไม้ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายดียิ่งขึ้น เพราะนำสิ่งที่ เป็นรูปธรรมคือไม้ผู้และไม้ออนมาแทนนามธรรมคือคนดีและคนเลว

นาคีมิพิษเพียง

สุวิโย

เลียบท่าเดโช

แถมชา

พิษน้อยหยิ่งโยโส

แมลงป่อง

ชูแต่หางเองอ้า

อวกอ้างฤทธิ

(หน้า 72)

นาคีมิพิษเพียง สุวิโย เป็นภาพพจน์แบบอุปมา โดยเปรียบเทียบพิษของงูว่าเหมือนกับพระอาทิตย์

พระอาทิตย์เป็นเทพเจ้าแห่งแสงสว่าง มีรัศมีกายแดงรุ่งโรจน์ ให้ความร้อนซึ่งสามารถเผาผลาญทำลายโลกได้ เมื่อนำมาเปรียบกับพิษของงูให้ความรู้สึกที่ว่าพิษของงูร้ายแรงสามารถฆ่าผู้ถูกพิษได้เช่นเดียวกันกับความร้อนจากดวงอาทิตย์

กวีใช้ภาพพจน์แบบปรพากษในการเปรียบเทียบคือ เปรียบลักษณะของงูพิษแต่ไม่อวกอ้างอำนาจของตนซึ่งตรงกันข้ามกับแมลงป่องซึ่งมีพิษน้อยนิดแต่กลับอวกอ้างอำนาจของตนอย่างเต็มที่ การนำงูและแมลงป่องมาเปรียบกันนี้เพื่อให้เห็นว่าคนที่ชอบโอ้อวดมักจะเป็นคนที่ไม่มีอะไรตามที่ตนโอ้อวดจริง ๆ แต่คนที่เก่งจริงรู้จักจริงมักจะเก็บตัวไม่โอ้อวดกับผู้อื่นเลย

ชูแต่หางเองอ้า อวกอ้างฤทธิ เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /อ/ ในคำว่าเอง อ้า อวดและอ้าง การเล่นเสียงอักษรเดียวกันนี้ทำให้คำประพันธ์มีความไพเราะยิ่งขึ้น

ความรู้ผู้ปราชญ์นั้น	รักเรียน	
ฝนทั้ง เตา เข็ม เขียว	ฉายหน้า	
คนเกียจ เกลียคหน้า เวียน	วนจิต	
กลอุทกในตระกร้า	เปี่ยมล้นงาม	(หน้า 72)

กลอุทกในตระกร้า เป็นภาพพจน์แบบอุปมา โดยเปรียบเทียบคนที่เกียจคร้าน ไม่ยอมเรียนรู้หรือรับความรู้สิ่งใดเลย เหมือนกับการตักน้ำใส่ตะกร้าจะไม่มีวันเต็ม การเปรียบเทียบนี้จะช่วยให้เห็นภาพชัดเจนนั่นผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ทันที

และนอกจากนี้ก็ยังใช้ภาพพจน์แบบปรพากร์ เปรียบเทียบระหว่างนักปราชญ์ กับคนเกียจคร้าน โดยกล่าวว่านักปราชญ์ยอมรักเรียน แสวงหาวิชาความรู้ตลอดเวลา เพื่อหวังผลภายหลัง แต่คนเกียจคร้านเอาแต่เบือนหน้าไม่เรียนรู้สิ่งใดเลย

ห้ามเพลิงไว้อย่าให้	มีควัน	
ห้ามสุริยแสงจันทร์	ส่องไขว่	
ห้ามอายุให้สั้น	คืนเล่า	
ห้ามตั้งนี้ไว้ได้	จึงทามินทา	(หน้า 72)

โคลงบทนี้ใช้ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ โดยใช้คำซ้ำในคำว่า ห้าม วางไว้ หน้าประโยค

นอกจากนี้ยังเป็นภาพพจน์แบบอุปาทานอีกด้วย โดยยกเรื่องราวต่าง ๆ ขึ้น มา เปรียบเพื่อที่จะให้เข้าใจง่ายและเน้นความที่ทองการให้มีความเข้มข้น ชัดเจนนั่น

ในบทนี้กล่าวถึงว่าถ้าสามารถห้ามสามสิ่งนี้คือห้ามเพลิงไม่ให้มีควัน ห้ามดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ให้แสงสว่าง ห้ามอายุไม่ให้มากขึ้นก็จะสามารถห้ามไม่ให้มีการนินทาเกิดขึ้นได้ จุดมุ่งหมายที่สำคัญคือกวีต้องการเน้นความในบาทสุดท้าย การที่จะทำให้ข้อความเด่นชัดจนกระทั่งความคิด ความรู้สึกของผู้อ่านนั้น กวีใช้วิธีการยกข้อความนำสิ่งที่ไม่สามารถทำได้ก่อนเพื่อให้อ่านคลายความแล้วถึงสรุปความในตอนท้าย

เว้นวิจารณ์ว่างเว้น	สลับฟัง	
เว้นที่ตามอันยัง	ไม่รู้	
เว้นเล่าลือตัง	เกตุวาง เว้นนา	
เว้นตั้งกล่าววาผู้	ปราชญ์ได้ถามี	(หน้า 72)

กวีใช้ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ โดยใช้คำซ้ำว่า เว้น วางไว้หน้าประโยค
ทุกประโยค เพื่อเน้นความหมายให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

รู้่นอยวามากรู้	เวียงใจ	
กลกบเกิดอยู่ใน	สระจ้อย	
ไปเห็นชเลไกล	กลางสมุทร	
ชมวาน่าบอนอย	มากล้ำลึกเหลือ	(หน้า 73)

กลกบเกิดอยู่ใน สระจ้อย เป็นภาพพจน์แบบอุปมา โดยเปรียบคนรู้น้อยคิด
ว่าตัวเองรู้น้อยเหมือนกันกับกบที่อยู่ในสระเล็กๆ ไม่เคยเห็นทะเลจึงคิดสระเล็กๆ
ที่ตนอาศัยอยู่นั้นกว้างใหญ่มาก

การเปรียบกับกบนี้ทำให้ความหนักแน่นขึ้น เพราะกบเป็นสัตว์ที่นำมาเปรียบ
ในลักษณะที่ค่อนข้างโง่ เช่นกบเกิดในบึงบาน หมายถึง อยู่ใกล้ของดีแต่ไม่รู้จักคุณค่าความ
ดีหรือคุณค่าของสิ่งนั้น กบเลือกนาย หมายถึง ต้องการเปลี่ยนผู้บังคับบัญชาอยู่เรื่อย ๆ
เพราะไม่ชอบใจหรือไม่รู้จักความพอดีและความเหมาะสม เป็นต้น ดังนั้นการเปรียบคน
ที่มีความรู้น้อยกับกบนี้ให้ความรู้สึกว่าคุณลักษณะนี้เป็นคนโง่

มากล้ำลึกเหลือ เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียง
อักษร /ล/ ในคำว่า ล้ำลึก และเหลือ

เสียสินสงวนศักดิ์ไว้	วงศ์หงส์	
เสียศักดิ์สู่ประสงค	สิ่งรู้	
เสียรู้เร่งดำรง	ความสัจย์ ไว้นา	
เสียสัจย์อย่าเสียสู้	ชีพม้วนเมฆา	(หน้า 73)

ความพหุนัยแสดงค่านิยมในเรื่องความสำคัญว่าสูงกว่าสิ่งอื่น ถึงแม้เสียชีวิตก็
ไม่ยอมเสียสัจย์ ส่วนความรู้มีความสำคัญรองลงไป แต่ก็ยังมีค่าเมื่อต้องแลกกับศักดิ์มัก
จะยอมเสียศักดิ์กล่าวคือ เมื่อพบผู้ที่มีความรู้ ผู้มีศักดิ์หรือผู้มีฐานะทางสังคมก็อาจมอบ
น้อมให้แก่ผู้ศักดิ์นั้นเพื่อให้ได้รับความรู้ แต่เมื่อเปรียบเทียบระหว่างการเสียศักดิ์กับ
การเสียเงิน ใครก็จะยอมเสียเงินแล้วรักษาศักดิ์ศรีไว้ ไม่ควรยอมให้ใครเหยียดหยาม
ดูถูกดูหมิ่นได้ง่าย ๆ

ภาพพจน์ที่ปรากฏในบทนี้คือ ภาพพจน์แบบการไร้ค่าซ้ำ โดยกวีใช้คำซ้ำว่า
เสีย ได้แก่ เสียเงิน เสียศักดิ์ เสียรู้ และเสียสัจย์

คำว่า วงศ์หงส์ เป็นภาพพจน์แบบการไร้สัญลักษณ์ ใช้แทนคนที่อยู่ในตระกูล
สูงส่ง เพราะหงส์ถือว่าเป็นสัตว์ในตระกูลสูง มีรูปร่างสวยงามสง่า ในไตรภูมิพระร่วง
ถือว่าหงส์เป็นพระชาติหนึ่งของสมเด็จพระพุทธเจ้า ดังนั้นหงส์จึงเป็นสัญลักษณ์แทนความ
สง่างามและความมียศศักดิ์

ภาพพจน์ที่ปรากฏในโคลงบทนี้ที่เด่นก็คือภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและ
จังหวะในที่นี้เป็นการเล่นเสียง /ส/ จะเห็นได้ว่าเสียง /ส/ มีอยู่ทุกบาท ทำให้
โคลงบทนี้มีความไพเราะทางคำเสียงอีกด้วย

พระสมุทรสุดลิกถัน	คณนา	
สายคิ่งทอดลงมา	หยิ่งไค้	
เขาสูงอาจวัดวา	กำหนด	
จิตมุนษยนี้ไซ้	ยากแท้หยิ่งถึง	(หน้า 73)

โคลงบทนี้กวีใช้ภาพพจน์แบบอุทานเพื่อให้อ่านเข้าใจความหมายดียิ่งขึ้น
โดยกวีกล่าวถึงมหาสมุทรที่ลิกถันยังสามารถวัดได้ ภูเขาสูงก็สามารถวัดได้เช่นกัน
และกวีมาสรุปในตอนท้ายที่เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในบทนี้ที่ว่าแต่จิตใจมนุษย์ไม่สามารถวัดได้
กวียกอุทานมาเปรียบเทียบเพื่อย้ำว่าการกำหนดรู้จิตใจคนเป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่งกว่า
การวัดความสูงของภูเขา และความลึกของมหาสมุทร

รักกันอยู่ชอบฟ้า	เขาเขียว
เสมออยู่หอแห่งเดียว	รวมห้อง
ซังกันบแลเหเดียว	คาทอ กันนา
เหมือนชอบฟ้ามาบ้อง	ป่าไม้มายัง

(หน้า 73)

เสมออยู่หอแห่งเดียว รวมห้อง เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

เหมือนชอบฟ้ามาบ้อง ป่าไม้มายัง เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

กวี เปรียบเทียบคนที่รักกันแม้จะอยู่ห่างกันแต่ก็เหมือนอยู่ใกล้ซิดกัน ในขณะที่คนที่เกลียดกันแม้จะอยู่ใกล้กันก็เหมือนกับมีอะไรมายกบังให้ห่างกัน

คำว่า ชอบฟ้า เขาเขียว เป็นภาพที่สุกสายตามองเห็นอยู่ลิบ ๆ จะช่วยแนะนำภาพให้เห็นความห่างไกลว่ามีความห่างไกลกันเหลือเกิน ซึ่งภาพนี้จะต่างกับคำว่า รวมห้อง อย่างตรงข้ามเลยทีเดียว ความเปรียบนี้ให้ความรู้สึกว่าการรักมีอำนาจมาก สามารถทำให้คนที่รักกันถึงแม้ว่าจะอยู่ห่างกันแต่ก็มีความรู้สึกใกล้ซิดกันได้

กวี เปรียบคนซังกันแม้จะอยู่ใกล้ซิดแต่มองไม่เห็นกันว่า เหมือนกับมีชอบฟ้าหรือป่าไม้มายัง ชอบฟ้าและป่าไม้ให้ความรู้สึกที่กว้างใหญ่ยากที่จะกำหนดระยะทางเมื่อนำมาเปรียบจะให้เห็นภาพว่าเวลาคนเกลียดกันจะมองไม่เห็นหรือไม่มองหน้ากันเลยจริง ๆ

เมื่อพิจารณาความทั้งบทแล้วกวีใช้ภาพพจน์แบบปรพักษ์ในการเปรียบเทียบคนรักกันและคนเกลียดกันในลักษณะที่ว่าสิ่งที่ตรงกันข้ามกันมาใส่คู่กันซึ่งจะช่วยทำให้เห็นภาพในจิตซิดเจนแจ่มแจ้งขึ้น กล่าวคือ นำลักษณะคนที่รักกันแม้จะอยู่ห่างกันก็เหมือนอยู่ใกล้ เปรียบกับคนที่เกลียดกันแม้จะอยู่ใกล้กันก็เหมือนกับอยู่ไกลกัน

ใครจักผูกโลกแม่	รักริ่ง
เหล็กเท่าลำตาลตรึง	ไปพั้น
มณฑยาถูกนานหึ่ง	หายเสื่อม
ผูกเพื่อไม่ตรึ้น	แน่วันตาย

(หน้า 73)

เนื้อความในบทนี้เป็นภาพพจน์แบบอุปมาพจน์ โดยเปรียบเทียบเรื่องราวต่าง ๆ มาเพื่อให้เข้าใจเนื้อความง่ายยิ่งขึ้น ในที่นี้เปรียบเทียบการผูกโลกด้วยเหล็กแม้ว่าจะมีขนาดใหญ่สักเท่าใดก็ไม่สามารถผูกได้แน่นหนา และการผูกด้วยมนต์เสน่ห์นานไปก็เสื่อมคลายได้ แต่การผูกด้วยไมตรีเป็นการผูกที่มั่นคงที่สุด การที่เปรียบเทียบสิ่งต่าง ๆ มาเปรียบ นอกจากจะช่วยให้เข้าใจแล้ว ยังมีส่วนสำคัญในการช่วยเน้นความคิดที่กวีต้องการเสนออีกด้วย

เหล็กเท่าลำตาลครึ่ง ไม้หมั้น เป็นภาพพจน์แบบอุปมา โดยเปรียบเทียบขนาดเหล็กที่มีความใหญ่เท่าลำตาล ให้ภาพที่ว่าเหล็กนี้มีความใหญ่โตผิวกว่าเหล็กทั่ว ๆ ไป

ผจญคนโกรธด้วย	ไมตรี	
ผจญหมูทรชนดี	ท่อง	
ผจญคนจิตโลภมิ	ทรัพย์สินเมื่อ	แผ่นา
ผจญอัสติย์ไหย้	หยุดด้วยสัจยา	(หน้า 73)

กวีใช้ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ โดยซ้ำคำว่า ผจญ ในคำแรกของทุกบาท ซึ่งช่วยทำให้โคลงมีความไพเราะยิ่งขึ้นและยังเน้นความหมายอีกด้วย

ผจญอัสติย์ไหย้ หยุดด้วยสัจยา เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ย/ ในคำว่า ยั้ง หยุด และ(สัจ)ยา การเล่นเสียงและจังหวะในโคลงนี้ช่วยทำให้โคลงมีความไพเราะยิ่งขึ้น

ความรู้ยิ่งล้ำ	สินทรัพย์	
คิดคาวรเมืองนับ	ยิ่งไซ้	
เพราะเหตุจกอยู่กับ	กายอาศ มานา	
ใจรจักเบียบนับได้	เร่งรู้เรียนเอา	(หน้า 74)

ความรู้ยิ่งล้ำ สินทรัพย์ คำว่าสินทรัพย์ เป็นภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ โดยเปรียบเทียบว่าความรู้มีความมากกว่าทรัพย์สิน ตามปกติแล้วทุกคนคิดว่าทรัพย์สินมีค่าสูงสุด บ่งบอกถึงอำนาจและฐานะ แต่ความรู้เป็นสิ่งที่มีมองไม่เห็นจึงมักจะละเลยไม่เห็นค่าของ

ความรู้ เมื่อนำเอาความรู้มาเปรียบกับทรัพย์สินช่วยให้เกิดความรู้สึกว่าความรู้เป็นสิ่งที่
มีค่า ทั้งยังมีค่ามากกว่าทรัพย์สินอีกด้วย เพราะเมื่อมีความรู้แล้วไม่มีใครมาแย่งของไปได้

โทษทานผู้อื่นเพียง	เมล็ดงา	
ปองติดินนินทา	หอนเว่น	
โทษคนเท่าญาติ	หนักยิ่ง	
ปองปิตติชชอนเร้น	เรื่องร้ายหายสูญ	(หน้า 74)

โทษทานผู้อื่นเพียง เมล็ดงา เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบความผิด
กับเมล็ดงา ให้ภาพที่ว่าโทษนั้นเล็กน้อยแต่จะมองไม่เห็น

โทษคนเท่าญาติ หนักยิ่ง เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบความผิดของคน
ที่กระทำเองกับญาติ ให้ภาพที่ว่าโทษนี้ยิ่งใหญ่ มองเห็นได้ชัดเจน

เมื่อพิจารณาเนื้อความทั้งหมดแล้ว กวีใช้ภาพพจน์แบบปรพาทษ กล่าวเปรียบเทียบ
เทียบความผิดของตนเองและความผิดของผู้อื่นว่าความผิดของผู้อื่นมีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น
มาพู่คอยู่ตลอดเวลา ส่วนความผิดของตนนั้นมีมากแต่ปิดบังเอาไว้ไม่นำมากกล่าว กวีนำ
ความซัดแย้งของทั้งสองสิ่งมาเปรียบเทียบกัน ช่วยเน้นเนื้อความแต่ละส่วนเด่นชัดขึ้น

ถึงจนทนกัดก่อน	เกลือกิน	
อย่าเที่ยวแลเนื้อเกือ	พวกพ้อง	
ออกอยากเยี่ยงอย่างเสื่อ	สงวนศักดิ์	
โซกเสาะใส่ทอง	จับเนื้อกินเอง	(หน้า 74)

กัดก่อนเกลือกิน เป็นภาพพจน์แบบอุทาหรณ์ ท้ายกสำนวนกัดก่อนเกลือกินมา
เปรียบเทียบ ศรีสว่าง ภิบาลแทน และชิต ภิบาลแทน (2528: 5) ให้ความ
หมายของสำนวนกัดก่อนเกลือกินว่าหมายถึงออกตน สู้ทนยาก เมื่อนำมาเปรียบแสดง
ให้เห็นว่าถึงแม้จะยากจนก็ต้องออกตน สู้ทนรับความลำบากยากจนนั้นด้วยตนเอง ไม่ยอม
พึ่งผู้อื่น นอกจากนี้ยังเป็นภาพพจน์แบบการ เล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัส
อักษร /ก/ ในคำกัดก่อนเกลือกิน

ออกอยากเยียงอย่างเสื่อ สงวนศักดิ์ เป็นภาพพจน์แบบอุปมา ในที่นี้กล่าวถึงเสื่อ แต่หมายถึงลักษณะนิสัยของเสื่อ กล่าวคือ เสื่อมักจะล่าเหยื่อเป็นอาหาร ถึงแม้ว่าจับสัตว์อื่นเป็นอาหาร ไม่ได้แต่เสื่อก็กินมอดไม่กินสัตว์ที่ตายแล้ว กวีนำเอาลักษณะนิสัยของเสื่อมาเปรียบ เพื่อเน้นความให้เด่นชัดขึ้นคือศักดิ์ศรี เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่ทุกคนควรจะรักษาไว้ ถึงแม้ว่าจะยากจนก็อยู่อย่างอดทนและทนอดไม่รบกวนผู้อื่น

ออกอยากเยียงอย่างเสื่อ สงวนศักดิ์ เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ย/ ในคำว่า ออก ย่าง และอย่าง และเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ส/ ในคำว่า เสื่อ สงวนศักดิ์

อ่อนหวานมากมิตร์ลัน	เหลือหลาย	
หยาบขมมีเกลอกราย	เกลื่อนไกล	
คูกวงศศินาย	ดาวคาช ประคับนา	
สุริยส่องควาราไร	เพ็อรอนแรงแสง	(หน้า 75)

อ่อนหวานมากมิตร์ลัน เหลือหลาย เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ล/ ในคำว่า ลัน เหลือ หลาย

หยาบขมมีเกลอกราย เกลื่อนไกล เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ก/ ในคำว่า เกลอ กราย เกลื่อน และไกล

คูกวงศศินาย ดาวคาช ประคับนา เป็นภาพพจน์แบบอุปมา โดยเปรียบเทียบความอ่อนหวานกับดวงจันทร์

สุริยส่องควาราไร เพ็อรอนแรงแสง คำว่า สุริย เป็นภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ โดยเปรียบเทียบความหยาบคาย กับดวงอาทิตย์

กวีกล่าวถึงความอ่อนหวานว่าทำให้ผู้นิยมชมชอบ ออกอยากไกลชิตด้วยจึงทำให้มีเพื่อนมากมาย เปรียบเหมือนกับดวงจันทร์ที่มีแสงรัศมีสีนวลเย็นตา ทำให้ดวงดาวต่าง ๆ สามารถส่องแสงระยิบระยับเคียงดวงจันทร์ได้ ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากมีแต่ความหยาบคายไม่สุภาพก็จะไม่มีใครอยากจะไกลชิตด้วยเหมือนดังดวงอาทิตย์ที่มีรัศมีร้อนแรง ส่องแสงจี้จ้วงคัมบังแสงของดวงดาว ไปสิ้นซึ่งคูเหมือนมีแต่

ดวงอาทิตย์ เหนือที่อยู่ที่โคจรเดียวบนท้องฟ้า การที่กวีนำเอาดวงอาทิตย์และดวงจันทร์
มาเปรียบนี้ทำให้เห็นภาพเด่นชัดขึ้น เพราะนำเอาธรรมชาติที่คุ้นเคยมาเปรียบ

คูกดวงศศิฉาย คาวคาน ประคัมภา เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและ
จังหวะ โดยเล่นสัมผัสอักษร /ค/ ในคำว่า คูก ดวง คาว คาน และ(ประ)คัม

สุริยส่องคาราไร้ เพื่อร้อนแรงแสง เป็นภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและ
จังหวะ โดยเล่นเสียงสัมผัสอักษร /ร/ ในคำว่า ริ (คา)ราไร้ ร้อน และแรง

จะเห็นได้ว่าคำประพันธ์บทนี้มีภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะทุกภาพ
ซึ่งช่วยให้มีความไพเราะอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในด้านเสียง

ตารางที่ 7 ภาพพจน์ในวรรณคดีไทยเรื่องโคลงโลกนิติ

ลำดับ	ภาพพจน์	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
1	ภาพพจน์แบบอุปมา	15	28.85
2	ภาพพจน์แบบอุปสัญลักษณ์	7	13.46
3	ภาพพจน์แบบปฏิรูปพจน์	-	-
4	ภาพพจน์แบบอุปทาทรมณ์	4	7.69
5	ภาพพจน์แบบปรพาทณ์	5	9.62
6	ภาพพจน์แบบอวาทพาทณ์	-	-
7	ภาพพจน์แบบสัญลักษณ์	1	1.92
8	ภาพพจน์แบบนามนัย	-	-
9	ภาพพจน์แบบสมพจน์นัย	-	-
10	ภาพพจน์แบบบุคคลาธิษฐาน	-	-
11	ภาพพจน์แบบอทิพจน์	-	-
12	ภาพพจน์แบบปฏิพจน์	-	-
13	ภาพพจน์แบบการกล่าวเยาะเย้ยประชดประชัน	-	-
14	ภาพพจน์แบบการเลียนเสียงธรรมชาติ	-	-
15	ภาพพจน์แบบการเลียนเสียงและจังหวะ	14	26.92
16	ภาพพจน์แบบการเล่นคำ	-	-
17	ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ	6	11.54
รวม		52	100

จากตารางที่ 7 จะเห็นได้ว่าภาพพจน์ในวรรณคดีไทยเรื่องโคลงโลกนิติปรากฏรวมทั้งสิ้น 52 ครั้ง ภาพพจน์ที่ปรากฏมากที่สุดคือภาพพจน์แบบอุปมา คิดเป็นร้อยละ 28.85 รองลงมาคือภาพพจน์แบบการเลียนเสียงและจังหวะ คิดเป็นร้อยละ 26.92 และภาพพจน์แบบอุปสัญลักษณ์ คิดเป็นร้อยละ 13.46

สามก๊ก

ความเรียงร้อยแก้วเรื่องสามก๊กฉบับภาษาไทยแปลมาจากภาษาจีนเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2345-พ.ศ. 2348 โดยมีเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นผู้อำนวยการแปล ดังที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (2506: 6) ได้ทรงกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของสามก๊กไว้ในตำนานเรื่องสามก๊กว่า

ตำนานการแปลมีคำบอกเล่าสืบมาว่า ในรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ มีพระราชดำรัสสั่งให้แปลหนังสือพงศาวดารเป็นภาษาไทย 2 เรื่อง คือ ไซฮันเรื่องหนึ่ง สามก๊กเรื่องหนึ่ง โปรดฯ ให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอกรมพระราชวังหลังทรงอำนวยการแปลเรื่องไซฮัน และให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) อำนวยการแปลเรื่องสามก๊ก

เดิมเรื่องสามก๊กนี้เป็นเพียงนิทานที่เล่ากันฟังในเมืองจีน ครั้นถึงสมัยราชวงศ์ถัง (พ.ศ. 1161-1449) ได้เกิดมหรศพนิกหนึ่งคือจิว พวงจิวนำเรื่องสามก๊กมาเล่นกันอย่างแพร่หลาย จนถึงสมัยราชวงศ์ไต้เหม็ง (พ.ศ. 1911-2186) ลอกกวนตงนำเอาเรื่องสามก๊กมาเขียนเป็นความยาว 120 ตอน ภายหลังนักปราชญ์จีน 2 คนชื่อ เม่าจงกั๋ง และกิมเสียด่าง ช่วยกันแกะคำอธิบายและพิมพ์ขึ้นจนแพร่หลายในประเทศจีนและประเทศอื่น ๆ ต่อมา

เนื้อเรื่องสามก๊กกล่าวถึงพระเจ้าจิวยี่ของเปลี่ยนราชวงศ์กษัตริย์จีนถึงสมัยพระเจ้าเลนเต้ พระองค์เป็นกษัตริย์ที่อ่อนแอ เกิดโจรผู้ร้ายชุกชุมมีพวกโจรนำเหล่าพระเจ้าเลนเต้มีพระราชโอรส 2 พระองค์คือหงจูเปียนและหงจูเหียบ ตั้งโทะเจ้าเมืองซีหลงล้อมฆ่าหงจูเปียนแล้วตั้งหงจูเหียบขึ้นเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่าพระเจ้าเหียนเต้ ตั้งโทะบีบคั้นพระเจ้าเหียนเต้มาก อองจันจึงออกอุบายให้ลิโป้ฆ่าตั้งโทะ ลีฉุยและลยก็ไต่เป็นใหญ่บีบบังคับพระเจ้าเหียนเต้คือ โจโฉจึงมาปราบและตั้งตัวเป็นใหญ่ พยายามกำจัดศัตรูจนเหลือแตกก่นกวนตั้งอยู่เมืองกั๋งตั้ง ชื่อ "งอกก" และกกล่าบตีเมืองเสฉวน เรียกว่า "จกก" โจโฉตายโจผีบุตรชายได้สืบตำแหน่งแทน ถอดพระเจ้าเหียนเต้และตั้งตนเป็นกษัตริย์เรียกว่า "วุกก" กกทั้งสามนี้ภายหลังเสื่อมอำนาจลง สุมาเอียนขึ้นเป็นกษัตริย์ตั้งราชวงศ์ใหม่ชื่อวาราชวงศ์จีน และปราบกกงอกกและจกกได้ รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รวมเวลา 111 ปี

การแปลสามก๊กนี้ใช้รูปแบบความเรียงแบบขรรคมคา แต่ก็มีความยากลำบากในการแปลครั้งที่ พระพรหม ชาราณูมาศ (2524: 30) กล่าวถึงการแปลเรื่องสามก๊กว่า "การแปลหนังสือจีนเป็นภาษาไทยค่อนข้างลำบาก เพราะผู้รู้ภาษาจีนไม่ชำนาญภาษาไทย ผู้ชำนาญภาษาไทยก็ไม่รู้ภาษาจีน การแปลต้องมีพนักงาน 2 ฝ่ายคือผู้ชำนาญภาษาจีนแปลความออกให้เสมือนจดลงแล้วผู้ชำนาญภาษาไทยเอาความนั้นมาเรียบเรียงให้มีความไพเราะอีกชั้นหนึ่ง" ส่วนนวนภาษาในเรื่องสามก๊กเป็นภาษาที่ง่ายแก่การเข้าใจ ทั้งยังมีความคมคาย มีบทอุปมาอุปไมยชัดเจนแฝงข้อความอันเป็นคติ ข้อความเรียงเรียงเป็นร้อยแก้วที่ฉฉวน รรณคดีสโมสรลงมติให้เป็นยอดแห่งความเรียงนิทาน

สามก๊กตอนจูล่งฝ่าทัพรับอาเต๋านี้ เป็นตอนที่ 37 ฉบับราชบัณฑิตยสถานชำระ กล่าวถึงการรบระหว่างเล่าปี่กับโจโฉ เล่าปี่กำลังเสียทีในการรบยุทธการของโจโฉ ที่ทัพแตกพ่ายต้องถอยทัพหนี โจโฉให้ทัพของตนสกัดล้อมไว้ เล่าปี่ก็เที่ยวหุยพยายามแหวกวงล้อมออกไป ฝ่ายจูล่งคอสู้อยู่ในกองทัพโจโฉไม่ยอมตีฝ่าออกมาเพราะจะค้นหาครอบครัวของเล่าปี่ และในที่สุดก็สามารถช่วยอาเต๋ามุตรชายของเล่าปี่ออกมาได้ ความตอนนี้นำปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดทักษะสัมพันธ์ เล่ม 3 หน้า 83-89

ภาพพจน์ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย เรื่องสามก๊ก

ผลกา วิเคราะห์มีดังนี้

ครั้นเวลาประมาณยามสาม เล่าปี่ได้ยินเสียงคนโห่ร้องอื้ออึง
คะนึงมาทางทิศเหนือ กังหนึ่งแผ่นดินจะทรุดจะถล่มก็ตกใจ จึงขึ้นมา
คุมทหารสองพันยกออกไปพบทัพโจโฉที่ยกตามมา (หน้า 83)

กังหนึ่งแผ่นดินจะทรุดจะถล่ม เป็นภาพพจน์แบบอุปมา โดยเปรียบเทียบเสียงโห่ร้องของคนว่ามีเสียงดังสนั่น ก็ก้องแผ่นดินจะถล่ม

แผ่นดินเป็นพื้นที่กว้างใหญ่มีน้ำหนักและมวลหนาแน่น เมื่อเกิดการยุบตัวลงอย่างรวดเร็วและรุนแรงในลักษณะที่ใช้คำบรรยายว่าถล่มหลายด้วยแล้วจะให้ภาพที่รุนแรงการพังทลายอยู่ในบริเวณกว้าง นอกจากนั้นยังมีผิงดินทรายปลิวคละคลุ้ง ทั้งยังก่อให้เกิดเสียงสนั่นหวั่นไหวก็ก้องไปทั่ว เมื่อนำมาเปรียบกับกองทัพ จะช่วยให้เห็นภาพว่ามี

ทหาร เป็นจำนวนมหาศาลสุดที่จะประมาณได้ เสียงโห่ร้องที่เกิดจากทหารในเวลา
ยามสามซึ่งเป็นเวลาศึกสงครามก็กลับมีเสียงป่านแผ่นดินถล่มขมขื่นช่วย เน้นให้เห็นถึง
จำนวนทหารมากยิ่งขึ้น

เคียวหูจึงว่า แด่ก่อนเขาเห็นเราพอจะเป็นที่พำนักได้
และบัดนี้เราพ้นจนถึงอับจนแล้ว เขาจึงเอาใจออกห่างกระมัง
เล่าปีจึงว่า นำใจจริงสุดศยขอแนนอนนักร จงคิดเมื่อครั้งกวนอู
ไปอยู่ควยโจโฉ ออกุขวางันเหลียงบุนทิวเสีย เจาก็สงสัยว่าที่
เอาใจออกห่างไปอยู่ควยโจโฉถึงพากันเสีย แลครั้งนี้ถึงมาคร
วารูลงจะไปอยู่ควยจริง ๆ ที่รายจะมีเหตุผลจริงไป อันจริงนั้น
เห็นจะไม่ทิ้งที่เสียเป็นมั่นคง (หน้า 83)

ในตอนนั้นหลังจากที่เล่าปีและทหารฝ่ายล้อมกองทัพโจโฉออกมาได้ แต่จูลง
ยังไม่สามารถตีฝ่าออกมาได้ บิฮองและเคียว เหลียงจึงคิดว่าจูลงไปเข้ากับฝ่ายโจโฉ
แล้ว แต่เล่าปีไม่เชื่อ ข้อความที่เล่าปีบอกกล่าวอ้างถึงความซื่อสัตย์ของจูลงนั้น เป็น
ภาพพจน์แบบบุพพาทรมณ์ โดยยกเหตุการณ์ตอนที่กวนอูไปอยู่กับโจโฉ รายละเอียดดังนี้
คือ ตอนที่โจโฉตีทัพเล่าปีแตก เล่าปีหนีไปอยู่กับอ้วนเสี้ยว แต่กวนอูถูกโจโฉล้อมจับไว้
โจโฉเห็นว่ากวนอูมีฝีมือคือยากจะจับไว้เป็นทหารจึงพูดหวานล้อมแกกวนอูก็ยังซื่อสัตย์
ต่อเล่าปี จึงเสนอเงื่อนไขกับโจโฉว่าจะยอมอยู่กับโจโฉแต่เมื่อใดที่ทราบข่าวว่าเล่าปี
อยู่ที่ใดก็จะไปหาเล่าปีทันที โจโฉคิดว่าถ้าเลี้ยงดูกวนอูถึงขนาดก็จะสามารถผูกใจกวนอู
ไว้ได้ ฝ่ายอ้วนเสี้ยวก็ให้ทหารคองันเหลียงและบุนทิวยกทัพหารบโจโฉแต่ทั้งสองคนกลับ
ถูกกวนอูที่ขณะนั้น เป็นแม่ทัพของฝ่ายโจโฉ ฆ่าตายสิ้น ต่อมาเมื่อกวนอูรู้ว่าเล่าปีอยู่กับ
อ้วนเสี้ยวจึงลาโจโฉกลับมาอยู่กับเล่าปีดังเดิม

เรื่องราวของกวนอูคล้ายกันกับของจูลงซึ่งเล่าปียกมาเปรียบเพื่อชักจูง
โน้มน้าวจิตใจไม่ให้เคียว เหลียงสงสัยในตัวจูลง

จูลงควมมา ไปพบกับแสรหัวอินคุมทหารประมาณห้าสิบลูกคนี่มาถือทวน
เห็นบกระบิณศักดิ์ทางจูลงไว้ จูลงข้บมาเขารบกับแสรหัวอินเพลงหนึ่งก็
เอาทวนแทงถูกแสรหัวอินคมาตาย ทหารทั้งปวงก็แตกหนีไป และแสรหัวอิน
คนนี้เป็นคนสนิทของโจโฉมีกำลังมาก โจโฉรักใคร่ให้ถือกระบี่ที่ เทนเกี่ยม
ถ้าจะฟันเหล็กก็ดูหนึ่งว่าฟันหยากร

จุดหนึ่งว่าพันหยวก เป็นภาพพจน์แบบอุปมา ก็เปรียบเทียบความคมของ
กระบี่ที่เหนียวกว่าสามารถฟันเหล็กขาดง่ายตายเหมือนกับพันหยวก

เหล็กและหยวกกล้วยมีความแตกต่างกันในด้านความแข็งแกร่งทนทาน
อย่างเห็นได้ชัด การพันหยวกนั้นไม่จำเป็นต้องใช้มีดหรือดาบที่มีความคมก็สามารถ
พันหยวกให้ขาดได้ แต่เหล็กเป็นโลหะซึ่งมีความแข็งแกร่ง การที่จะทำให้ขาดออก
จากกันต้องใช้ความร้อนสูง แต่กระบี่ที่เหนียวสามารถฟันเหล็กขาดออกจากกันได้
จึงให้ความรู้สึกที่ว่ากระบี่มีความคมเป็นยอดและมีความแข็งแกร่งเป็นเยี่ยม ความ
แข็งแกร่งที่วานี้เหนือกว่าความแข็งแกร่งของเหล็กใด ๆ ทั้งปวง

จุดมุ่งหมายนางวิสุทธิยีนขึ้นมาถึงสองครั้งสามครั้ง นางวิสุทธิยีน
ก็มีโคขุน อ่อนวอนกันอยู่เป็นชานาน , เสี่ยงทหารโจโฉก็ยิงโหรง
ไกลเข้ามา จุดมุ่งหมายท่านจะหนักหน่วงอยู่ขณะนั้นดาทหารโจโฉยกมา
ถึงเขาจะมีพากันวุ่นวายเสียการไปหรือ นางวิสุทธิยีนโคทั้งคั้งนั้นก็
เอาเอาเตาเป็นบุตรเลี้ยงเป็นลูกของนางกำสุยอินภรรยาหลวงนั้น
วางจุดไว้เหนือแผ่นดินคอกหนาจุดลง แลวก็กระโจนลงในบ่อน้ำตาย
(หนา 86)

ความตอนนั้นกล่าวถึงจุดลงได้พบกับนางวิสุทธิยีนพร้อมกับเอาเตา จุดลงต้องการ
ให้นางวิสุทธิยีนขึ้นมาของคนที่นางวิสุทธิยีนไม่ยอม เพราะเกรงว่าตนเองขาดเจ็บอยู่
จะทำให้จุดลงพะวักพะวนจนหนีไม่รอดกันทั้งสามคน

ดาทหารโจโฉยกมาถึงเขาจะมีพากันวุ่นวายเสียการไปหรือ เป็นภาพพจน์
แบบอุปมาจุด จุดลงใช้ประโยคคำถามเพื่อย้ำถึงว่าตอนนี้พวกคนตกอยู่ในสถานการณ์แล้ว
ร้ายไม่ปลอดภัย และกระตุ้นให้นางวิสุทธิยีนรีบตัดสินใจขึ้นมาไปกับคนที่หนี และการใช้
คำถามนั้นก็ทำให้นางวิสุทธิยีนตัดสินใจอย่างรวดเร็ว เหมือนกันแต่นางวิสุทธิยีนตัดสินใจมา
ตัวตายแทนที่จะหนีไปพร้อม ๆ กัน

โจโฉหงอกที่ขึ้นมาวิ่งไปจากเนินสักจุดลงไว้ แล้วร้องถามว่า
ท่านนี่ชื่อใด จุดลงจึงร้องบอกว่าเราชื่อเตียวจุดลง โจโฉหงอกมา
กลับไปแจ่มแกลโจโฉ ๆ จึงสรรเสริญว่าทหารคนนี้มีอำนาจประจักษ์
เสีย (หนา 86)

มีอำนาจประจักษ์เสีย เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

เลือดเป็นสัตว์ที่มีอำนาจ คุร้ายและมีกำลังมาก จะเห็นได้ว่าความเปรียบที่เกี่ยวกับเลือดส่วนใหญ่แสดงถึงอำนาจ เช่น

เลือดเก่า หมายถึง คนที่เคยมีความเก่งกล้าสามารถหรือมีอำนาจมาก่อน

เลือดอ่อนเล็บ หมายถึง ผู้ที่มีอำนาจเก่งกล้าสามารถแต่ไม่ยอมแสดงออกมาให้ปรากฏ

เลือดเจ้าฟ้าคือ หมายถึง คนที่มีท่าทีสงบบเส็งขมและมีเล่ห์เหลี่ยมมาก

(พจนานุกรม 2525: 524)

เมื่อนำเลือดมาเปรียบกับจุลิ่งในภาพที่ว่าจุลิ่งมีกำลัง อำนาจ และความสามารถในการรทอสู์ เกงกาจยาคที่ผู้นั้นจะทักเทียมได้

ฝ่ายจุลิ่งก็ซบมาไล่ฝ้าพันทหารทั้งปวงออกมาได้ ฐวัญเหศวร่าโจโธหามทหารทั้งปวงมิไหยิ่ง เกาทัณฑ์และบุญช อุงอาเศาที่จะได้ เป็นกษัตริย์ควย จึงเผอญไหญ่ลงฆานายกุงใหญ่เสี่ยสองนุบาย ทหารเอกหาสิบคน โลหิตทิดเกราะและข้างมาคัจหนึ่งรคควยน้ำครึ่ง (หนา 87)

โลหิตทิดเกราะและข้างมาคัจหนึ่งรคควยน้ำครึ่ง เป็นภาพพจน์แบบอุปมาเปรียบเทียบเลือดกับน้ำครึ่ง

ครึ่งเป็นวัตถุที่ซบถายออกมาตามลำดับของแมลงครึ่ง มีลักษณะเป็นยางเหนียวสีแดงเข้ม อาทร คัพพุทโธ (2506: 33) กล่าวถึงครึ่งว่า "สีครึ่งนั้นมีคุณสมบัติพิเศษที่ให้สีแดงเป็นมันวาว..." เมื่อเปรียบเทียบสีของเลือดว่าเหมือนดั่งน้ำครึ่งแล้วให้ภาพที่ว่า สีของเลือดแดงฉาน และไม่เพียงแต่ แสงสะท้อนแวววาวของเกราะเท่านั้น เลือดที่ทิดเกราะและข้างมาให้ประกายสีแดงแวววาวไม่ผิดกัน ความรู้สึกของผู้ที่ได้พบเห็นย่อมเกิดความหวาดหวั่นสยดสยองได้

ฝ่ายเล่าปี่ไถ่ยืนเสี่ยงทหารโหระงคามมาข้างหลังคังหนึ่งแฉนคิน จะทรุด แลมาเห็นฝูงคิลี่ฟงคลวยไหญ่ในอากาศ จึงวาเราจะไปแตมคินนี้ กิมทะเลชว้างหนายู ขางหลังเลากุงทหารก็คามาจะท่วประการโคคี่ จึงสั่งใหญ่จุลิ่งตระเตรียมตัวลงมาอยูขางหลังคอย รับกองทัฟชังจะตามมา (หนา 88)

ตั้งหนึ่งแผ่นดินจะทรุด เป็นภาพพจน์แบบอุปมา เปรียบเทียบเสียงโห่ร้อง
ของทหารว่ามีเสียงดังเหมือนกับทำให้แผ่นดินจะทรุด

ความเปรียบนี้เน้นให้เห็นถึงจำนวนทหารที่ติดตามกองทัพของเลาปี่ว่ามี
มากมายมหาศาล การจะประมาณจำนวนทหารในกองทัพเมื่อกำลังต่อสู้เป็นการยาก
ที่จะประมาณจำนวนคน ส่วนใหญ่มักจะให้ความเปรียบว่าแผ่นดินทรุด แผ่นดินถล่มหลาย
หรือกล่าวเป็นทำนองว่ามีไม่สิ้นสุดสายตา ตัวอย่างเช่น กล่าวถึงกำลังทัพในเรื่องลิลิต
ตะเลงพ่าย (2515: 93) ที่ว่า "...คามคีนเคินแจจัน แลละพระรคละพอง ช้องชอน
ซบสับสน พลพิศสุคสายตา เสียงบาทาหวายหาญ เสียงบาทสารและสนัน ลั่นสระทกสระ
ท้าว พางพกฏวแผ่นดินถาว ลมลมถลมหลาย แลนา" และในเรื่องอิเหนาคอนท้าวกระหมัง
กฤษณิงกัทพมาชิงนางบุษบา

บ้างชวนกันชันบนต้นไม้มอง : แลเห็นเป็นกองทัพใหญ่

หมายประมาณพวกพลสกลไกร คุไปไม่สิ้นสุดตา (อิเหนา: 284)

ขณะนั้นโจโฉจึงว่าแก่ทหารทั้งปวงว่า เลาปี่ครั้งนี้อุปมาเหมือน
ปลาซึ่งอยู่ในถัง เสือตกอยู่ในหลุม ถ้าจะลงเสียให้เด็ดลอดหนี
ไปไหน บัดนี้ก็เหมือนปล่อยเสือเข้าป่า ปลาอยู่ปลาลงมหาสมุทร ทหาร
ทั้งปวงจงช่วยกันซุ่มกันจับตัวเลาปี่ให้จงได้ ทหารทั้งปวงต่างคน
ต่างรีบขึ้นหน้าจับกันตามไป (หน้า 88)

อุปมาเหมือนปลาซึ่งอยู่ในถัง เสือตกอยู่ในหลุม...เหมือนปล่อยเสือเข้าป่า
ปล่อยปลาลงมหาสมุทร เป็นภาพพจน์แบบอุปมา

ความเปรียบอุปมานี้เป็นการเปรียบเทียบสถานการณ์ที่มีลักษณะคล้ายกัน
กล่าวคือ การจับปลาที่อยู่ในถังและเสืออยู่ในหลุมจะจับได้ง่ายเพราะอยู่ในที่แคบ ไม่
สามารถหนีไปไหนได้ แต่หากว่าทั้งปลาและเสือสามารถหนีรอดไปในถิ่นของตนหรือที่
มีบริเวณกว้าง ๆ การจะจับปลาและเสือกลายเป็นเรื่องยาก หรือไม่สามารทำได้
เลย เลาปี่มีลักษณะเฉกเช่นกับสัตว์ทั้งสอง เมื่อนำมาเปรียบกันจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจ
สถานการณ์ของเลาปี่และโจโฉดีขึ้น เลาปี่ต้องพยายามอย่างสุดกำลังในการตีฝ่าวงล้อม
เพราะถ้าเลาปี่สามารถรอดพ้นไปได้ก็จะเอาตัวรอดและมีอำนาจดุจดังเคิม โจโฉก็
เช่นกันรู้ว่าถ้าปล่อยเลาปี่ไปก็เหมือนกับปล่อยเสือเข้าป่า ดังนั้นโจโฉต้องพยายามทุก
วิถีทางที่จะจับตัวเลาปี่ให้ได้

เมื่อพิจารณาคำแล้วจะเห็นได้ว่ากรณีที่วิถีภาพพจน์อุปมาเปรียบเล่าปี่ว่า เหมือนกับเสือหรือปลา จะให้ภาพเล่าปี่ว่าเป็นคนที่ฉลาด มีอำนาจและมีความสามารถ ในการรบ ทั้งยังมีไหวพริบพลิกแพลงสถานการณ์ เจ้าอุบายความคิดอีกด้วย

เล่าปี่จึงว่า ครั้นนี้ตัวพี่อนาถาหาที่จะตั้งเป็นภมิมิฐานมิได้เหมือนหนู ตีคูจัน กลัวจะฆ่าการนั้นมีตลอดจึงห้ามเสีย และเมื่อเล่าปี่พูดกันกับกวนอู อยู่ย่น พอเล่าก๊กกกองทัพเรือมาขวางฟากตะวันตก เล่าปี่ไคยยินเสียงโห่ ก็ศุกใจ จึงแลไปเห็นนายเรือแดงตัวใหญ่เสื้อโพกสีระควยนาซาวก็สังเกตุ ไควาเล่าก๊กเล่าปี่ไททหารทั้งปวงสงบอยู่ (หน้า 89)

เหมือนหนูตีคูจัน เป็นภาพพจน์อุปมา โดยเปรียบเทียบเล่าปี่ว่าเหมือนหนูตีคูจัน จันเป็นเครื่องดักจับสัตว์ชนิดหนึ่ง มีลักษณะคล้ายกรง เมื่อหนูตีคูจันให้ภาพที่ว่าหนูต้องมีความตกใจวิญญูระเจิง วิ่งร่นไปมาในที่แคบ ๆ นั้น เมื่อนำมาเปรียบกับเล่าปี่ช่วยให้เข้าใจสภาพของเล่าปี่ชัดเจนขึ้นว่าตกอยู่ในสถานการณ์ลำบาก หนีที่อยู่มิได้

ตารางที่ 8 ภาพพจน์ในวรรณคดีไทยเรื่องสามก๊ก ตอนจูล่งฝ่าทัพรับอาเต๊า

ลำดับ	ภาพพจน์	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
1	ภาพพจน์แบบอุปมา	8	80.00
2	ภาพพจน์แบบอุปลักษณะ	-	-
3	ภาพพจน์แบบปฏิรูปพจน์	-	-
4	ภาพพจน์แบบอุทานพจน์	1	10.00
5	ภาพพจน์แบบปรพจน์	-	-
6	ภาพพจน์แบบอวาทพจน์	-	-
7	ภาพพจน์แบบสัตยลักษณะ	-	-
8	ภาพพจน์แบบนามนัย	-	-
9	ภาพพจน์แบบสมพจน์	-	-
10	ภาพพจน์แบบบุคคลาธิษฐาน	-	-
11	ภาพพจน์แบบอติพจน์	-	-
12	ภาพพจน์แบบปฏิพจน์	1	10.00
13	ภาพพจน์แบบการกล่าวเยาะเย้ยประชดประชัน	-	-
14	ภาพพจน์แบบการเลียนเสียงธรรมชาติ	-	-
15	ภาพพจน์แบบการเล่นเสียงและจังหวะ	-	-
16	ภาพพจน์แบบการเล่นคำ	-	-
17	ภาพพจน์แบบการใช้คำซ้ำ	-	-
รวม		10	100

จากตารางที่ 8 จะเห็นได้ว่าภาพพจน์ในวรรณคดีไทยเรื่องสามก๊ก ตอนจูล่งฝ่าทัพรับอาเต๊า ปรากฏรวมทั้งสิ้น 10 ครั้ง มีภาพพจน์ปรากฏเพียง 3 แบบเท่านั้น ภาพพจน์ที่ปรากฏมากที่สุดคือภาพพจน์แบบอุปมา คิดเป็นร้อยละ 80 รองลงมาคือภาพพจน์แบบอุทานพจน์ และภาพพจน์แบบปฏิพจน์ คิดเป็นร้อยละ 10

ตารางที่ 9 สรุปรวมภาพพจน์ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยที่นำมาวิเคราะห์ทั้งหมด

ลำดับ	ภาพพจน์	รวมเกียรติ พระอภัยมณี ราชสีมาราช พระนาง ขุนแผน โคลงโลกนิติ สามก๊ก										รวม	ร้อยละ
		จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน		
1	ภาพพจน์แบบอุปมา	30	7	12	7	16	2	15	8	97	28.61		
2	ภาพพจน์แบบอุปสัญลักษณ์	6	2	3	1	3	1	7	-	23	6.78		
3	ภาพพจน์แบบเปรียบเทียบ	-	-	1	-	-	-	-	-	1	0.29		
4	ภาพพจน์แบบอุทานหรือ	1	4	3	-	-	-	4	1	13	3.83		
5	ภาพพจน์แบบบรรยาย	-	-	-	1	-	-	5	+	6	1.77		
6	ภาพพจน์แบบอวาทภาษ	1	-	-	-	-	-	-	-	1	0.29		
7	ภาพพจน์แบบสัญลักษณ์	2	-	-	1	1	-	1	-	5	1.47		
8	ภาพพจน์แบบนามนัย	15	1	4	5	2	2	-	-	29	8.55		
9	ภาพพจน์แบบสมพจน์	7	1	-	1	3	-	-	-	12	3.54		
10	ภาพพจน์แบบบุคคลาธิษฐาน	1	1	2	3	1	-	-	-	8	2.36		
11	ภาพพจน์แบบอภิปจน์	1	-	-	-	-	-	-	-	1	0.29		
12	ภาพพจน์แบบปฏิพจน์	6	3	4	5	-	1	-	1	20	5.90		

ตารางที่ 9 (ต่อ)

ลำดับ	ภาพพิมพ์	รวมเกียรติ พระอภัยมณี ราชสีหราช พระร่วง								ภาพเขียน ขุนช้าง			โคลงโลกนิติ สามก๊ก			รวม	ร้อยละ
		จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน		
13	ภาพพิมพ์แบบการกลาวเยาะเย้ยพระศกประชัน	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0.59		
14	ภาพพิมพ์แบบการเสียดเสียดชมราชาธิ	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	3	0.88		
15	ภาพพิมพ์แบบการเดินเสียดและจิ้งหะ	2	5	-	-	29	3	14	-	3	-	-	53	15.63			
16	ภาพพิมพ์แบบการเดินคำ	-	-	1	-	16	-	-	-	-	-	-	17	5.01			
17	ภาพพิมพ์แบบการใช้คำซ้ำ	20	3	-	8	9	2	6	-	2	6	-	48	14.16			
	รวม	93	27	31	32	80	14	52	10	339	100						

จากตารางที่ 9 จะเห็นได้ว่าสรุปรวมภาพพิมพ์ปรากฏในวรรณคดีไทยที่นำมาวิเคราะห์ทั้งหมดจำนวน 8 เรื่อง ภาพพิมพ์ปรากฏมากที่สุดคือภาพพิมพ์แบบอุปมา คิดเป็นร้อยละ 28.61 รองลงมาคือภาพพิมพ์แบบการเดินเสียดและจิ้งหะ คิดเป็นร้อยละ 15.63 และภาพพิมพ์แบบการใช้คำซ้ำ คิดเป็นร้อยละ 14.16